

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUKARI ANZAF KALESİ'NDE ORTAYA
ÇIKARILAN
İŞARETLİ VE ÖLÇEKLİ ÇANAK ÇÖMLEK
PARÇALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

JALE DUYAR
9825010775

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. OKTAY BELLİ

İSTANBUL 2007

ÖZ

Yukarı Anzaf Kale'si, Urartu kralı İşpuini oğlu Menua zamanında yapılmış, çevresindeki verimli topraklarda yapılan tarımdan elde edilen tarım ürünlerinin depolandığı, Urartu Krallığının kuruluş dönemine ait, oldukça önemli merkezlerden biridir. Kalede 1991-2006 yılları arasında sürdürülen kazı çalışmaları sırasında büyük kısmı depo odalarından olmak üzere sayıları bini aşan tüm çanak, çömlek ve parçaları ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan 89 adetinin üzerinde işaretlere rastlanmıştır. Bu işaretlerin benzerlerine diğer Urartu merkezlerinde de rastlanmıştır ancak bunların sayıları oldukça azdır.

Katalog şeklinde hazırladığımız “Yukarı Anzaf Kalesinde Ortaya Çıkarılan İşaretli ve Ölçekli Çanak ve Çömlek Parçalarının Değerlendirilmesi” başlıklı tez çalışması ile Yukarı Anzaf Kalesindeki işaretlerin karakteristik özelliklerini ve diğer merkezlerdeki benzerlerini ortaya koymaya çalıştık.

ABSTRACT

Upper Anzaf Citadel was built in King Menua, who is son of Işpuini, period. It is an important centre that agricultural crops from all around fertile land stored. It is one of the few important centers that have been established during the founding of Urartian Kingdom. In the excavation conducted between 1991 and 2006 over a thousand whole pots, earthen wares, and their pieces have been found; mostly in the store rooms. There were some signs on 89 of them. Similar signs however few, were also find on other centers.

Characteristic of the signs and possible similarities with the other signs that has been found at other centers tried to be established in the Thesis named “Evolution of signed and measured pots and the earthen wares which taken out in Upper Anzaf Citadel”.

ÖNSÖZ

Yukarı Anzaf Kalesi Kazı çalışmalarına 1991 yılında Prof. Dr. Oktay Belli başkanlığında başlanmış ve o tarihten günümüze kadar sistemli bir şekilde kesintisiz olarak devam edilmiştir

Yukarı Anzaf Kalesi; Urartu krallığının kuruluş dönemi tarihine, mimarisine, dinine, sanatına çok büyük katkılar sağlamış önemli bir merkezdir. Bu katkılarının sağlanmasında şüphesiz ki kalede ortaya çıkarılan çanak ve çömlekler de önemli bir paya sahiptir. Kalede ortaya çıkarılan çanak, çömleklerin küçük ama önemli bir bölümünü ise işaretli ve ölçekliler oluşturmaktadır. Bu bağlamda katalog şeklinde hazırladığımız “Yukarı Anzaf Kalesinde Ortaya Çıkarılan İşaretli Ve Ölçekli Çanak ve Çömlek Parçalarının Değerlendirilmesi” başlıklı tez çalışmamızın bu konuya katkı sağlayacağı kanısındayım.

Son derece keyif alarak hazırladığım bu tez çalışmasını konu olarak seçmemde bana fakir veren ve değerli görüşleriyle ufkumu genişleten, değerli hocam, tez danışmanım, Prof. Dr.Oktay Belli'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tez çalışmam süresince benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen değerli aileme ve çalışmalarımı sabırla bekleyen sevgili oğluma en içten sevgilerimle. Çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan yüksek lisans öğrencisi Nihal Ayyıldız'a da teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER LİSTESİ

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER LİSTESİ.....	vi
LEVHALAR LİSTESİ.....	ix
HARİTALAR LİSTESİ.....	x
ÇİZİMLER LİSTESİ.....	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1
A – URARTU KRALLIĞI’NIN SİYASİ TARİHİ.....	1
1 – Beylikler Dönemi	1
2 - Klasik Urartu Tarihi	5
B – UYGULANAN YÖNTEM VE AMAÇ	10
1 – Yöntem	10
2 – Amaç	11
C – KULLANILAN TERİMLER	12
I – YUKARI ANZAF KALESİ’NİN KONUMU VE MİMARİSİ	13
A – KONUMU	13
B – MİMARİSİ	13
1 – Aşağı Kent Doğu Kapısı	14
2 – Depo Yapıları	15
3 – Büyük Kule Kuzey ve Güney Kapıları	15
4 – Mutfak Yapıları	18
5 – Pitoslu Yapılar	19
6 – Tapınak ve Kuzeybatı Yapıları	20
II – İŞARETLİ VE ÖLÇEKLİ ÇANAK, ÇÖMLEKLERİN KATALOG VE BENZERLERİ	22
A – ÇANAK ÇÖMLER ÜZERİNE PİŞİRİLMEYEN ÖNCE YAPILAN İŞARETLER	22

1 – Baskılı İşaretler	22
2 – Çizilmiş İşaretler	31
a – (x) Biçimli İşaretler	31
b – Kelebek Biçimli İşaretler	38
c – Çentik Biçimli İşaretler	40
d – Birbirine Zıt Çift Çengel İşaretler	42
e – Yıldız Biçimli İşaretler	43
f – Çizgili İşaretler	44
g – Kule İşaretler	48
h – Diğer İşaretler	49
B – ÇANAK, ÇÖMLEKLER ÜZERİNE PİŞİRİLDİKTEN	
SONRA YAPILAN İŞARETLER, GRAFİTİLER	54
1 – Hacim Belirten Grafitiler	54
2 – Başak Biçimindeki Grafitiler	59
3 – Ok Biçimindeki Grafitiler	61
4 – “ V “ ve “ ^ “ Biçimindeki Grafitiler	62
5 – Yıldız Biçimindeki Grafitiler	64
6 – “ x “ Şeklindeki Grafitiler	65
7 – Diğer Grafitiler	66
III – İŞARETLİ VE ÖLÇEKLİ ÇANAK, ÇÖMLEKLERİN	
MEKANLARA GÖRE DAĞILIMI.....	69
A – DOĞU KAPISI, KUZEY KAPI VE İÇ AVLUSU	69
B – GÜNEY BATI DEPO YAPILARI 1-2	69
C – TAPINAK VE KUZEY BATI YAPILARI	70
D – GÜNEY BATI DEPO YAPILAR 3-4-5	70
E - KUZEY BATI AT AHIRI	71
F – TERASLI YAPILAR.....	71
G – DEPO – MUTFAK YAPILARI	72
H – DEPO ODALARI, KORİDORLAR	
VE BÜYÜK SALON	73
SONUÇ	76
BİBLİYOGRAFYA	91

HARİTALAR	95
ÇİZİMLER	97
GRAFİKLER.....	103
LEVHALAR.....	108

LEVHALAR LİSTESİ

Resim 1A	: Katalog No: II. A.1.1
Resim 1B	: Katalog No: II. A.1.1
Resim 2A	: Katalog No: II. A.1.3
Resim 2B	: Katalog No: II. A.1.3
Resim 3A	: Katalog No: II.A.1.5
Resim 3B	: Katalog No: II.A.1.5
Resim 4A	: Katalog No: II.A.1.9
Resim 4B	: Katalog No: II.A.1.9
Resim 5A	: Katalog No: II.A.1.11
Resim 5B	: Katalog No: II.A.1.11
Resim 6A	: Katalog No: II.A.2a.2
Resim 6B	: Katalog No: II.A.2a.3
Resim 7A	: Katalog No: II.A.2a.8
Resim 7B	: Katalog No: II.A.2a.9
Resim 8A	: Katalog No: II.A.2b.2
Resim 8B	: Katalog No: II.A.2c.1
Resim 9A	: Katalog No: II.A.2c.4
Resim 9B	: Katalog No: II.A.2e.1
Resim 10A	: Katalog No: II.A.2f.4
Resim 10B	: Katalog No: II.A.2f.7
Resim 11A	: Katalog No: IIA.2f.8
Resim 11B	: Katalog No: II.A.2f.9
Resim 12A	: Katalog No: II.A.2h.2
Resim 12B	: Katalog No: II.A.2h.3
Resim 13A	: Katalog No: II.A.2h.4
Resim 13B	: Katalog No: II.A.2h.8
Resim 14A	: Katalog No: II.B.1.2
Resim 14B	: Katalog No: II.B.1.5
Resim 15A	: Katalog No: II.B.2.1
Resim 15B	: Katalog No: II.B.3.2
Resim 16A	: Katalog No: II.B.4.1
Resim 16B	: Katalog No: II.B.4.3
Resim 17A	: Katalog No: II.B.5.1
Resim 17B	: Katalog No: II.B.6.2
Resim 18A	: Katalog No: II.B.7.1
Resim 18B	: Katalog No: II.B.7.2
Resim 19A	: Katalog No: II.B.7.3
Resim 19B	: Katalog No: II.B.7.4

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1:	Urartu Krallığının Yayılım Alanı.....	1
Harita 2:	Yukarı Anzaf Kalesi Ve Yakın Çevresi.....	13

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1:	Yukarı Anzaf Kalesi ve Aşağı Kentin Topografik Planı.....	13
Çizim 2:	Kuzey ve Güney Kapıları ile Güneybatı Yapılarının Genel Planı.....	15
Çizim 3:	Güneybatı Depo Yapıları Planı.....	15
Çizim 4:	Depo ve Mutfak Yapılarının Planı.....	18
Çizim 5:	Haldi Tapınağı ve Depo – Mutfak Yapılarının Genel Planı.....	18
Çizim 6:	Depo Odaları ve Koridorların Genel Planı.....	19

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1: Yukarı Anzaf Kalesi İşaretli Keramikleri
- Grafik 2: Çanak, Çömlekler Üzerine Pişirilmeden Önce Yapılan İşaretler
- Grafik 3: Baskılı İşaretler
- Grafik 4: Çizilmiş İşaretler
- Grafik 5: Çanak, Çömlekler Pişirildikten Sonra Yapılan İşaretler

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e	Aynı Eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
A.M.I	Archäologische Mitteilungen aus Iran
Anat. St.	Anatolian Studies
çev	Çeviren
ed	Editör
Fig	Figür
Harit.	Harita
JNES	Journal Of Near Eastern
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
Lev.	Levha
MMJ	Metropolitan Museum of Art Journal
M.Ö.	Milattan Önce
Res.	Resim
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayımları

GİRİŞ

Doğu Anadolu, sıradağların birbirine yaklaşp sıkılaştığı, doğuya gidildikçe yüksekliklerin arttığı bir bölgedir. Yaklaşık 2200m. Yükseklikteki yaylalar, göçebe yaşam kültürüne ve hayvan besiciliğine oldukça elverişli alanlardır. Bölgedeki iklim koşulları son derece serttir. Yüksek ve engebeli yer şekilleriyle olumsuz hava şartları birleşince, bölgenin bazı bölümleri ile kara ulaşımı kesilerek insanların mağdur oldukları bilinmektedir. Bölgenin şiddetli karasal iklimi ve coğrafyası insanların yaşam tarzlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Urartu Krallığı Doğu Anadolu'nun iklim ve coğrafyasına bağlı zor koşullarına rağmen bölgedeki yerel beyliklerin bir yönetim altında toplanmasıyla M.Ö.9.yüzyılda bugünkü Van ili sınırları içinde yer alan Tuşpa'da (Van Kalesi) kurulmuştur., Doğu Anadolu'ya 250 yıl boyunca altın çağını yaşatan Urartular Van Gölü Havzası merkez olmak üzere kurulmuş kuzeyde Çıldır ve Sevan (Gökçe) Göllerini içine alacak şekilde Transkafkasya'ya, batıda Fırat Irmağı'na, doğuda Urmiye Gölünü içine alacak şekilde Kuzeybatı İran içlerine ve güneyde de Toros Dağları ile çevrili coğrafi alan içinde yayılmış ve güçlü bir kültür birliği sağlamışlardır.(Harita 1)

A-URARTU KRALLIĞININ SİYASİ TARİHİ

Urartu Krallığı'nın siyasal tarihi, Beylikler Dönemi ve Klasik Urartu Tarihi olarak ikiye ayrılmaktadır. Beylikler Dönemi, çivi yazılı Assur kaynaklarının ilk kez vermiş olduğu bilgilere göre M.Ö. 13. yüzyılın başlarından, M.Ö. 9. yüzyılın ortalarına değin geçen yaklaşık 400 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Klasik Urartu Krallığı'nın tarihi ise M.Ö.9. yüzyılın ortalarından, M.Ö.7. yüzyılın sonlarına değin geçen 250 yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

1-Beylikler Dönemi

M.Ö. 2. binyıl başlarından beri Doğu Anadolu Bölgesi'nde hüküm süren kuraklık yüzünden Hurri kökenli boy ve budunlardan oluşan küçük beylikler,

genellikle yarı göçebe bir yaşam sürdürüyorlardı. Daha önce ova ve vadilerdeki höyüklerde yaşayan ve genellikle tarım ağırlıklı bir yaşam sürdüren bu insanların yarı göçebe bir yaşama geçmeleri, ova ve vadileri ıssızlaştırmıştır. Günümüzdeki iklimi andıran bu değişim yalnızca Doğu Anadolu için değil, Transkafkasya ve Kuzeybatı İran bölgelerinde de benzer özellikler göstermekteydi. Zengin su kaynakları, dağ çayırları ve otlakları bol olan yaylara yakın yüksek yerlerde kurulan küçük kalelerin beyleri, hayvan besiciliğine dayalı yarı göçebe yaşam biçiminin organizasyonunu başarılı bir şekilde sürdürüyorlardı. İlk kez Assur Kralı I. Salmanassar (M.Ö. 1274-1245) dağlık bölgedeki bu ülkeden "Uruatri" olarak söz etmekte ve 8 kabile ile 51 kentten oluştuğunu bildirmektedir. M.Ö.III. bin yılında Doğu Anadolu'ya gelen Hurrilerin dışında, bölgede ilk kez bir halk topluluğunun adına rastlanılmaktadır. Aslında burada belirtilen Uruatri sözcüğü etnik anlamda kullanılan bir deyim olmayıp, dağlık bölge anlamında kullanılan coğrafi bir deyimdir. Ancak Uruatri olarak adlandırılan bölgedeki halk, M.Ö. 9. yüzyılın ortalarında Urartu Krallığı'nın başkenti Tuşpa'yı Van Kalesi kayalıkları üzerinde kurmuş ve 200 yıldan fazla bir süre içinde çivi yazılı Assur belgelerinde sık sık tekrar edilmiştir.

Bunun dışında I. Salmanassar Van Gölü Bölgesi'ne bir başka askeri sefer düzenlememiştir. Ancak yapmış olduğu askeri seferin çok etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, çivi yazılı Assur belgelerinde bölge artık Uruatri değil, "Nairi" olarak adlandırılmaya başlanacaktır. Yani Uruatri Beyliği artık gücünü kaybetmiş, bu sefer "Nairi Beyliği" ön plana çıkmıştır. Nairi deyiminin düşman halk anlamında kullanıldığı sanılmaktadır. Maden ve hammadde yatakları yönünden çok fakir olan Mezopotamya'da Assur Kralları Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki beyliklerden çeşitli maden, at ve bronzdan yapılmış çeşitli eşyayı haraç olarak almaktaydı. Hatta beylerden almış olduğu haracı sürekli bir hale getirmek için de, beylerin genç oğulları tutsak alarak Assur'a götürmüştür. Bu bölge ile ilgili bilgi veren ikinci Assur yazıtı, Salmanassar'ın oğlu I. Tukulti Ninurta (M.Ö.1244- 1208) dönemine aittir. Assur kentinde sarayın onarımını belgeleyen bir yazıtta, Tukulti Ninurta kendisini kainatın kralı, Assur'un kralı, dünyanın dört bölgesinin kralı, Yukarı ve Aşağı Deniz'in kralı ve tüm Nairi ülkerinin kralı olarak tanımladıktan sonra:

“...Hiç bir yolun olmadığı, patikalarını benden önceki hiçbir kralın bilmediği ırak dağları, üstün gücüm ile geçtim ve Nairi ülkesinin 43 kralı cesaretle karşıma dikildiler ve savaşmak istediler. Onlarla savaştım, onları mağlup ettim. Dağların derin vadilerini ve hendeklerini onların kanları ile sele verdim. Tüm ülkelerini egemenliğim altına aldım. Onları haraç ve armağanlar vermekle yükümlendirdim...”

Nairi Ülkesi'ne karşı yapılan bu önemli askeri sefer, farklı yerlerde birçok kez tekrar edilmiştir. Bu yazıtlarda sözü edilen "Yukarı Deniz" deyimini, çok büyük bir olasılıkla Van Gölü için kullanılmış olmalıdır. Yani günümüzde bile bölge halkı tarafından Van Gölü için kullanılan deniz deyimini, yaklaşık 3000 yıl önce ilk kez Assurlar tarafından kullanılmıştır.

Assur Kralı tarafından ilk kez kullanılan Nairi adı, M.Ö. 9. yüzyılın ortalarından itibaren tüm Urartu ülkesini içeren bir deyim halini alacak ve Urartu kralları bırakmış oldukları yazıtlarda, kendilerini aynı zamanda "Nairi Ülkesi Kralı" olarak tanımlayacaklardır.

Tukulti Ninurta'dan sonra yönetime gelen sekiz kral döneminde, Van Gölü Bölgesi'ne herhangi bir askeri sefer düzenlenmemiştir. Bu süre içinde Van Gölü çevresindeki beyliklerin gittikçe güçlendikleri ve yüksek kayalıklar üzerine küçük savunma kaleleri kurdukları anlaşılmaktadır. Kale duvarlarını yapmak için taşların çıkarılması, işlenmesi, taşınması ve duvarların yapılması, tehlike karşısında toplumun dayanışma içinde olduğunu göstermektedir. Bu kaleler yalnızca güneyde ortak düşman Assur Krallığı'nın yağma seferlerine karşı yapılmamış, beyliklerin kendi aralarında birbirlerine karşı sık sık yaptığı zengin su kaynakları, yaylaları ve binlerce küçükbaş hayvanı ele geçirmek amacıyla düzenlemiş olduğu baskınları önlemek için de yapılmıştır. Bağımsız yaşayan küçük toplulukları bir araya getirmek ve bu tür tehlikelere karşı örgütlemek için bundan daha iyi bir fırsat olamazdı. Kalelerin eteklerinde bulunan sivil yerleşim merkezi ile mezarlıklar iç içeydi. Oda mezarlarının da gösterdiği gibi, aile ve topluluk bireyleri arasındaki dayanışma gittikçe artmıştır. Mezarlardan ortaya çıkarılan yüzlerce demirden yapılmış çeşitli kadın takıları, eşya ve törensel silahların da gösterdiği gibi, demir madenciliği büyük bir gelişme içine girmiştir.

Assur tahtına geçen I. Tiglatpileser (M.Ö. 1115-1077) saltanatının üçüncü yılında Nairi Ülkesi'ne büyük bir askeri sefer düzenlemiştir. Van Gölü'nün kuzeybatısındaki Bulanık Ovası'nda, Malazgirt yakınlarında Yoncalı'da bulunan yazıt, Tiglatpileser ile 23 Nairi Kralı arasındaki savaşın nerede yapıldığı konusunda önemli bir ipucu vermektedir.

Yaklaşık 130 yıllık bir aradan sonra Nairi ülkeleri üzerine düzenlenen bu askeri seferde, Nairi Beyliği'nin çok güçlendiğini, savaşta süvari birliklerinin yanı sıra savaş arabalarına da sahip olduğunu öğrenmekteyiz. İleride gerçekten Assur için büyük bir tehlike yaratacak olan Nairi Beyliği'ni oluşturan küçük krallıklar, arazinin elverişsiz topografik özellikleri yüzünden çok az olarak bir araya gelmekte ve savaş deneyimi kazanamamaktadırlar. Oldukça dağınık ve birbiri ile dayanışması zayıf olan beylikler üzerinde Nairi'nin hala çok etkili ve güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Assur Krallığı'ndan aldığı bu darbeler sonucunda zayıflayacak ve küçük krallıklar arasındaki üstünlük bu sefer Uruatri'ye geçecektir. Aynı krala ait bir başka yazıtta ise, daha önce Yukarı Deniz olarak adlandırılan Van Gölü, bu sefer "Nairi Denizi" olarak tanımlanmaktadır.

Kral Assur-bel-kala (M.Ö. 1074- 1057) saltanatının erken döneminde Uruatri Ülkesi'ne askeri sefer düzenleyerek 32 kenti ele geçirdiğini ve tahrip ettiğini belirtmektedir. II. Adad Nirari (M.Ö. 911-891) ise hem Uruatri, hem de Nairi Ülkesi'ne askeri seferler düzenlemiş ve günümüzde Elazığ Bölgesi'ni kapsayan Alzi Ülkesi'ni ele geçirdiğini büyük bir övgü ile anlatmıştır.

II. Assurnasirpal (M.Ö. 883-859) döneminde, hem Uruatri, hem de Nairi Ülkesi'ne birçok askeri sefer düzenlenmiştir. Diyarbakır'ın 36 km. güneyinde bulunan ve Londra British Museum'a kaçırılan Kurk Monalit'indeki bilgilere göre, Assur Kralı Nairi Ülkesi'nin 250 kentini tahrip etmiştir. Bu dönemde Uruatri ve Nairi ülkelerine yapılan askeri seferlerin sayısındaki artış, bu iki beyliğin Assur Krallığı için önemli bir tehlike durumuna geldiğini göstermektedir. Assurnasirpal kuzeyde hızla güçlenen bu topluluklara karşı verdiği savaşlarda geçici başarılar elde etmiş olmasına karşın, kendisinden sonra gelen III.Salmanassar döneminde Nairi ve Uruatri beyliklerinin çekirdeğini oluşturduğu Urartu Krallığı'nın kurulmasına engel olamamıştır.

Çiviyazılı Assur kaynaklarında sözü edilen kralların, küçük topluluklar olduğu anlaşılmaktadır. Bu küçük beylikler zaman zaman ortak düşman Assur Krallığı'na karşı Nairi veya Uruatri adı altında federasyon kurmuşlarsa da, Doğu Anadolu'nun topografik ve iklimsel özellikleri nedeniyle federasyon üyelerinin birbiriyle olan bağları oldukça gevşektir. Beyler yüksek tepelerin üzerine kurulan küçük kalelerde, halk ise kalelerin eteklerine yerleşmişti. Kaleler genellikle yüksek ve sarp kayalıklar üzerinde yer almaktaydı. Arazinin doğal biçimine göre kurulan kalelerde, yer yer doğal kaya çıkıntılarında duvar gibi faydalanılıyordu. Kayalığın uçurumla sonuçlanan ve herhangi bir tehlikenin gelmeyeceği kısımlara ise, savunma duvarları yapılmıyordu. Yapılan savunma duvarlarında, Urartu Krallığı'nda görmüş olduğumuz savunmayı kolaylaştıran ve mimari yapıların dayanıklılığını artıran bastiyon ve kurtinlere rastlanılmamaktadır. Sivil yerleşim merkezleri ile mezarlıklar iç içeydi. Ancak Urartu Krallığı kurulduktan sonra, sivil yerleşim merkezleri ile mezarlıklar birbirinden kesin olarak ayrılmışlardır. Konutlar dağınık olmasına karşın, Urartu Krallığı döneminde görülen düzgün planlı kentlerin ilk örneğiydi.

Van Bölgesi'nde Erken Demir Çağı'na ait kalelerin başında Panz, Musava, Yukarı Sağmal, Kaletepe, Avzini, Norgüh, Meydan Tepe, Uncular, Aliler, Keçikıran, Alacahan ve Ernis - Evditepe gelmektedir. Bu önemli kalelerin her birinin o dönemde küçük bir beylik merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Kalelerin genellikle güney eteklerinde ise, halkın oturduğu sivil yerleşim merkezi bulunmaktaydı. Urartu Krallığı'nın çekirdeğini oluşturacak olan Van Bölgesi'nde, beylik merkezlerinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu yüzden M.Ö. I. binyılın başlarında Urartu Krallığı'nın Van Gölü Bölgesi'nde örgütlenip bir devlete dönüşmesinde, beyliklerin çok büyük bir etkisi olmuştur.

2-Klasik Urartu Tarihi

Çivi yazılı Assur kaynaklarından öğrenildiğine göre, adı bilinen ilk Urartu Kralı Arame'dir. Assur tahtına geçen III. Salmanassar (M.Ö. 858-824) döneminde verilen yazılı bilgilerin yanı sıra, Balawat Kapısı (Imgur-Enlil Kapısı) olarak adlandırılan ahşap kapının bronz levhalardan yapılmış kaplamaları üzerindeki resim sahnelerinde, Urartu Krallığı'nın hangi savaşıdan sonra aşama aşama kurulduğunu

öğrenmekteyiz. Diyarbakır'ın güneyindeki Kurkh'da bulunan ve Londra'daki British Museum'a kaçırılan Monolit yazıtında, III. Salmanassar tahta geçtiği yıl Van Gölü'nün güneyinde yer alan Hubuşkia ve Nairi ülkelerine askeri seferler düzenlediğini belirtmektedir. Bu yazıtta adı geçen Arame, Urartu Krallığı'nın şimdilik bilinen ilk kralıdır. Aynı ad, Balawat bronz kapısı üzerindeki savaş sahnesinin altında şu şekilde geçmektedir: "Urartulu Arame'nin kenti Sugunia'yı ele geçirdim". Ayrıca Monolit yazıtında verilen bilgilere ve Balawat bronz kapısı üzerindeki resim sahnelerine göre, III. Salmanassar elde ettiği başarılarından sonra Nairi Denizi olarak adlandırılan Van Gölü kıyılarına kadar inmiş ve buradaki bir kayalık üzerine hem kabartmasını yaptırmış, hem de kutsal olarak benimsenen Van Gölü'nün sularında silahlarını yıkayarak güçlendirmiştir.

Urartu Kralı Arame'nin ilk başkenti Sugunia'nın yerinin nerede olduğu bugüne değin kesin olarak öğrenilememiştir. Sugunia'nın tahrip edilmesinden sonra, Arame bu sefer Arzaşkun adında yeni bir başkent daha kurmuşsa da, bu da tıpkı ilk başkent gibi tahrip edilmekten kurtulamamıştır.

Tıpkı Sugunia gibi, Arzaşkun'un da yerinin nerede olduğu bilinmemektedir. Ancak her iki başkent de, Van Gölü'ne uzak olmayan bir yerde olduğu anlaşılmaktadır, zira Assur Kralı'nın zaferden sonra hemen Van Gölü kıyılarına kadar inerek heykelini yaptırması ve gölün kutsal sularında silahlarını yıkaması, her iki başkent de Van Bölgesi'nde yer aldığına işaret etmektedir. Urartu Krallığı topraklarına düzenlenen Assur seferlerinin tüm hızıyla devam ettiğini, yine yazılı belgelerden öğrenilmektedir. Salmanassar'ın M.Ö. 844 yılındaki 5. yıl sefer kayıtlarında Urartu tahtında hala Arame'nin olduğunu öğrenilmektedir.¹

III. Salmanassar'a ait savaş yıllıklarından öğrenildiğine göre, M.Ö. 832 yılında bu sefer Urartu tahtında Sarduri adında bir başka kral bulunmaktadır.

"...Saltanatımın 27. yılında savaş arabalarımı ve askerlerimi topladım; büyük

¹ Oktay Belli, "Van ve Urartular" **I. Van Gölü Havzası Sempozyumu** (ed:) Oktay Belli, s.17-19
Afif Erzen, **Doğu Anadolu ve Urartular**, 1992, s.24-27
Altan Çilingiroğlu, **Urartu Tarihi**, 1994, s.1-28

ordumun komutanı Daian-Assur'u ordularımın başında Urartu'ya karşı sefere gönderdim. Bit-Zamani'ye doğru ilerledi, Ammaş geçitlerini aşarak Arsanıa (Murat Suyu) nehrini geçti. Urartulu Seduri ordumun ilerleyişini duydu ve çok sayıdaki askerlerinin gücüne inandı. Savaş vermek üzere bana karşı ilerledi. Onunla savaştım ve onu mağlup etmeği başardım. Geniş ovayı savaşçıların cesetleri ile doldurdum..."

M.Ö. 832 yılından itibaren Urartu Krallığı tarihi ile ilgili bilgiler artık yalnızca Assur yazılı kaynaklarından değil bizzat Urartu yazılı belgelerinden de öğrenilmektedir. Urartu tahtına geçen Lutipri oğlu Sarduri'nin (M.Ö 840-830), başka bir sülaleden olduğu anlaşılmaktadır. Lutipri'nin, Assur Kralı II. Assurnasirpal (M.Ö.883-859) dönemine ait yazıtlarda geçen Lapturi olduğu konusunda birçok bilim adamı görüş birliği içindedir. Sarduri, Urartu Krallığı'nın başkentini bugünkü Van Ovası ile göl arasında, anıtsal ve yalçın bir kayalık üzerinde yükselen Van Kalesi'ne taşımış ve yeni kurmuş olduğu başkente de Tuşpa adını vermiştir. Urartu Tanrıçası Tuşpae adına kurulan Tuşpa'ya Assurlular ise Turuşpa adını vermekteydiler. Sarduri kurmuş olduğu başkenti Assur saldırılarından korumak için birtakım önlemler almıştır. Ancak bugüne değin bu kralın kurmuş olduğu bir başka savunma tesisi şimdilik bulunamamıştır. Ancak oğlu İşpuini döneminde başkent Tuşpa'yı korumak için Van Ovası'nın çevresinde önemli savunma tesisleri yapılmıştır. Çok büyük bir olasılıkla yapılan bu savunma tesislerinin babası Sarduri döneminde planlandığı, ancak oğlu İşpuini döneminde bitirildiği sanılmaktadır.

Yaklaşık olarak 250 yıl boyunca Doğu Anadolu Bölgesi'ne altın çağını yaşatan bu krallığın sınırları kuzeyde Çıldır ve Sevan (Gökçe) göllerini içine alacak şekilde Transkafkasya'ya, batıda Fırat ırmağı'na, doğuda Urmiye Gölü'nü alacak şekilde Kuzeybatı İnan içlerine ve güneyde de Güneydoğu Toros Dağları'na değin uzanmaktaydı. Bugünkü Türkiye yüzölçümünün yarısı kadar bir coğrafi alana yayılan Urartu Krallığı, hemen her şeyden önce bir kara devletiydi.

Başkent Tuşpa'da oturan Urartu krallarının Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaptırmış olduğu önemli imar faaliyetleri, Eskiçağ'da bu bölgeye altın çağını yaşatmıştır. Bunların başında kara ulaşımı ağı gelmektedir. Doğu Anadolu, hatta Anadolu'nun en

eski ve düzenli karayolları, bizzat Urartu kralları tarafından planlanarak yaptırılmıştır. Urartu Krallığı'nın Doğu Anadolu Bölgesi'nin sert iklim koşullarına ve engebeli arazi yapısına uyum sağlayarak 250 yıl boyunca başarılı bir şekilde egemenliğini sürdürmesinde, yaptırmış olduğu yolların çok büyük bir etkisi olmuştur, Yolların geçirildiği alçak kaya tünelleri de, yine ilk kez Urartu kralları tarafından yaptırılmıştır. Bu kaya tünellerinin en ünlüleri, Van- Kelişin Ordu Yolu üzerinde bulunan "Sakaltutan Kaya Tüneli" ile Bitlis'in 10 km. güneyindeki "Semiramis Kaya Tüneli"dir. Ne yazık ki Semiramis Kaya Tüneli'nin üst kısmı büyük otobüslerin geçmesi için 1962 yılında dinamitlerle parçalanmasına karşın, Sakaltutan Kaya Tüneli tahrip edilmeden günümüze değin varlığını sürdürmüştür.

Anadolu'nun en büyük gölünü oluşturan ve Eskiçağ'da olduğu gibi, günümüzde de bölge halkı tarafından deniz olarak tanımlanan Van Gölü kıyılarındaki ilk limanlar, yine Urartu kralları tarafından gerçekleştirilmiştir. Van Gölü'nün kıyılarında yer alan Edremit, Tatvan, Erciş ve Amik'teki liman kalıntıları sular altında kalmasına karşın, Van Kalesi'nin kuzeybatı ucundaki Madır Burcu ile Deliçay liman kalıntıları günümüze değin varlığını korumuştur.¹

Urartu kralları tarafından Doğu Anadolu Bölgesi'nde çok sayıda kurulan baraj, gölet ve sulama kanalı, ova ve vadilerde yapılan tarıma hayat vermiştir. Sulama ile ilgili anıtsal yapılar en şiddetli deprem kuşağı bölgesinde yer almasına karşın, alınan bilinçli önlemlerle depremden fazla etkilenmeden varlığını günümüze değin sürdürmüştür. Yaklaşık olarak 2700- 2800 yıldan beri kesintisiz olarak çalışan çok sayıdaki baraj, gölet ve sulama kanalının benzerine, şimdiye kadar ne Anadolu, ne de dünyanın öteki ülkelerinde rastlanılmaktadır. Bu yüzden haklı olarak Urartu Krallığı, Anadolu ve Eski Önyasya Dünyası'nın en büyük "Hidrolik Uygarlığı" olarak tanımlanmaktadır.

Bugüne değin Doğu Anadolu'da sürdürülen arkeolojik yüzey araştırması sonuçlarına göre, saptanan 105 adet baraj, gölet ve sulama kanalının üçte ikisinden fazlası, Van Bölgesi'nde bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı Van Bölgesi'nin sahip olduğu sulama tesislerinin benzerine, Anadolu ve dünyada rastlanılmamaktadır. Bu nedenle

¹ Oktay Belli, "Van ve Urartular" **I.Van Gölü Havzası Sempozyumu** (ed:) O.Belli , 2006: s.22,24

Van Bölgesi, Anadolu ve dünyadaki sulama tesislerinin şimdilik merkezini oluşturmaktadır.¹

Van Bölgesi'nde tespit edilen 73 adet baraj, gölet ve sulama kanalının %25'inden fazlası, geçirmiş olduğu küçük onarımlar ile günümüze değin çalışmaktadır. Onarım geçirerek günümüze değin çalışan ve Van Ovası'ndaki tarımın su gereksinmesini karşılayan Urartu sulama tesislerinin başında Rusa (Keşişgöl), Kadim, Kilisegöl, Aşağı ve Yukarı Ömer Gölü, Kevenli ve Kilisegöl barajları ile Sıhke ve Doni göletleri ve Menua (Semiramis/ Şamram) Sulama Kanalı gelmektedir. Eğer Rusa Barajı ile Menua Sulama Kanalı çalışmazsa, Van Ovası'nda tarım yapmak neredeyse olanaksızdır. Yani Urartu Krallığı'nın 2800 yıl önce kurmuş olduğu sulama tesisleri, günümüzde bile Van Ovası'nda yapılan tarıma hayat vermektedir Ne Anadolu'da, ne de dünyanın öteki coğrafi bölgelerinde 2800 yıldan beri çalışan sulama tesislerinin benzerine rastlanılmamaktadır. Bu yüzden Urartu sulama tesisleri haklı olarak Van Bölgesi halkının söylencelerine konu olmuştur.

M.Ö. I. binyılın ilk yarısında Doğu Anadolu, Transkafkasya ve Kuzeybatı İran Bölgesi'nde egemenliğini sürdüren Urartular, aynı zamanda Anadolu ve dünyanın en büyük madenci krallığı idi. Urartu Krallığı başkentinin M.Ö. 9. yüzyılın ortalarında Van Kalesi kayalıkları üzerinde kurulmasında, bölgedeki zengin maden yataklarının çok büyük bir katkısı olmuştur. Van Bölgesi'nde bulunan madenlerin başında demir, bakır, gümüş, kurşun ve arsen gelmektedir. Van Ovası'na en yakın gümüş, kurşun ve arsen yatakları Çatak, Yüksekova ve Hakkari Bölgesi'nde bulunmaktadır. Van Bölgesi'nin en önemli bakır yatakları ise, Siirt ili'nin 46 km. doğusunda yer alan Madenköy çevresinde yer almaktadır. Buradaki zengin bakır yatakları yalnızca Urartu Krallığı döneminde değil. Ortaçağ ve Osmanlı Devleti döneminde de işletilmiştir.

Van Ovası'na en yakın demir yatakları 50 km. batıda yer alan Balaban ile 124 km. güneyde Müküs- Pürneşe'de bulunmaktadır. Buradaki zengin demir yataklarının yalnızca Urartu Krallığı döneminde değil, Erken Demir Çağı'nda da işletildiği anlaşılmaktadır Balaban ve Pürneşe'de on binlerce tona ulaşan cüruf deposu içinde

¹Oktay Belli, **Doğu Anadolu'da Urartu Sulama Kanalları**,1997,s.8,9

bulunan tek hava kanallı üfleç parçalarının benzerine, Anadolu ve diğer ülkelerde rastlanılmamaktadır. Binlerce üfleç parçasının da gösterdiği gibi. Balaban ve Pürneşe ergitme merkezi, Anadolu ve dünyanın en büyük demir ergitme merkezini oluşturmaktadır.

Urartu Krallığı'nın M. Ö. 7. yüzyılın sonlarında yıkılmasından sonra, Siirt kenti Urartuların bakır işçiliğini, Bitlis kenti demir işçiliğini, Van da gümüş işçiliğini başarılı bir şekilde devam ettirmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin ilk kuyumcu toplumu olan Urartuların, altın, gümüş ve bronzdan ürettikleri birbirinden güzel ve kaliteli saç halkası, küpe ve bileziklerin benzerleri, Ortaçağ ve Osmanlı Devleti döneminde başarıyla yapılmıştır.¹

Görüldüğü gibi Urartu Uygarlığından günümüze mimari, madencilik eserleri kült alanları ve mezarlıklar gibi birçok maddi kültür kalıntıları kalmıştır. Fakat bize tarihleri, sosyal yaşamları ve kültürleri konusunda en çok bilgiyi veren maddi kalıntıların başında çanak çömlek gelmektedir.

B-UYGULANAN YÖNTEM VE AMAÇ

1-Yöntem:

“Yukarı Anzaf Kalesi’nde Ortaya Çıkarılan İşaretli ve Ölçekli Çanak ve Çömleklerinin Değerlendirilmesi” başlıklı tez çalışmasının ilk aşamasında, Yukarı Anzaf Kalesindeki kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkan işaretli veya ölçekli çanak çömleklerin çizimleri ve tanımlamaları yapılarak katalog fişlerine işlenmiştir. Yukarı Anzaf Kalesinde ortaya çıkan 89 adet işaretli çanak çömlek parçası çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışmada bütünlüğün sağlanması amacıyla çanak ve çömleklerin çizimleri önce 3/10 oranında küçültülmüş, ardından işaretlerin belirgin olarak gözlenebilmesi amacıyla, bazı çizimler farklı oranlarda küçültülmüş ve taranarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

¹Oktay Belli,“Van ve Urartular” **I.Van Gölü Havzası Sempozyumu**, (ed): Oktay Belli , 2006 s.24,25

Bundan sonra çanak ve çömleklerin yapısal özellikleri ve üzeride yer alan işaret veya ölçek aşağıdaki şekilde hazırlanan bir düzende sunulmuştur.

Kazı No: YAK. 2003 K 10 / 28

Tipi : Sürahicik

Renk : 2,5 Y Siyah hamurlu

Astar : 2,5 YR 4 / 6 Kırmızı astarlı, koyu kahve
ve siyaha çalan renk değişimleri var.

Katkı : İnce kum, mika

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 4 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Birbirine paralel uzanan iki sıra beşer
Noktacık

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmamızı oluşturan işaretli veya ölçekli çanak, çömleklerin ortaya çıkarıldıkları Yukarı Anzaf Kalesi'nin yeri ve mimarisi ayrıntılı olarak anlatılmıştır. İkinci bölümde katalog ve benzerleri verilmiştir. Bu bölüm ise, kendi içinde iki alt bölüme ayrılarak anlatılmıştır. Bu ayırım yapılırken çanak ve çömleklerin fırınlanmadan önce veya sonra işaretlenmeleri dikkate alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise, işaretli ve ölçekli çanak, çömleklerin mekânlara göre dağılımları verilmiştir.

2-Amaç:

Katalog şeklinde hazırlanan bu çalışma ile Yukarı Anzaf Kalesi'nde ortaya çıkarılan işaretli ve ölçekli çanak, çömlek parçalarının toplu olarak sunulmasını sağlamak, kalede kullanılmış olan işaretli çanak ve çömleklerin karakteristik özelliklerini, diğer Urartu yerleşim merkezlerinde ortaya çıkan çanak ve çömlek işaretleriyle benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koyabilmek amaçlanmıştır.

C-KULLANILAN TERİMLER

Çalışmada çanak ve çömleklerle ilgili tanımlar yapılırken, geçerli olan arkeoloji terminolojisine sadık kalınarak, belirli isim ve tanımlar tercih edilmiştir. Buna bağlı olarak çalışmamda bütünlük oluşturmak amacıyla, malzemeler için “çanak, çömlek, testi, sürahi,...” terimleri ile bu malzemelerin özellikleri de yine arkeoloji terminolojisine uygun olarak “renk, astar, katkı, pişme, açkı ve yapım” terimleri kullanılmıştır. İşaretlerin yapılış şekilleri anlatılırken ise kap hamuru pişirilmeden önce veya sonra ibaresi kullanılmıştır.

I - YUKARI ANZAF KALESİ'NİN KONUMU VE MİMARİSİ

Yukarı Anzaf Kalesi kazı çalışmaları 1991 yılından bu yana Prof. Dr. Oktay Belli'nin bilimsel başkanlığı altında Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Van İl Özel İdare Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu'nun sağlamış olduğu maddi katkılarıyla yürütülmektedir.

A-KONUMU:

Yukarı Anzaf Kalesi, Urartu Krallığı'nın başkenti Tuşpa'nın 11km. kuzeydoğusunda, bugünkü Van-İran modern kara ve demiryolunun hemen yakınında yer almaktadır. Doğuda Kuzeybatı İran ve kuzeyde de Transkafkasya'dan gelerek Urartu Krallığı'nın başkenti Tuşpa'ya inen tarihi karayollarının son düğüm noktasında kurulmuştur. Doğuda bugünkü Türkiye – İran sınırından başlayan ve batıda Van Gölü'ne doğru daralan Erçek – Özalp – Saray Ovası'nın en dar yerinde Aşağı Anzaf Kalesi koruyuculuğunda kurulmuştur. (Harita 1)

B-MİMARİSİ:

Anzaf Kalesi'nin Urartu krallığı dönemindeki adı henüz bilinmemektedir. Kurulduğu tarihten yıkılışına kadar geçen 200 yıllık bir süre boyunca kalenin içinde yapılan çeşitli dönemlere ait yapılar, Urartu mimarisinin geçirdiği gelişim evrelerini tüm canlılığı ile yansıtmaktadır. Yukarı Anzaf Kalesi, yaklaşık olarak 60.000 m²'lik bir alan üzerinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden 1995 m. Yüksekliğinde olan kale, Türkiye'nin ikinci yüksek rakımlı kazı alanını oluşturmaktadır. (çizim 1) Yukarı Anzaf Kalesi çevresindeki verimli topraklarda yapılan tarımdan elde edilen ürünlerin depolandığı çok önemli bir üretim merkezi olarak kurulmuştur. 1 km. doğuda bulunan Menua tarafından yaptırılan küçük barajda biriktirilen sular, tarımın başarılı bir şekilde yapılmasında önemli bir rol oynamıştır. İlginçtir ki Yukarı Anzaf Barajı geçirmiş olduğu küçük onarımlar ile günümüzde bile çalışmaktadır. Çünkü bu barajda biriken sular olmaksızın, kuzey yönüne doğru uzanan verimli topraklarda tarım yapmak mümkün olmazdı.

Yukarı Anzaf Kalesi'ni çevreleyen sur duvarları kurtin-bastiyon tekniğinde yapılmıştır. Anıtsal bir görünüme sahip olan sur duvarları erken dönem Urartu kale duvarlarının en güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır. Kale ve aşağı kenti çevreleyen sur duvarları ile tapınak, depo yapıları, saray ve diğer yapıların temellerinde kullanılan milyonlarca metreküp kalker taş, kalenin 300 m. Güneyinde bulunan "Beyaztaş Tepe" taş ocağı ve atölyesinden getirilmiştir. Çok sayıda taş örneğinin Petrografik ve paleontolojik analiz sonuçları, taşların Beyaztaş Tepe kalker yataklarından elde edildiğini kanıtlamıştır. Beyaztaş Tepe atölyesinde 8-10 ton ağırlığındaki büyük taşlar ile yarı işlendiği halde çeşitli nedenlerden dolayı taşınmadan bırakılan tonlarca ağırlığındaki büyük taşlar, sanki günümüzde terk edilmiş bir atölyenin görünümünü yansıtmaktadır.

Yukarı Anzaf Kalesi aynı zamanda Urartu krallığının en önemli kült merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Krallığın ulusal tanrısı Haldi adına yaptırılan en eski kale planlı tapınak, Yukarı Anzaf Kalesinde bulunmaktadır. Ayrıca kalenin doğusu ve kuzeybatısındaki düzeltilen kısımlarına çeşitli biçimlere sahip anıtsal kaya işaretleri yapılmıştır. Kayalıklara büyük bir özenle oyularak yapılan 22 işaret, kalenin kutsallığını simgelemektedir. Kral Menua döneminde yaptırılan kalelerin hiç birinde, bu denli zengin ve anıtsal kaya işareti görülmemektedir. Urartu başkenti Tuşpa ve Meher Kapısının yakınında bu kadar çok anıtsal kaya işaretinin bulunmadığını göz önüne alırsak, Yukarı Anzaf Kalesinin önemli bir dinsel merkez olduğu kolayca anlaşılır. Ayrıca tapınağın batısında Tanrı Haldi'ye adanan eşya ve silahların konulduğu küçük odada bulunan adak kalkanı üzerine betimlenen ve bugüne değin benzerine rastlanılmayan Urartu Tanrıları da, kalenin kült merkezi olduğu konusunda bilgi vermektedir¹.

1-AŞAĞI KENT DOĞU KAPISI

Aşağı Kent'in üç tarafı 2 m. kalınlığında bir sur duvarı ile çevrelenmekte ve kuzeyde yükselen Anzaf Kalesi'nin güney duvarlarıyla birleşmektedir. Bu kadar geniş bir alana yayılan kentin birden çok kapısının olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapılardan birinin batıda, diğerinin kuzeyde, ötekinin de doğuda yer aldığı sanılmaktadır. Ortaya

¹ Oktay Belli, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, 2000b, s.203-204

çıkardığımız 4.30 m. genişliğindeki Doğu Kapısı, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki kent kapılarının biçimi, büyüklüğü ve inşa tekniği konusunda önemli bilgiler vermiştir. Kapı girişi, Transkafkasya'da bulunan Karmir Blur'daki kentin kuzey kapısı gibi, iki duvar arasındaki bir boşluktan oluşmaktadır. Çift kanatlı olduğu anlaşılan kapı, içeriye doğru açılmaktaydı. Doğu Kapısı'nın kent halkı tarafından kalenin doğu eteklerinde çok geniş bir alana yayılan tarım alanlarına ve Yukarı Anzaf Barajı'na gitmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kapı Kral Menua döneminde kale ve Aşağı Kent ile birlikte planlanarak yapılmıştır. Bu yüzden Doğu Anadolu, Transkafkasya ve Kuzeybatı İran Bölgeleri'nde yer alan yerleşim merkezlerindeki kent kapılarının şimdilik en erken örneğini yansıttığı için, çok büyük bir önem taşımaktadır.

2-DEPO YAPILARI

Kalenin batı sur duvarına bitişik olarak yan yana birçok depo odası yapılmıştır. (çizim 2) İki katlı olduğu anlaşılan odaların ilk katları gibi bodrumların batı duvarları da, doğuda yükselen birden çok katlı yapıların batı yönüne doğru şiddetli bir şekilde yıkıp akmasıyla, kalenin batı sur duvarlarıyla birlikte temellerine varıncaya değin yıkılmıştır. Kuzey Kapı Avlusunun hemen güneybatısından başlayan ve kuzeye doğru yan yana yapılan 4 bodrum odası farklı büyüklüklere sahiptir. Yan yana yapılan depo odalarının birbirinden ortalama 4 m. genişliğinde bir ara duvar ayırmaktadır. Toplam 5 bodrum odasında da herhangi bir kapı girişinin bulunmamış olması, bunlara ilk kattan merdiven ile girildiğini göstermektedir. Duvarları beyaz badanalı ve tabanları sıkıştırılmış kilden özenli bir şekilde yapılan bu odaların birinin mutfak, diğerlerinin de depo olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Güneybatı köşede kare planlı odada bulmuş olduğumuz bir ocak ve fırın, bu odanın mutfak olarak kullanıldığını göstermektedir.

3-BÜYÜK KULE, KUZEY VE GÜNEY KAPILARI

Anıtsal bir görünüme sahip olan Kuzey ve Güney Kapıları ile bunları koruyan Büyük Kule, kalenin güneybatı sur duvarları üzerinde yer almaktadır.(çizim 3) Oldukça korunaklı bir yere yapılan her iki kapı da, doğudan batı yönüne doğru esen sert rüzgarlardan etkilenmemektedir. Kapıların ikinci önemli özelliği, cepheden, yani

batıdan bakıldığı zaman kesinlikle görülmemesidir. Böylece her iki kapıya da gizlilik özelliği kazandırılmıştır. Anıtsal bir kule ile güçlendirilen her iki kapıya da, savunma yönünden çok büyük önem verildiği görülmektedir. Dış görünüm ve tasarım yönünden bu tür hisar kapılarının benzerlerine şimdiye kadar Urartu Krallığı'nın yayılım alanında rastlanılmamıştır.

Çok büyük bir kaya kütesinin kuzeybatı yüzüne, 11 x 8 m. büyüklüğünde kareye yakın bir kule yapılmış ve kulenin doğusu, kayalık ile birleştirilmiştir. Özenle yontulmuş iri kalker taşlardan yapılan ve kayalığa yaslanan bu güçlü kuleyi, Büyük Kule olarak adlandırdık. Anıtsal ve etkileyici bir görünüme sahip olan Büyük Kule toprak seviyesinden ortalama 7 m. yüksekliğindeyse de, ilk yapıldığı sıradaki yüksekliğinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Özenle işlenmiş iri kalker taşlardan yapılan kulenin üzerinde kerpiçten yapılmış odaların olduğu ve buralarda nöbetçilerin kaldığı sanılmaktadır. Bu ilginç kule şimdilik Urartu hisar kapılarını koruyan en eski kule örneğini oluşturmaktadır.

Büyük Kule'nin güneyinde, güney kapısına geçit veren üstü açık üçgen biçiminde bir ön avlu bulunmaktadır. Bu avludan Güney Kapısı'na merdivenlerle ulaşılmaktadır. Ancak güney kapısı büyük ölçüde tahrip olduğundan,. kaç metre genişliğinde olduğunu bilemiyoruz. Aşağı Ketten gelen ve ters "U" şeklinde bir güzergahı izleyerek ulaşılan Güney Kapısı, arabaların ve hayvanların geçmesine elverişli değildir. Kapı avlusundan sonra güneydoğu yönüne doğru devam eden yol, tapınak ve çevresindeki yapılara gitmektedir.

Güney Kapısı'na kıyasla daha anıtsal yapılan Kuzey Kapısı, Büyük Kule'nin hemen batı yüzünde yer almaktadır. Büyük Kule'nin batı yüzüne 2 m. genişliğinde ve 3.40 m. derinliğinde kapının doğu kanadının duvarı yapılmıştır. Doğu kanadı duvarının Büyük Kule ile birlikte tasarlanarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Kapı kanadı duvarının mevcut toprak seviyesinden yüksekliği 2.30 m.dir. Dikdörtgen. planlı kapı kanadı duvarı bu haliyle oldukça kütsel bir görünüme sahiptir. Doğu kapı kanadının 3.80 m. batısında, kapının batı kanadı yer almaktadır. Batıdaki kapı kanadı duvarı 2 m. genişliğinde ve 3.40 m. derinliğinde dikdörtgen bir plan göstermektedir. Kapı kanadı bağımsız olarak yapılmamış, kalenin güneybatısından gelerek doğu yönüne doğru

keskin bir dönüş yapan sur duvarlarıyla birleştirilmiştir. Böylece giriş, çıkış ve savunma yönünden çok elverişli özelliklere sahip olan 3.40 m. derinliğinde ve 3.80 m. genişliğinde bir kapı girişi elde edilmiştir. Kapı girişinin tabanı, fazla büyük olmayan taşlardan özenli bir şekilde döşenmiştir. Kuzey Kapı girişinden, kalenin içindeki depo, atölye ve diğer yapılara ulaşılmaktadır.

M.Ö. 7. yüzyılda Kuzey Kapısı yapılan değişikliklerle 3.80 m. genişlikten 1.60 m.ye küçültülmüştür. Bunun için doğu kapı kanadının önüne 60 cm., batı kapı kanadı duvarı önüne de 1.60 m. genişliğinde bir ek duvar yapılmıştır. Kapının ilk yapıldığı sırada 3.80 m. genişliğinde iken çift kanatlı olduğu, 1.60 m.ye indirildikten sonra da tek kanatlı bir kapıya dönüştüğü anlaşılmaktadır. Savunma yönünden oldukça güçlü bir şekilde yapılan Kuzey Kapısı'nın hangi nedenlerden dolayı daraltıldığını bilemiyorsak da, M.Ö. 7. yüzyılda bölgede büyük bir depremin meydana geldiği ve bunun sonucunda kaledeki mimari yapılarda çok büyük değişikliklerin yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan mimari değişiklikler, birçok yapıda belirgin olarak görülmektedir. Kalenin ve kapının M.Ö. 7. yüzyılın sonunda İskit saldırıları sonucunda çıkan büyük yangından etkilenerek aşırı bir şekilde yandığını, kapının kuzeyinde yer alan iç avlu tabanındaki ortalama 70–80 cm. kalınlığındaki kül ve kömür tabakası da doğrulamaktadır. Ancak kaleye yapılan saldırı savunma yönünden çok iyi planlanan ve bir ölüm tuzağı niteliği durumunda olan kapılardan yapılmamıştır. Kalede ve kapılarda çıkan yangının şiddetinden kalker taşları patlamış ve taş duvarlar üzerinde bulunan kerpiç duvarlar da yanarak, kırmızı renkli bir tuğlaya dönüşmüştür.

Kuzey Kapı avlusunda yapmış olduğumuz kazı çalışmalarında, kalenin tahribi sırasında içerden dışarıya çıkmak isterken dumandan boğularak ölen ve daha sonra çıkan yangında aşırı bir şekilde etkilenen yüzlerce hayvan iskeleti ortaya çıkarılmıştır. Kaleye yapılan İskit saldırısı sırasında, Aşağı Kent'te oturan halk özel eşyaları ve hayvanları ile birlikte kaleye sığınmışlardır. Ancak çıkan yangından ürken ve dışarı çıkmak için kuzey kapısına yönelen yüzlerce hayvan kapı kapalı olduğu için dumandan boğularak birbirinin üzerine gelecek şekilde üst üste yığılmışlardır. Ortaya çıkardığımız hayvan iskeletlerinin % 60'ı yanarak ezilmiş ve geniş bir alana yayılmışlardır. Bu yüzden kömürleşmiş, daha sonra Büyük Kule'nin

üzerinde yükselen kerpiç duvarların batı yönüne doğru yıkılmasıyla tonlarca ağırlıktaki taş ve toprağın altında kalarak herhangi bir hayvan iskeleti tam olarak ortaya çıkarılamamıştır. Çok geniş bir alana yayılan hayvan iskeletlerinin 81'i büyükbaş, 452 tanesi de küçükbaş hayvanlara aittir. Büyükbaş hayvanların hemen hepsi sığır, küçükbaş hayvan iskeletleri ise koyun ve keçilere aittir. Ayrıca 1 adet köpek ve 1 adet de tavşana ait iskelet bulunmuştur. İskeletler üzerinde yapılacak ayrıntılı çalışmalar sonucunda, M.Ö. I. bin yılın ilk yarısında Van Bölgesi'ndeki hayvan faunası ortaya çıkarılacaktır.¹

4-MUTFAK YAPILARI

Depo ve mutfak yapıları olarak adlandırılan odalar, Haldi Tapınağı'nın kuzeybatısında ve 5 no.lu Depo Yapısının doğusunda yer almaktadır.(çizim 4) Yan yana iki ayrı odadan oluşan bu odaların güneyde olanı, doğuda yükselen birden çok katlı yapıların batı yönüne doğru yıkılıp akmasıyla büyük ölçüde tahrip olmuştur. Kuzey ve güney mutfak odaları, ortalama 2.5 m. genişliğinde ve 3.5 m. yüksekliğinde bir ara duvar ayırmaktadır. Fazla büyük olmayan taşlardan yapılan duvarın üzerinin sıvanarak kireç ile beyaz badana edildiği görülmektedir. Ara duvarın kuzeyinde bulunan mutfak odası 5x21 m. boyutlarında dikdörtgen bir plan göstermektedir. Bu odanın batı duvarı hariç, diğer duvarları sağlam olarak ortaya çıkarılmıştır. Doğu duvarının mevcut yüksekliği 3.60 m. ise de, bunun ilk yapıldığı sıradaki yüksekliğinin 4 m. olduğu anlaşılmaktadır. Bu odanın batı duvarı, doğuda yükselen birden çok katlı yapıların yıkılıp batı yönüne doğru akmasıyla şiddetli bir şekilde tahrip olmuştur. Mutfak odasının şimdilik tümüyle açık olan batı kısmı, bir teras ile son bulmaktadır. 2 m. yüksekliğindeki teras duvarının üst kısmında bulunan taşlar da, yine batı yönüne doğru yıkılmıştır. Bu yüzden batı kısmına veya güneydeki odaya geçit veren bir kapı girişinin olup olmadığını bilemiyoruz. (çizim 5)

Kuzey mutfak odasının çeşitli yerlerinde toplam 9 tandır ve 2 pitos (küp) ortaya çıkarılmıştır. Ne yazık ki pitos ve tandırlar doğuda yükselen yapıların batı yönüne doğru yıkılmasıyla, 2.5–3 m. kalınlığında bir taş ve toprak tabakasının altında

¹ Oktay Belli, “ Van – Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı: Bir Ara Değerlendirme (1991-2002), *Colloquium Anatolicum II*, 2003b,s.5-8; Oktay Belli, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, 2000b, s.204-206

kalarak tahrip olmuşlardır. Mutfağın taban kısmı yer yer sıkıştırılmış kilden yapılmışsa da, bazı yerlerinin yassı ve düzgün kum taşı bloklarıyla döşendiği görülmüştür. Mutfakta çok sayıda çanak ve çömleğin yanı sıra, ezgi taşları ve taş kaplar da bulunmuştur. Ayrıca mutfakta bulunan metal eşya ve silahlar arasında demirden yapılmış bıçaklar, olta ve demir bir külçe gelmektedir. Güney odasını ayıran ara duvarın önünde tabana açılan dikdörtgen biçimli küçük bir erzak çukurunda ise, kilolarca ağırlıkta karbonlaşmış tarım ürünleri ortaya çıkarılmıştır. Karbonlaşmış tarım ürünlerinin Botanistler tarafından yapılan analizleri, bunların az bir kısmının yabancı nohut (*Cicer Anatolicum*) ve çok büyük bir kısmının da mercimek (*Lens Culinaris*) olduğunu göstermiştir. Ayrıca büyük miktarda küçük yumrular halinde beyaz, mavi, kırmızı (bematit) ve sarı (limonit) toz boya parçaları da bulunmuştur. Bilindiği gibi Urartu Kalelerindeki tapınak, saray, harem ve kabul salonlarıyla birçok odanın duvarları renkli boyalarla çeşitli resim, bitki ve geometrik motiflerle bezenmişti.

5-PİTOSLU YAPILAR

Pitoslu Yapılar, Mutfak Yapılarının 16 m. güneydoğusunda yer almaktadır. Pitoslu Yapıların bulunduğu alan, Haldi Tapınağı'nın kuzeybatısında uzanan geniş teras alanının hemen hemen uç kısmına yakın bir yerdedir. Deniz seviyesinden ortalama 1975 m. yüksekliğindeki bu alanın kuzey ve kuzeybatı yönlerine doğru gittikçe eğimli olduğu görülmektedir. (çizim 6) Pitoslu Yapılar arazinin biçimine göre genellikle kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Şimdiye kadar iki pitoslu oda ortaya çıkarılabilmektedir. Her iki oda da 4.5x10 m. büyüklüğünde dikdörtgen bir plan göstermektedir. Batıdaki odada, mevcut toprak seviyesinden 1.5 m. derinlikte yan yana gövdelerine kadar tabana gömülmüş 12 pitos bulunmuştur. Aslında bu odada üç sıradan ve her bir sırada yan yana yedi adet olmak üzere toplam 21 adet pitosun olması gerekmektedir. Her birinin ağız çapı farklı olan pitosların oldukça büyük ve derin oldukları görülmektedir. Bu odayı doğusunda bulunan odadan 1.60 m. genişliğinde ve 2 m. yüksekliğinde kerpiçten yapılmış bir ara duvar ayırmaktadır. Kerpiç duvarın sıvalı, beyaz ve mavi boyayla badana edildiği görülmektedir. Bu odada da yine gövdelerine kadar tabana gömülmüş olan 13 pitos ortaya çıkarılmıştır. Buradaki pitos sayısının da 21 olması gerekmektedir. Her bir pitos ortalama 1000

litreden fazla şarap almaktaydı. Bu odanın kerpiçten yapılan doğu duvarına yan yana dört niş açılmıştır. Nişlerin üst kısımları üçgen biçimlidir. Benzerlerine diğer Urartupitoslu yapılarında rastlanılmayan bu ilginç görünümlü nişlerin içine, çeşitli eşya, kap ve aydınlatma araçları konulmaktaydı.¹ Bu alanda 2000-2005 yılları arasında sürdürülen çalışmalarda pitoslu depo odalarının hemen bitişiğinde, batısında üç pitosuz depo odası ortaya çıkarılmıştır. Beş depo odasının güneyinde ise biri ana koridor olmak üzere beş koridor, bu koridorların açıldığı büyük bir solon ortaya çıkarılmıştır.²

6-TAPINAK VE KUZEYBATI YAPILARI

Urartu Krallığı'nın ulusal tanrısı Haldi'ye adanan tapınak, kalenin 1995 m. kodu ile en yüksek rakımını oluşturan güney kesiminde yer almaktadır. 13.40 m. büyüklüğündeki kare planlı tapınağın tabanı, ana kayanın düzeltilmesiyle elde edilmiştir. Diğer Urartu tapınakları gibi köşeleri rizalitli olan tapınağın duvar kalınlığı 2.5 m.'dir. Tapınağın kuzey yüzündeki kapısı, görkemli bir görünüme sahip olan Süphan Dağı'na (4050 m.) bakmaktadır. Ne yazık ki tapınağın içi ve avlusu büyük bir Ortaçağ yerleşmesine sahne olduğundan, aşırı bir şekilde tahrip olmuştur. Tapınağın kuzey ve batı duvarları, temellerine varıncaya kadar sökülüştür. Tapınak tabanını oluşturan düzeltilmiş kayalığın çatlık kısmına dikey olarak çakıl an demirden yapılmış mantar başlı küçük bir murç, Urartu tapınaklarının temellerine konulan metal eşya ve silahların şimdilik en eski örneğini oluşturmaktadır. Yalnızca tapınağın doğu duvarı sağlam olarak kalmıştır. Bu duvar da doğudan esen şiddetli rüzgârları engellediği için, Ortaçağ yerleşmecileri tarafından özellikle tahrip edilmemiştir. Tahrip edilmeyen doğu duvarının kuzeydoğu köşesinde, tapınak inşa yazıtı bulunmaktadır. Ayrıca parçalar halinde bulmuş edilen tapınağın kuzeybatı köşesindeki inşa yazıtına aittir. Bu yazıtların aynı içeriğe olduğumuz taşlar üzerindeki çivi yazıları, Ortaçağ yerleşmecileri tarafından tahrip edilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Kuzeydoğu köşe duvarında bulunan inşa yazıtı, taşın her iki yüzüne yazılmıştır. 6 satırdan oluşan asıl metin yok edilmeye karşı bir önlem olmak üzere

¹OktayBelli, **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, 2000b, s.206-207

²Oktay Belli, "1998 Yılı Anzaf Kaleleri Kazı ve Onarım Çalışmaları"**21.K.S.T. /1**, 2000a, s.203-207; Oktay Belli "2003 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı" **26. K.S.T./1**,2004,s.176-181

taşın doğu yüzüne 2 kez, kuzey yüzüne de 1 kez tekrar edilmiştir. Metinde şunlar okunmaktadır:

“Tanrı Haldi'nin gücü sayesinde İşpuini oğlu Menua, Tann Haldi'ye, efendiye, bu tapınağı ve bu kaleyi mükemmel bir şekilde inşa ettirdi.”

Bu yazıtın yine Kral Menua tarafından yaptırılan Patnos-Aznavurtepe ve Körzüt Kaleleri'ndeki tapınak yazıtlarından ayrımlı olan en önemli özelliği, Menua'nın yapmış olduğu askeri eylemlerden hiç söz edilmemiş olmasıdır. Bu yüzden tapınağın Menua'nın henüz herhangi bir askeri eylem yapmadığı krallığının ilk yıllarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Böylece Yukarı Anzaf Kalesi tapınağı, şimdilik en eski Urartu tapınağını oluşturmaktadır.

Haldi Tapınağı, tıpkı Çavuştepe (Sardurihinili) Yukarı Kale, Altıntepe ve Arinberd'deki (Erebuni) tapınaklar gibi yalnızca bir celladan ibaret olmayıp, batısında yer alan avlu ve avluya açılan odalarla bir yapı bütünlüğü oluşturmaktadır. Tapınağın batısında yer alan avlu ve odalara, ana kayadan oyularak açılan uzun bir koridordan geçilmektedir. Kalkerden oluşan kayalığın büyük bir özenle oyulmasıyla yapılan koridorun mevcut uzunluğu 9.5m.'dir. Kaya koridoru batıdan doğuda odaların bulunduğu yere doğru genişlemektedir Kaya koridorundan doğuda tapınak alanına girişi sağlayan ilk kapı, koridorun her iki tarafına, yani kuzey ve güney duvarlarına karşılıklı örülen birer kapı kanadı duvarıyla oluşturulmuştur. Kaya koridorunun güney yüzüne bitişik olan kapı kanadı duvarı, 2m.uzunluğunda, 1.70m. yüksekliğinde ve 2 m. genişliğindedir. Kapı boşluğunun hemen kuzeydoğu köşesinde bulunan ahşap kapı direği, kapı ile birlikte şiddetli bir şekilde yanarak kömürleşmiştir. Yangının şiddetinden duvarlarda kullanılan kalker taşlar bile patlamıştır. Taş duvarlar üzerinde yükselen kerpiç duvarlar da kırmızı renkli bir tuğlaya dönüşmüştür. Kapı girişinin 1.10m. genişliğinde olması, çok büyük bir olasılıkla bunun tek kanatlı bir kapı olabileceğini ve içeriye doğru açıldığını göstermektedir. Bu küçük odaya, Tanrı Haldi'ye adanan bronz ve demirden yapılmış çeşitli eşya ve silahların konulduğu anlaşılmaktadır.¹

¹Oktay Belli, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, 2000b, s.207-209; Oktay Belli“ Van – Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı: Bir Ara Değerlendirme (1991-2002), **Colloquium Anaticum II**, 2003b,s.8-10

II- İŞARETLİ ÇANAK VE ÇÖMLEKLERİN KATALOG VE BENZERLERİ

A-ÇANAK ÇÖMLEK ÜZERİNE PİŞİRİLMEYEN ÖNCE YAPILAN İŞARETLER

1. Baskılı İşaretler

1-Kazı No: YAK.1997.GBT.1018

Tipi : Kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Açık kahve

Katkı : Orta kum, orta taşçık

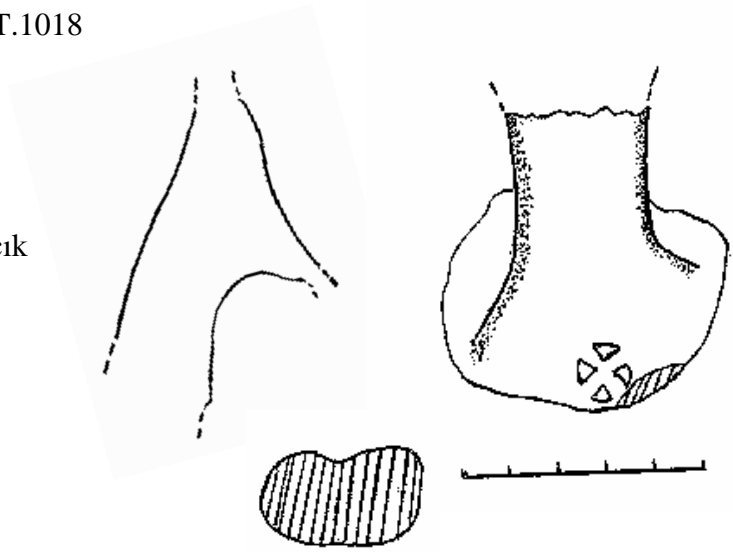
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : --cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Dörtlü rozet



2-Kazı No: YAK.1997. KA. 858

Tipi : Pitos ağız parçası

Renk : Kızıl kiremit

Astar : Kiremit

Katkı : Kaba kum, taşçık

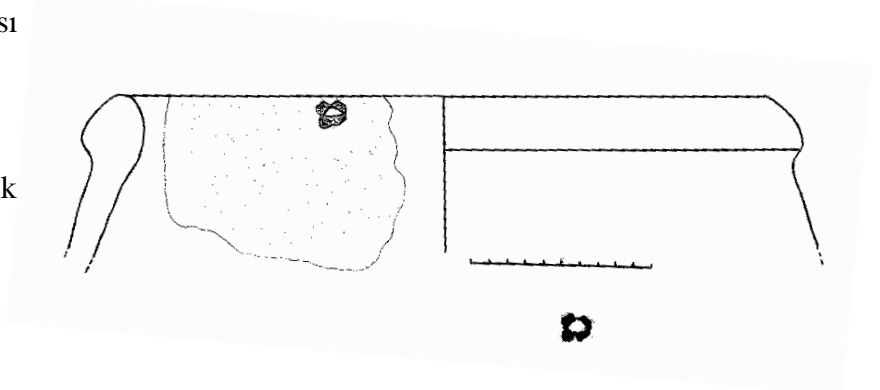
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 36cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Dörtlü rozet?, Dört yapraklı yonca



Benzerleri: Kroll 1979: 221-224 No.6

Lehmann-Haupt :1931 575

Derin 1999:84 Res.3 /1-7

Sivas 1998: 156 Lev.57b, 136 Lev.431

Kozbe - Çevik - Sağlamtemur 2001: 144 Lev.XIII,1

Payne 2001:1-5 Res. 1-20

Payne 2005:108-112 Res. 1-21

3-Kazı No: YAK.1995. M. 101c/ 332

Tipi : Dip parçası

Renk : Kızıl kiremit

Astar : Açık kahve

Katkı : Orta kum, kireç

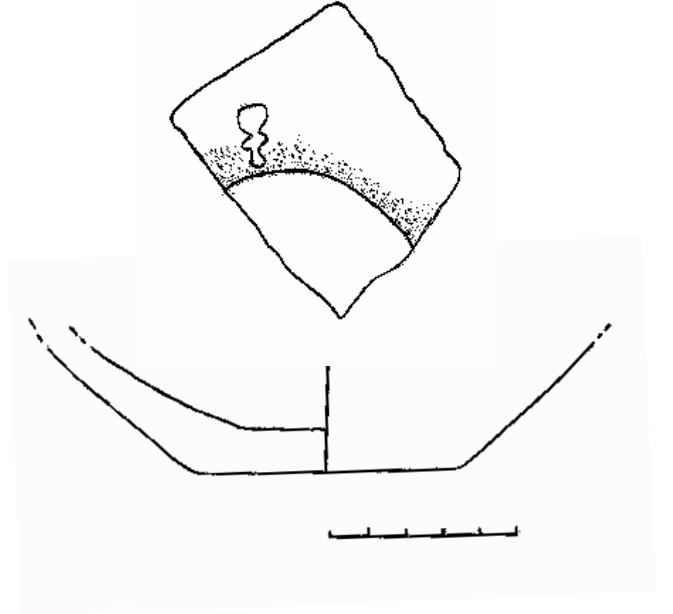
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 8cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : İdol



4-Kazı No: YAK.1995. 247

Tipi : Kandil dip ve gövde parçası

Renk : Kiremit

Astar : Kiremit, dış yüzeyde kremden griye renk değişimleri var

Katkı : İnce kum, kireç

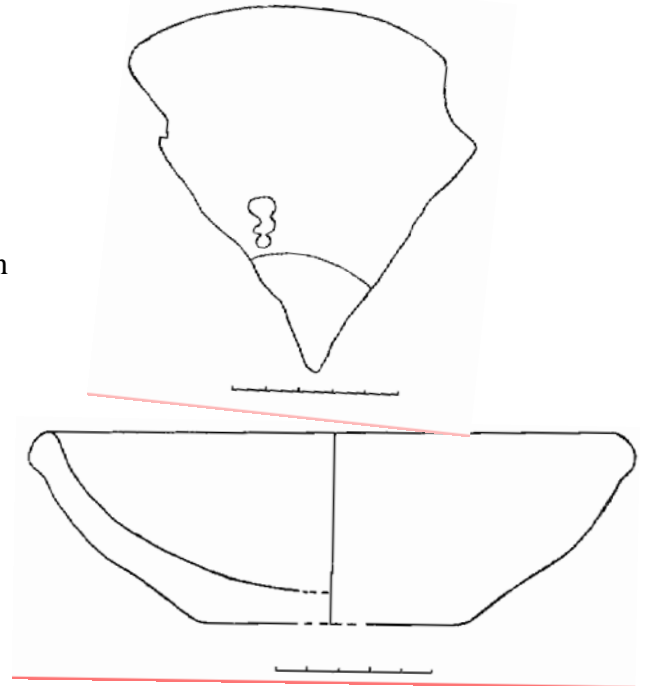
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 22cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : İdol



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

5-Kazı No: YAK.1997 N 103/ 721

Tipi : Pitos ağız parçası

Renk : Kızıl kiremit

Astar : Kızıl kiremit, yüzeyde
alacalanmalar mevcut

Katkı : Kaba kum, taşçık, kireç

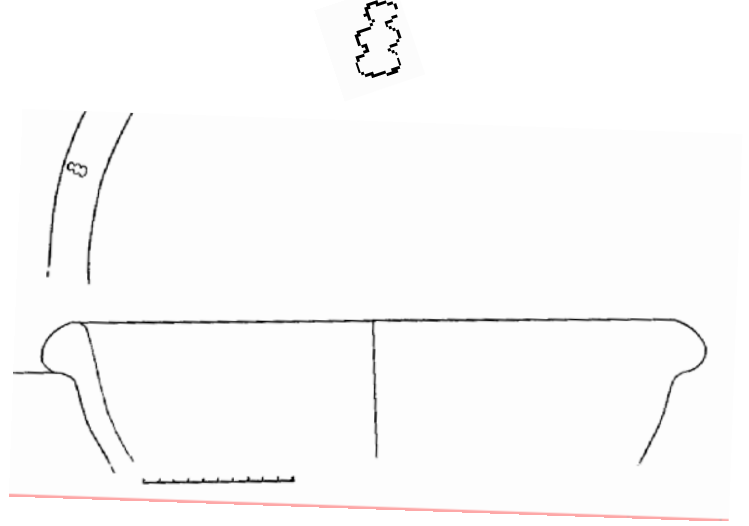
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 40 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : İdol



6-Kazı No: YAK.1997. N 103b/926

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Kızıl kahve

Astar : Hamur renginde kızıl kahve

Katkı : Orta kum, taşçık, kireç

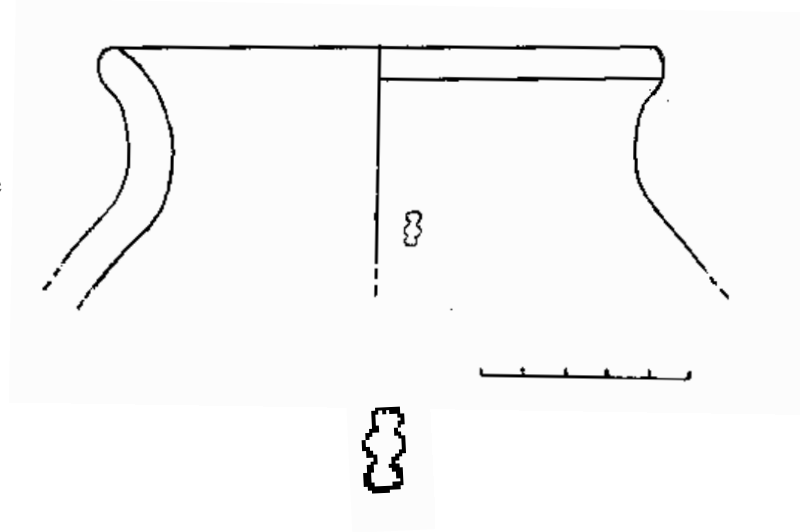
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 13cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : İdol



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

7-Kazı No: YAK.2000. D1. 234

Tipi : Küp dip ve gövde parçası

Renk : Kiremit

Astar : Krem ancak kiremitten
Kreme renk değişimi var

Katkı : Kaba kum, taşçık, kireç

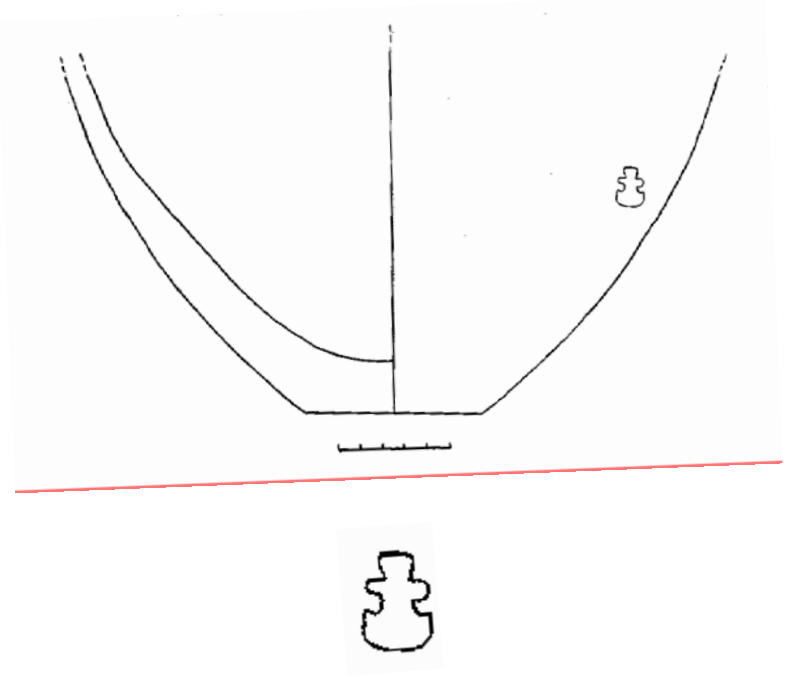
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 8 cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : İdol



8-Kazı No: YAK.1997. GBII. 717

Tipi : Pitos ağız parçası

Renk : Kiremit

Astar : Hamur renginde

Katkı : Kaba kum, taşçık

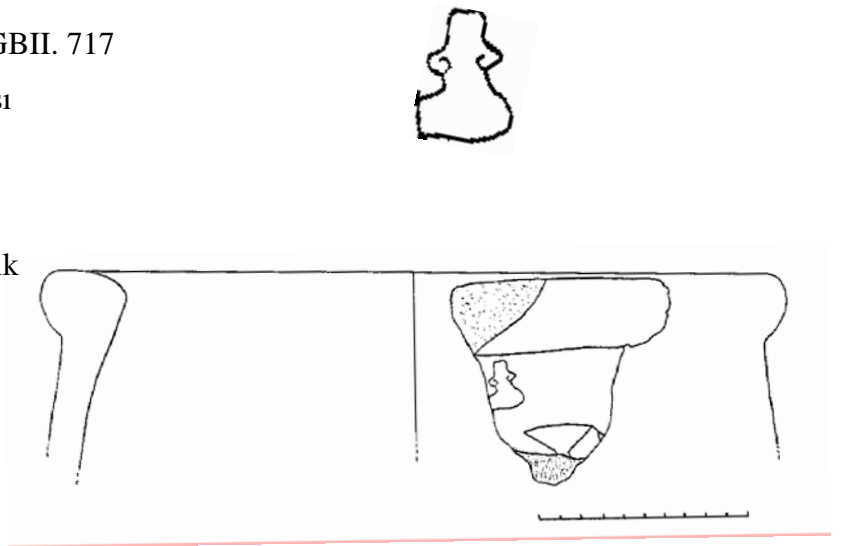
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 34 cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : İdol



9-Kazı No: YAK.1997. N 103 / 722

Tipi : Çömlek gövde parçası

Renk : Kiremit

Astar : Hamur renginde

Katkı : Orta kum, taşçık, kireç

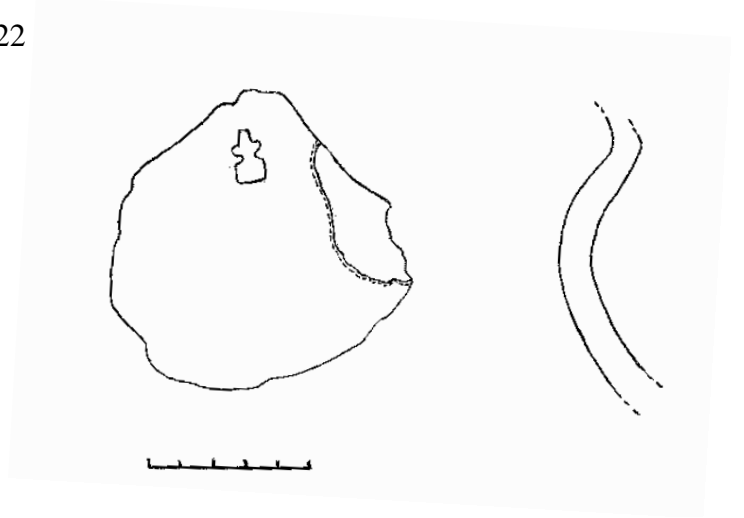
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : -- cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : İdol



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

10-Kazı No: YAK. 2003 K 10 / 28

Tipi : Sürahicik

Renk : 2,5 Y Siyah hamurlu

Astar : 2,5 YR 4 / 6 Kırmızı astarlı, koyu kahve ve siyaha çalan renk değişimleri var.

Katkı : İnce kum, mika

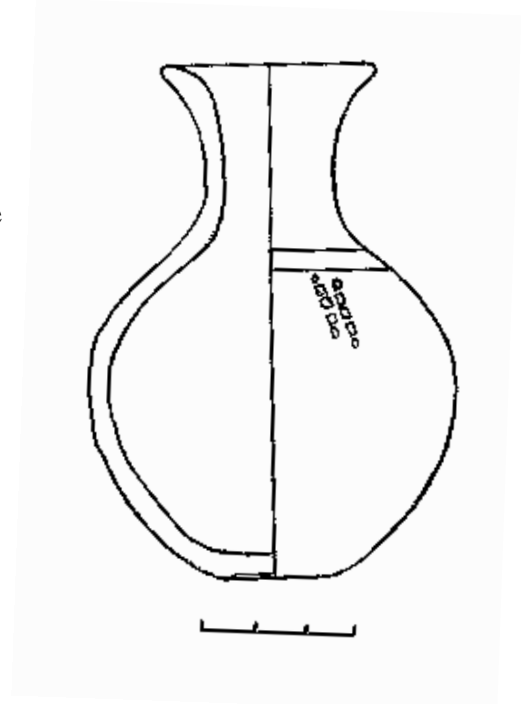
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 4 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Birbirine paralel uzanan iki sıra beşer noktacık



11-Kazı No: YAK. 1999 YZ 1

Tipi : Kulp Parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kiremit

Katkı : Orta kum, taşçık

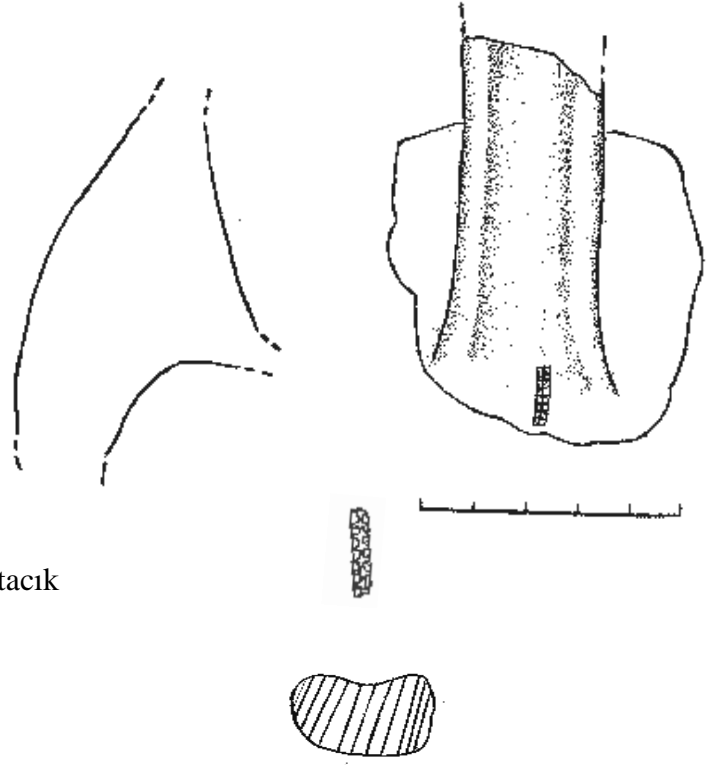
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : -- cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Paralel iki sıra yedi noktacık



12-Kazı No: YAK. 2000 D4 / 239

Tipi : Dip parçası

Renk : Açık kahve

Astar : Kırmızı astarlı

Katkı : İnce kum, kireç

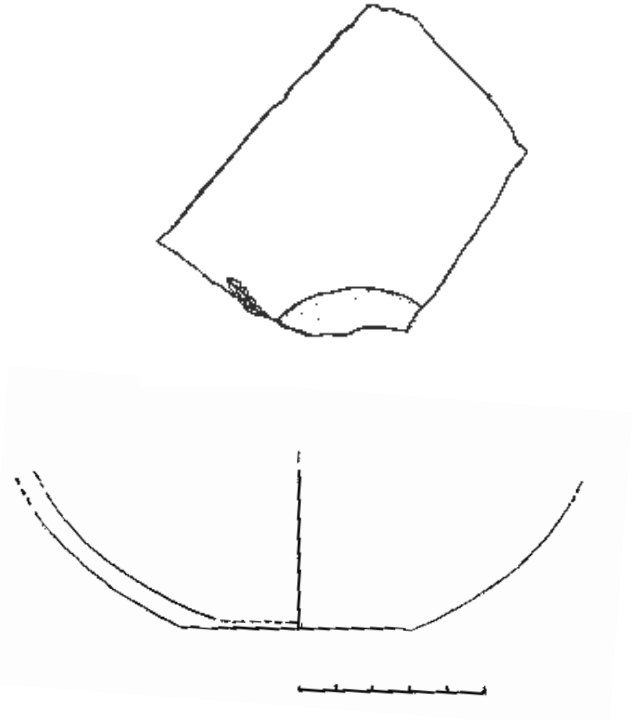
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 6 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Birbirine paralel uzanan iki
sıra dört ? noktacık



13-Kazı No: YAK. 2000 D4 / 235

Tipi : Tabak parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : İnce kum, ince kireç

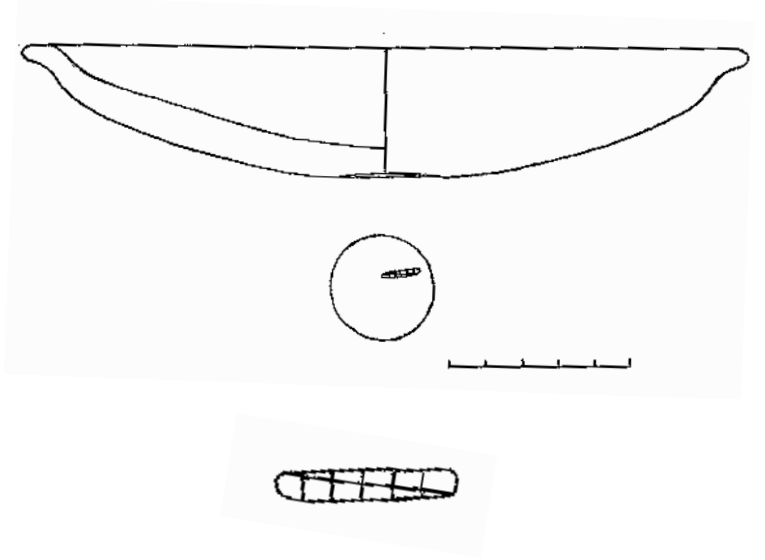
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 20 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Birbirine paralel uzanan
iki sıra altı noktacık



14-Kazı No: YAK. 1997 a - 100 / 126

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Açık kahverengi

Astar : Hamur renginde

Katkı : Orta kum, ince kireç

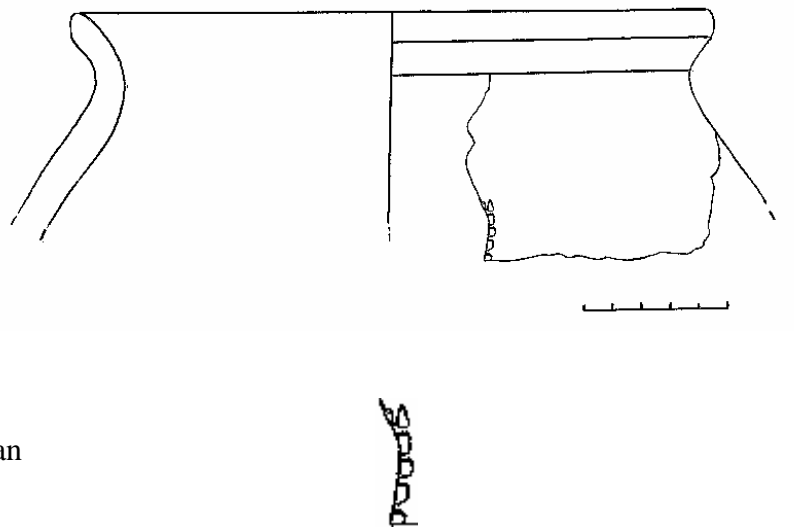
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 22 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Birbirine paralel uzanan
iki sıra beş ? noktacık



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

15-Kazı No: YAK. 1995 / 221

Tipi : Çanak ağız parçası

Renk : Kızıl kahverengi

Astar : Hamur renginde, iç ve dışta
siyah alacalanmalar mevcut

Katkı : Orta kum, taşçık

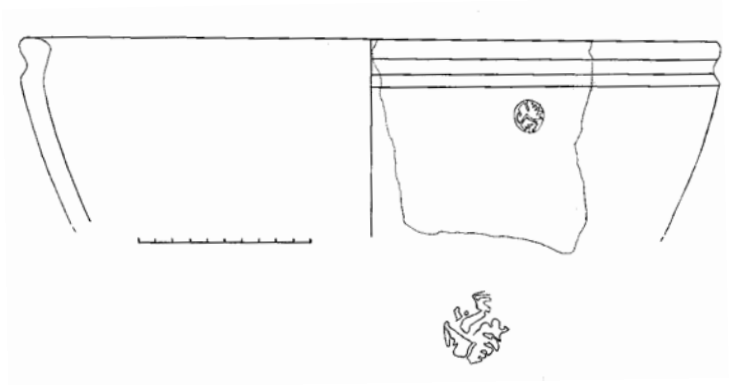
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 40 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Bilinmeyen



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

16-Kazı No: YAK. 1996 / 70

Tipi : Kase ağız parçası

Renk : Kiremit

Astar : Hamur renginde, bulunduğu
tabakadan dolayı dış yüzeyde siyah
alacalanmalar mevcut

Katkı : İnce kum, taşçık, kireç

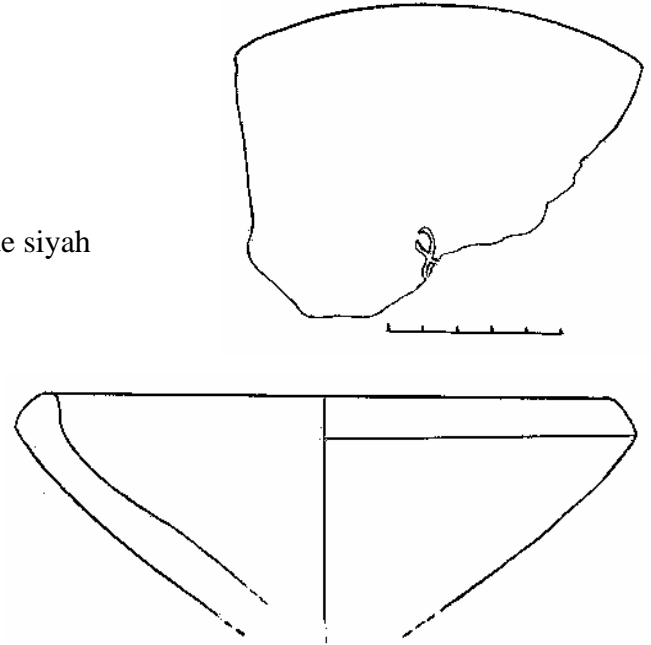
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 18 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Sekiz



Benzerleri: Lehmann-Haupt 1931:587

Payne 2001:64 Res.11-13

Payne 2005:153 Res. 12,13

17-Kazı No: YAK. 2004. 12. 3

Tipi : Dip kısmında pişirildikten
Sonra kazınarak yapılmış
iki işaret bulunan tüm çanak

Renk : Kırmızı

Astar : Hamur renginde,

Katkı : İnce kum,

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 16 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Oval baskı



Benzerleri: Lehmann Haupt: 1931: 573

Payne 2001: 21 Res.4

Payne 2005: 122 Res 4

18-Kazı No: YAK. 2000. D4 83

Tipi : Amorf (Form vermeyen parça)

Renk : Kızıl kahve

Astar : Hamur renginde,

Katkı : Orta kum, taşçık, kireç

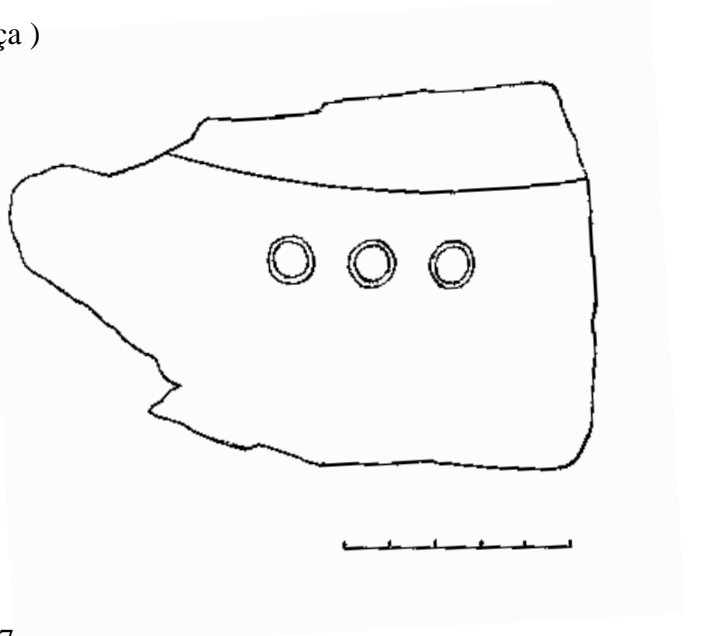
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : -- cm

Açkı : Açıklı

İşaret : 3 katmerli halka



Benzerleri: Lehmann-Haupt 1931:587

Payne 2005:289 Res. 9

Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001:153 Tablo I,47

2. Çizilmiş İşaretler

a. “ X “ Biçimli İşaretler

1-Kazı No: YAK. 1997 N 103 / 650

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Kiremit

Astar : Kahverengi ,
alacalanmalar mevcut

Katkı : Orta kum, kireç

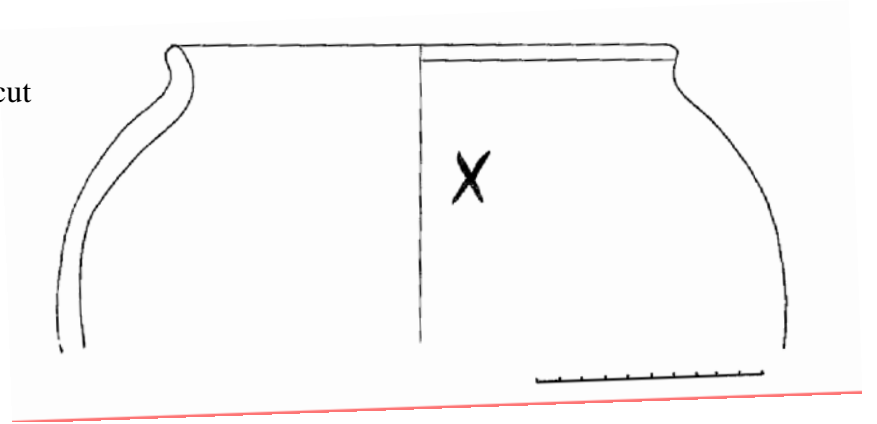
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 22 cm

Açkı : Açıklı

İşaret : X



2-Kazı No: YAK. 1997 N103 / 720

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde ancak
yüzeyde kiremitten deve
tüyüne renk değişimi ve
siyah alacalanmalar mevcut.

Katkı : İri taşçık, orta kum

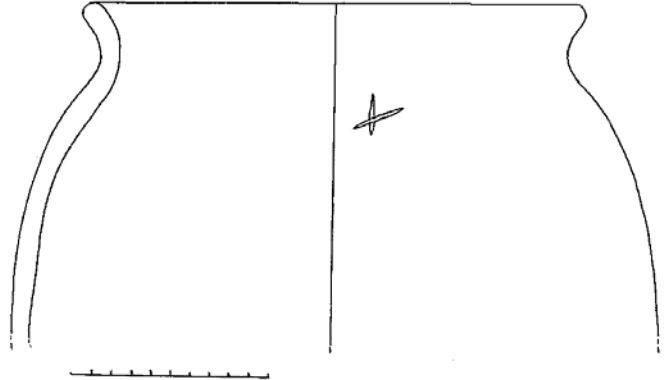
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 25 cm

Açkı : Açıklı

İşaret : X



3-Kazı No: YAK. 1997 N103b / 1016

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Kiremit

Astar : Açık kiremit, dışta siyah
alacalanmalar mevcut

Katkı : Orta kum ince taşçık

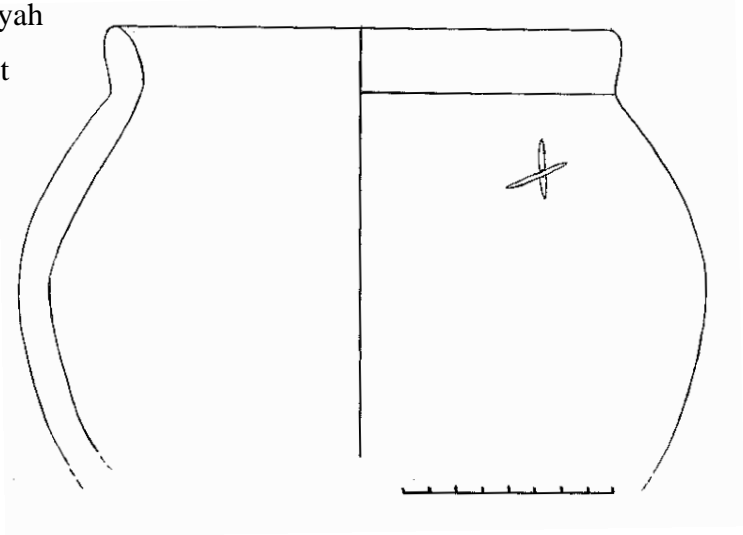
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 19 cm

Açkı : Açkılı

İşaret : X



4-Kazı No: YAK. 2000 D.4 / 79

Tipi : Çömlek ağız ve gövde parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde

Katkı : Orta kum, kireç

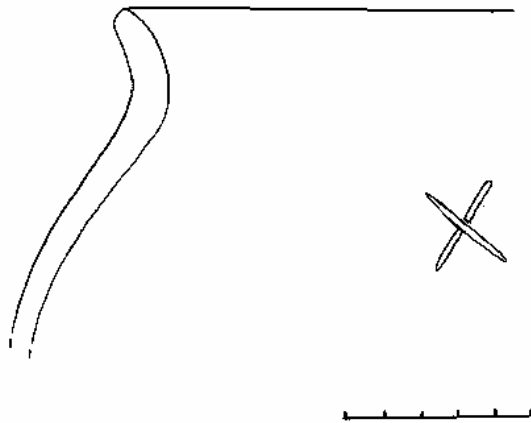
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : ? cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : X



5-Kazı No: YAK. 1997 N 103b/984

Tipi :Çömlek ağız parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde, dış
ve iç yüzeyde alacalanma
mevcut

Katkı :Orta kum, taşçık

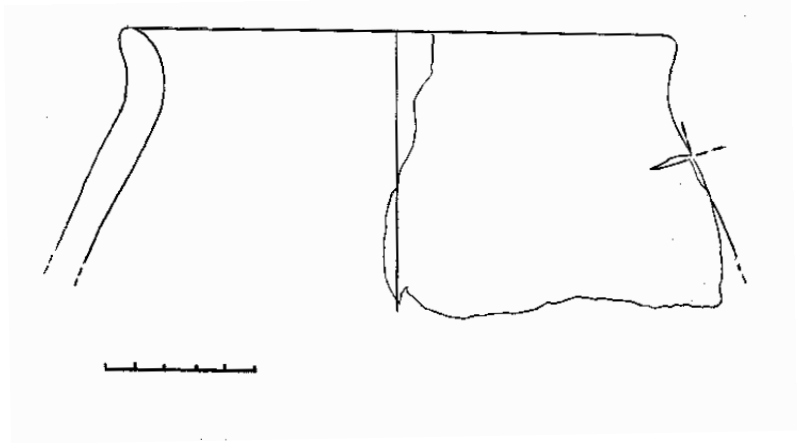
Pişme :Orta

Yapım : Çark

Çap :18 m

Açkı : Açkılı

İşaret : X ?



6-Kazı No: YAK. 1997 N 103b/980

Tipi :Pitos ağız parçası

Renk : Kızıl kiremit

Astar : Hamur renginde

Katkı :Kaba kum, taşçık

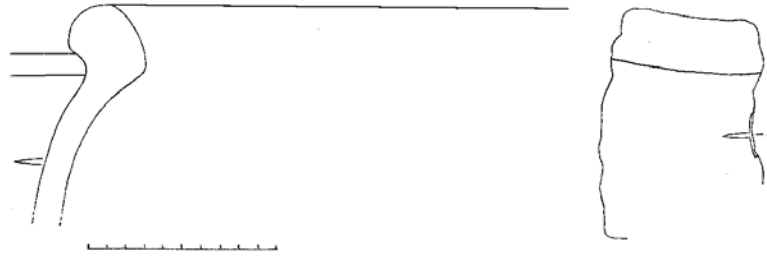
Pişme :İyi

Yapım : Çark

Çap :--cm

Açkı : Açkılı

İşaret : X ?



7-Kazı No: YAK. 1995/144

Tipi : Çanak ağız parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde

Katkı : Orta kum, taşçık

Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 38cm

Açkı : Açkılı

İşaret : X



Benzerleri: Dinçol 1974:111 Res.20,29

Derin1999:90,92 Res. 9./ 100-102

Kroll 1988:171-173 No.7

Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001:146 Lev.XV 7,12;

147, Lev. XVI 1;148 Lev.XVII ,26 Tablo I 9- 11

Martirosian 1974: 118,120,128 Res 74,76,80

Payne 2001: 67 - 71 Res.2 - 19

Payne 2005:157 – 160 Res. 1 – 19

Tarhan – Sevin 1992: 423

8-Kazı No: YAK. 1997 N103/10

Tipi : Çanak ağız parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : İnce kum, kireç

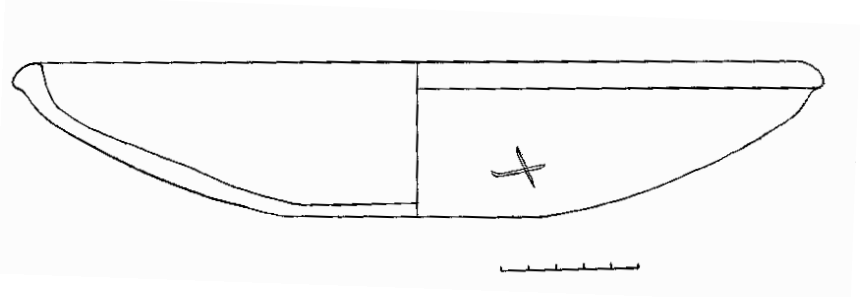
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 24cm

Açkı : Açkılı

İşaret : "X"



9-Kazı No: YAK. 1997 N 103/723

Tipi : Çanak dip parçası

Renk : Kiremit

Astar : Hamur renginde ancak renk
değişimi, alacalanmalar mevcut

Katkı : Orta kum, taşçık, kireç

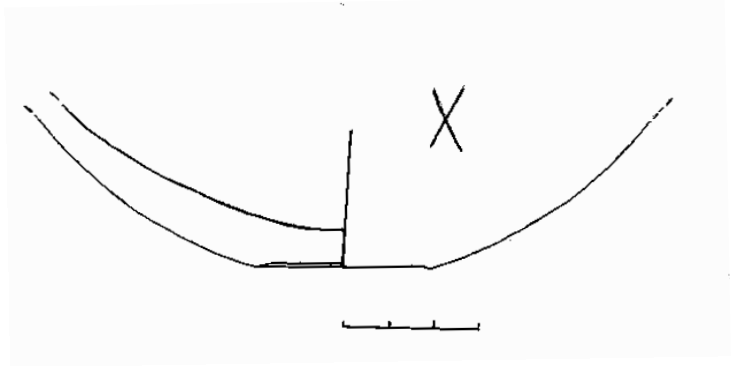
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 4cm

Açkı : Açıklı

İşaret : X



10-Kazı No: YAK. 1995/248

Tipi :Dip parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : İnce kum, mika

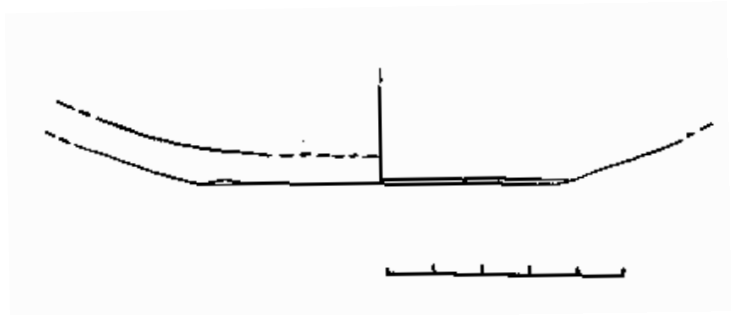
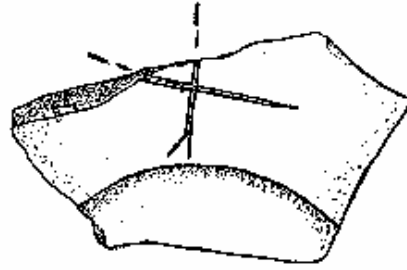
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 24cm

Açkı : Açıklı

İşaret : X



Benzerleri: Payne 2001: 71 -75 Res. 20 – 23, 26 – 34

Payne 2005 : 160 – 163 Res. 20 – 34

11-Kazı No: YAK. 1997 a-100 /52

Tipi : Dip parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Dış kırmızı (Bianili) astarlı.
iç hamur renginde astarlı

Katkı : İnce kum, taşçık

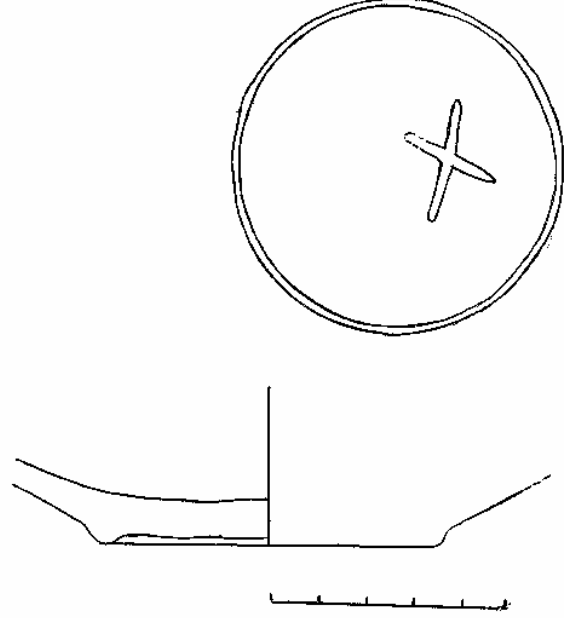
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 7cm

Açkı : Açıklı

İşaret : X



12-Kazı No: YAK. 2002 5/C

Tipi : Sürahicik

Renk : Kahverengi

Astar : Dış kırmızı (Bianili) astarlı
iç hamur renginde astarlı

Katkı : İnce kum, taşçık

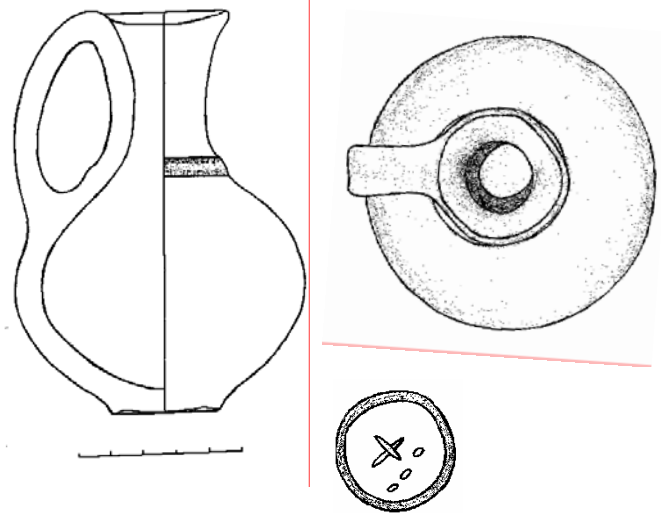
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 3.7cm dip:3.3cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : X ve üç nokta



Benzerleri: Lehmann Haupt 1931: 579 (4 Noktalı)

Payne 2001 :82 Res.14, 15 (1 ve 2 Noktalı)

Payne 2005: 165, 171, 172

3-Kazı No: YAK. 2003 K10 232

Tipi : Tüm tabak

Renk : 5 YR 7/6 Kırmızımsı sarı

Astar : 10R 5/8 Kırmızı, tabağın iç kısmında bulunduğu tabakadan dolayı siyaha dönük alacalanmalar mevcut

Katkı : Orta kum, taşçık

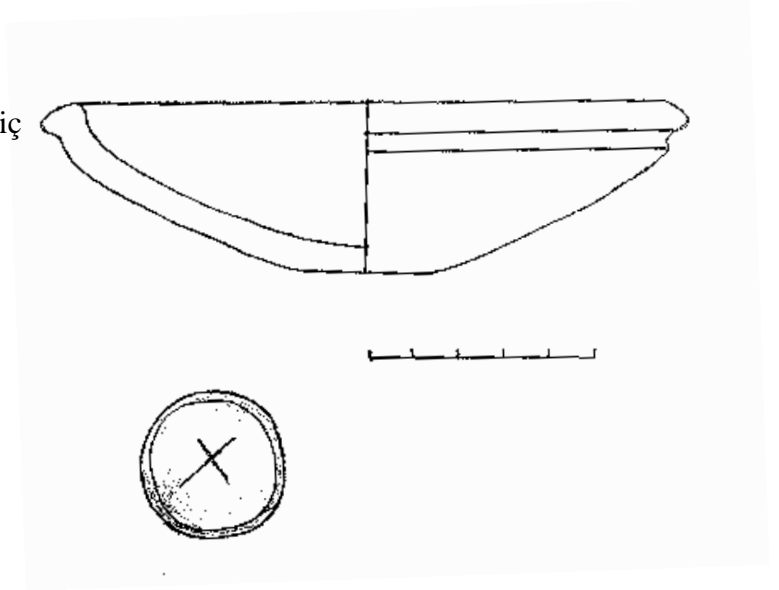
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 13cm

Açkı : Açıklı

İşaret : X



14-Kazı No: YAK. 2003 11/31

Tipi : Tüm çanak

Renk : 5 YR 6/6 Kırmızımsı sarı

Astar : 10R 4/8 Kırmızı

Katkı : İnce kum,

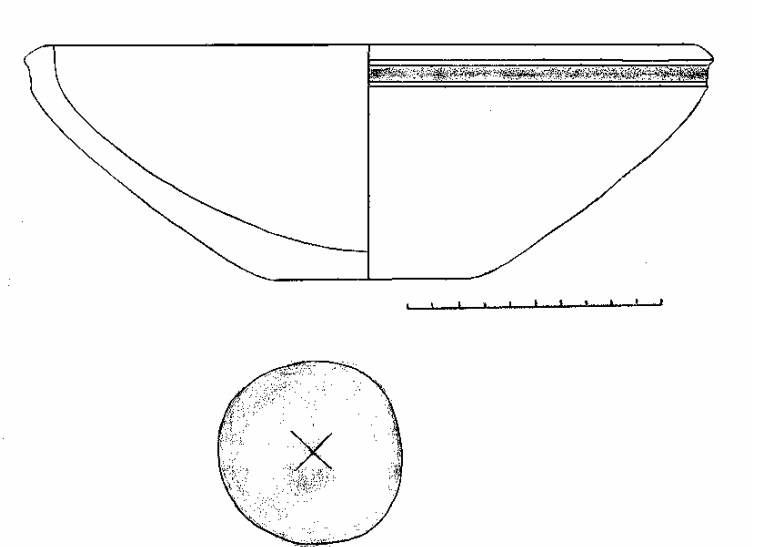
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 25.5 cm

Açkı : Açıklı

İşaret : X



Benzerleri: Kozbe – Çevik – Sağlam Timur 2001: 135; Lev. IV. Res 1,
Lev.V Res. 12

Payne 2001: 72-73 Res. 24,25

Payne 2005 : 161 Res. 24,25

b. Kelebek Biçimli İşaretler

1-Kazı No: YAK. 1994 02 /79

Tipi : Amorf (form vermeyen parça)

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde

Katkı :Orta kum, taşçık

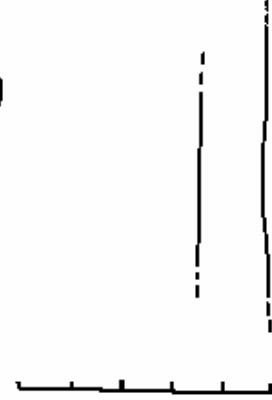
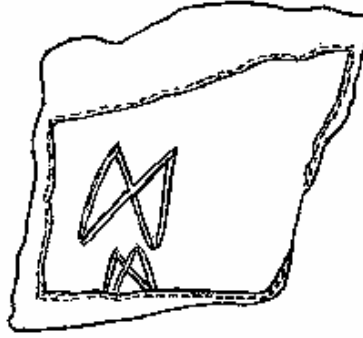
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : --cm

Açkı : Açkılı

İşaret : Çift kelebek



2-Kazı No: YAK. 1994 02 /100

Tipi :Kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde

Katkı :Orta kum, kireç

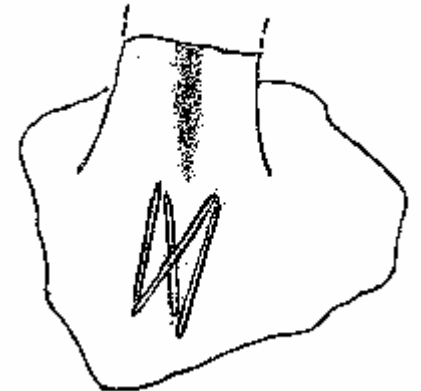
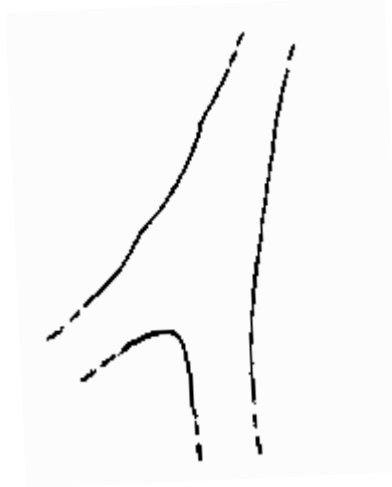
Pişme :İyi

Yapım : Çark

Çap : --cm

Açkı : Açkılı

İşaret :Kelebek



3-Kazı No: YAK. 2002 5C/48

Tipi : Meyvelik

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde, iç ve dış
Yüzeyde uğradığı yangın
dolayısıyla alacalanmalar
mevcut

Katkı : Orta kum, taşçık

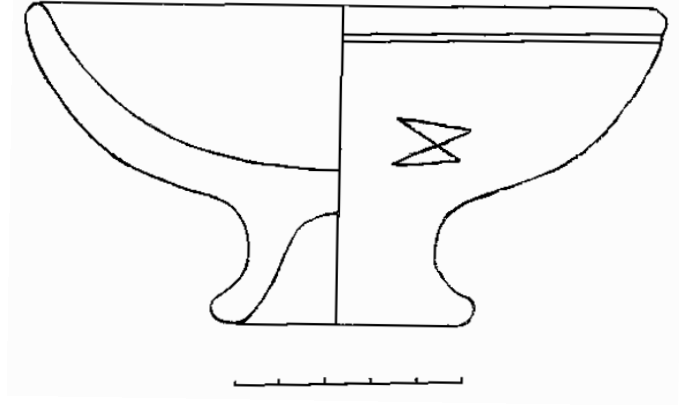
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 13.7cm dip:5.3cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : Kelebek veya kum saati



4-Kazı No: YAK. 2002 5C / 4

Tipi : Sürahicik

Renk :Kahverengi

Astar : Kırmızı (bianili)

Katkı : İnce kum, taşçık

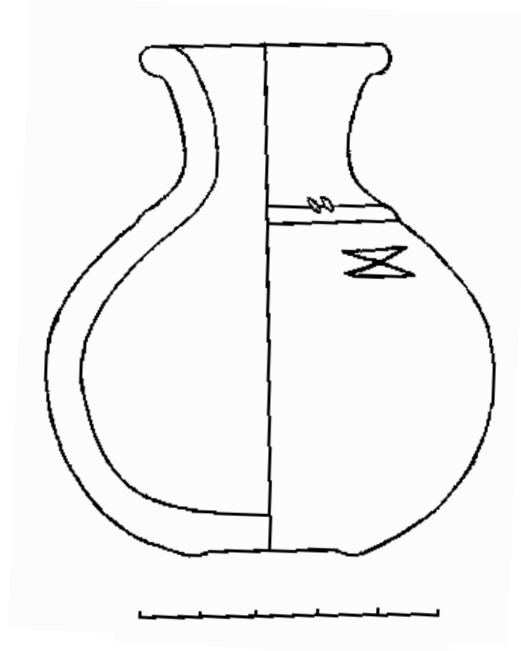
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 4cm. dip:2.5cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : Kelebek veya kum saati



5-Kazı No: YAK. 2004 11 /10

Tipi : Meyvelik

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde, iç ve dış yüzeyde uğradığı yangından dolayı alacalanmalar mevcut

Katkı :Orta kum, taşçık

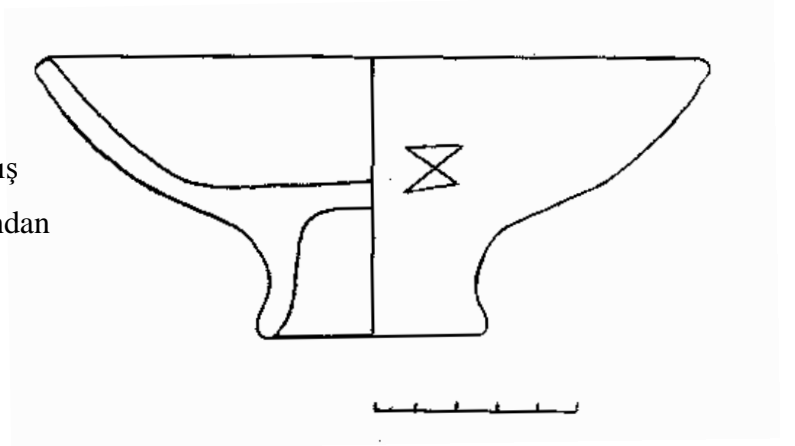
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 16cm

Açkı : Açıklı

İşaret : Kelebek veya kum saati



Benzerleri: Payne 2001: 79 Res.3

Payne 2005: 169 Res.3

c. Çentik Biçimindeki İşaretler

1-Kazı No: YAK. 1999 M /87

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Kızıl kahve

Astar : Dış açık kahve, iç hamur renginde astarlanmış

Katkı :Orta kum, kireç

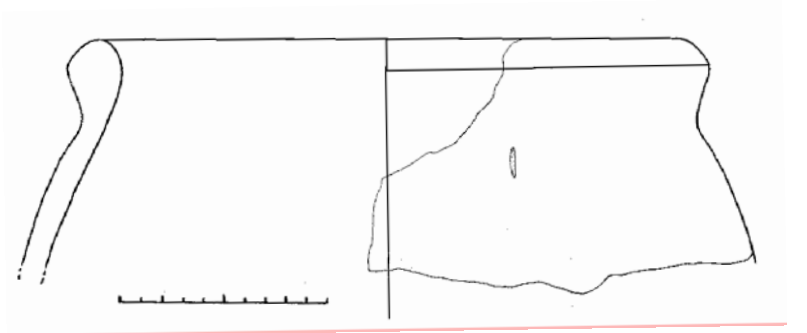
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 24cm

Açkı : Açıklı

İşaret : Tek çentik



2-Kazı No: YAK. 1997 a-100 /117

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde

Katkı :Orta kum, kireç

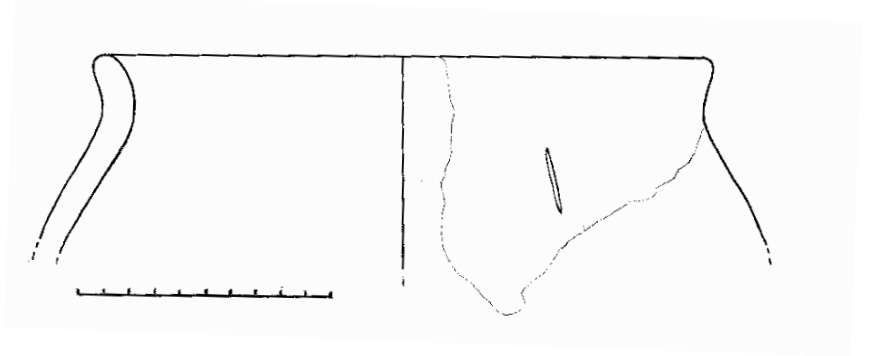
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 24cm

Açkı : Açkılı

İşaret : Tek çentik



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

3-Kazı No: YAK. 1995 /115

Tipi : Pitos ağız parçası

Renk : Kiremit

Astar : Hamur renginde

Katkı :Kaba kum, kireç

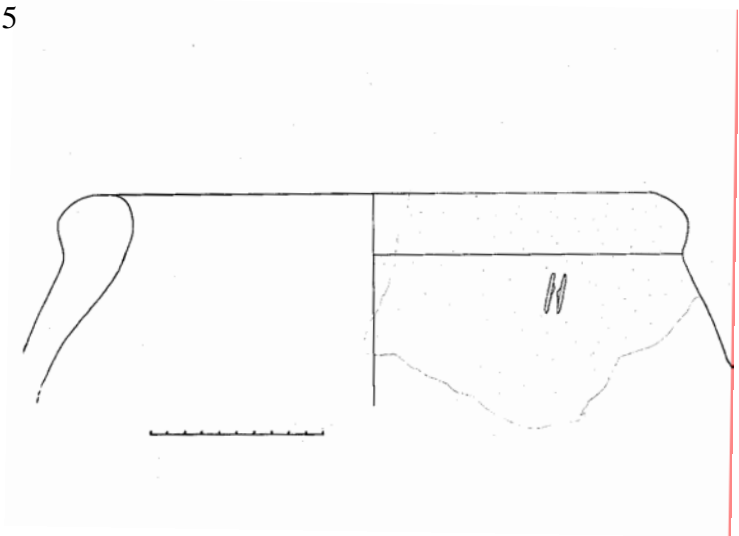
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 32cm

Açkı : Açkılı

İşaret : Çift çentik



4-Kazı No: YAK. 1999 MGD /23

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Kızıl kiremit

Astar : Hamur renginde, dış yüzeyde
Kahverengiden deve tüyüne doğru
renk değişimleri mevcut

Katkı :Orta kum, taşçık, kireç

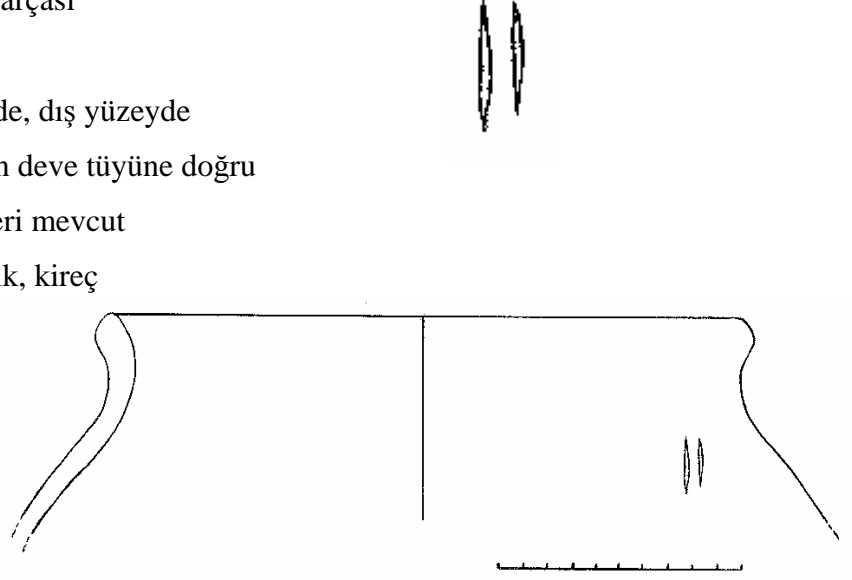
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 26cm

Açkı : Açıklı

İşaret : Çift çentik



Benzerleri: Payne 2001: 192 Res.30

Payne 2005: 164 Res.134

d. Birbirine Zıt Çift Çengel İşaretler

1-Kazı No: YAK. 2000 D4 77

Tipi : Çanak ağız parçası

Renk : Kızıl kahve

Astar : Açık kahve

Katkı : Orta kum,

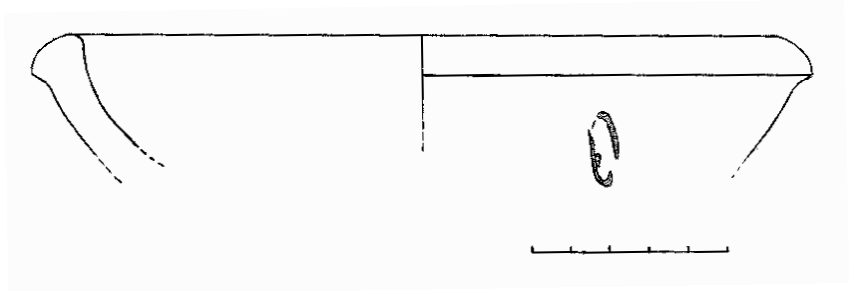
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 18

Açkı : Açıklı

İşaret : Birbirine zıt çift çengel



2-Kazı No: YAK. 2000 D4 80

Tipi : Pitos ağız parçası

Renk : Kızıl kahve

Astar : Hamur renginde

Katkı : Kaba kum, taşçık

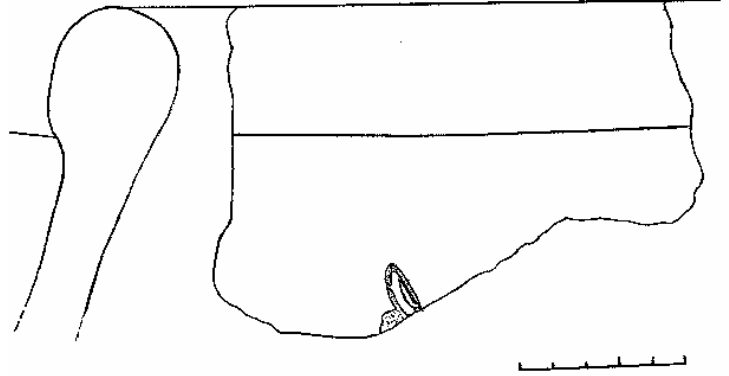
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : --cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Birbirine zıt çift çengel



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

e. Yıldız Biçimli İşaret

1-Kazı No: YAK. 2000 D4 76

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kiremit, yüzeyde
alacalanmalar mevcut

Katkı :Orta kum, taşçık

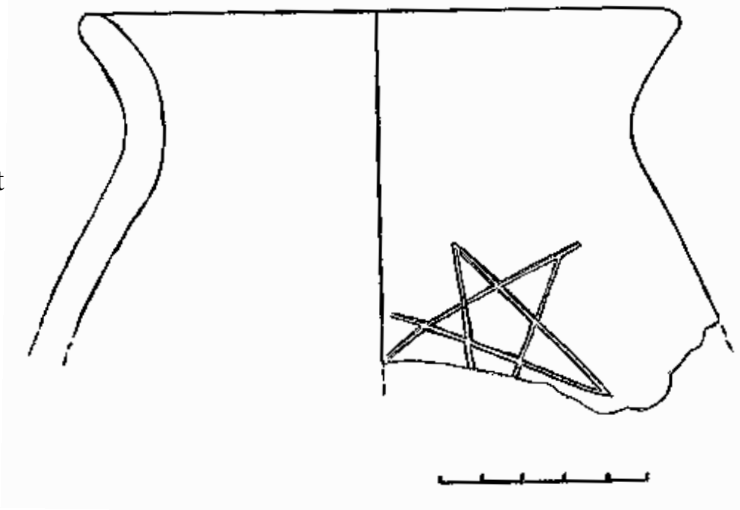
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 14cm

Açkı : Açıklı

İşaret : Yıldız



Benzerleri: Dinçol 1974: 110 Res. 1/16

Kroll 1988:171-173 Res. 8/6

Tarhan-Sevin 1992:423

Sevin-Özfirat-Kavaklı 199 :421-423

Payne 2001 :85,86 Res.1-5 ;157-161 Res.1-18

Payne 2005 :231-233 Res.1-18

f. Çizgili İşaretler

1-Kazı No: YAK. 2003 /33

Tipi : Testicik

Renk : Sarımsı kırmızı (5YR 5/6)

Astar : Kırmızı(2.5 YR 4/6) ,
Alacalanmalar mevcut

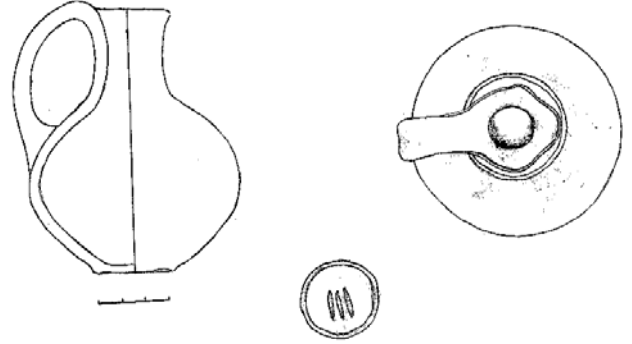
Katkı : İnce kum

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : Ağız:3.2 cm. Dip:3.4 cm.

İşaret : Paralel üç çizgi



2-Kazı No: YAK. 2004 14.9

Tipi : Testicik

Renk : Kırmızımsı sarı(5YR 7/6)

Astar : Kırmızı(10 R 4/8) ,
alacalanmalar mevcut

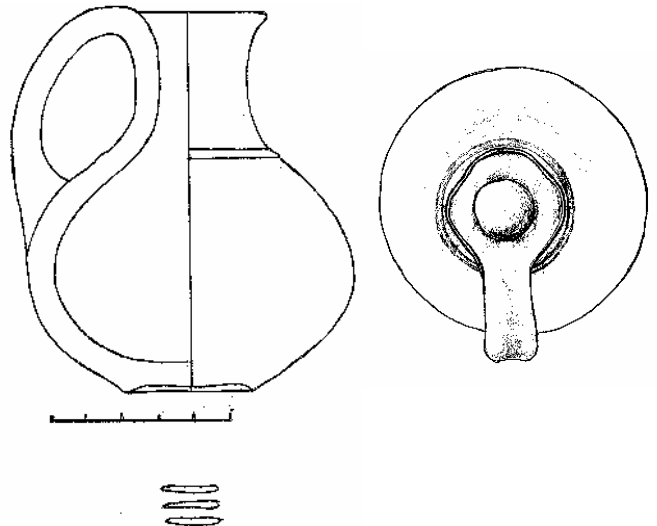
Katkı : İnce kum

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 3.5 cm.

İşaret : Paralel üç çizgi



3-Kazı No: YAK. 2004 11.7

Tipi : Tabak

Renk : Pembe (7. 5YR 8/3)

Astar : Kırmızı(10 R 5/8) ,
alacalanmalar mevcut

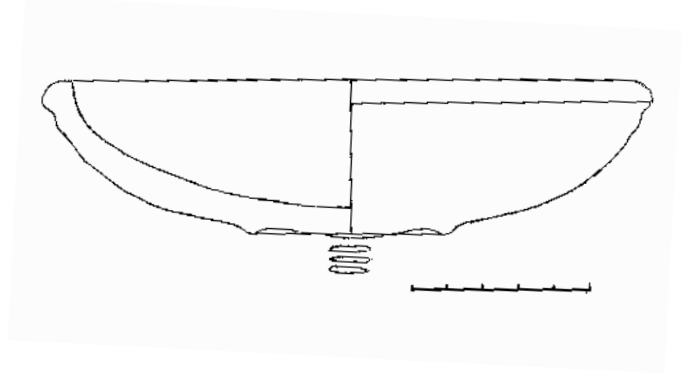
Katkı : İnce kum

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 3.5 cm.

İşaret : Paralel üç çizgi



4-Kazı No: YAK. 1995/ 135

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kızıl kahve

Astar : Açık kahve

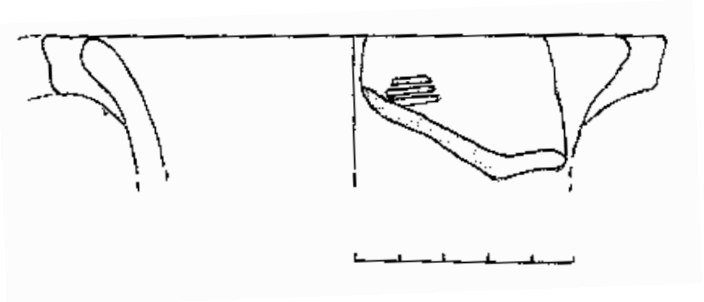
Katkı : İnce kum, kireç

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 12 cm.

İşaret : Yatay paralel üç çizgi



Benzerleri: Lehmann Haupt 1931: 579

Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001: 153 Tablo 1. 4,5

Payne 2001: 105, 106 Res. 5-7

Payne 2005: 188 Res 5-7

5-Kazı No: YAK. 2000 D4 / 82

Tipi :Dip parçası

Renk : Siyah (yanmış)

Astar : Açık kahve

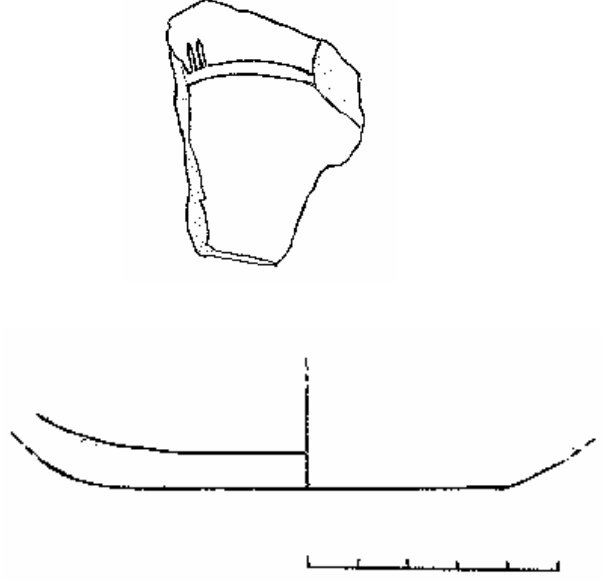
Katkı : İnce kum

Pişme : Kötü

Yapım : Çark

Çap : 8 cm.

İşaret : Paralel dik iki çizgi (en az)



6-Kazı No: YAK. 2000 D4 / 52

Tipi : Dip parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı (bianili)

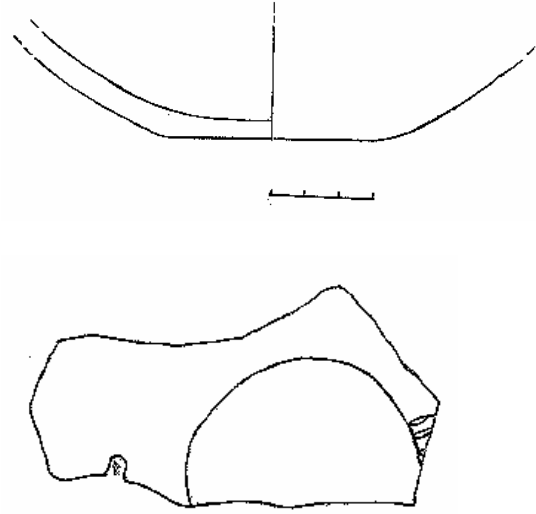
Katkı : İnce kum

Pişme : Kötü

Yapım : Çark

Çap : 8 cm.

İşaret : Paralel dik iki çizgi (en az)



Benzerleri: Lehmann Haupt 1931: 578

Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001: 153 Tablo 1,3

Payne 2001: 121 Res.4

Payne 2005 188 Res.8

7-Kazı No: YAK. 1996 KBY 96 / 159

Tipi : Kadeh dip parçası

Renk : Açık kahve

Astar : Kırmızı (bianili)

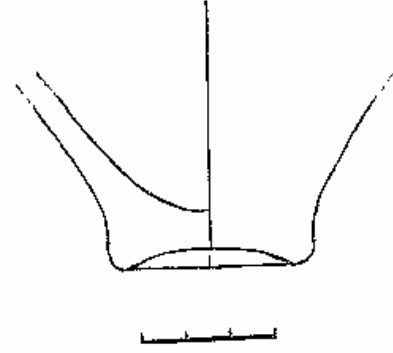
Katkı : İnce kum

Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 3 cm.

İşaret : Dört dikey ve bir yatay çizgi



8-Kazı No: YAK. 19976 GBD I / 555

Tipi : Çanak dip parçası

Renk : Açık kahve

Astar : Kırmızı (bianili)

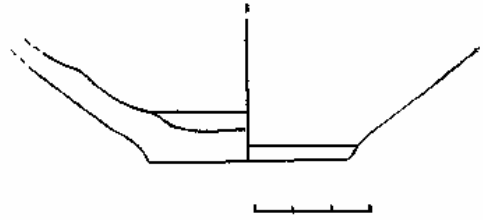
Katkı : İnce kum

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 3 cm.

İşaret : Üç paralel dik çizgi üzerinde üç damla



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

9-Kazı No: YAK. 1994 05 / 147

Tipi : Çanak dip parçası

Renk : Kiremit

Astar : Kırmızı (bianili)

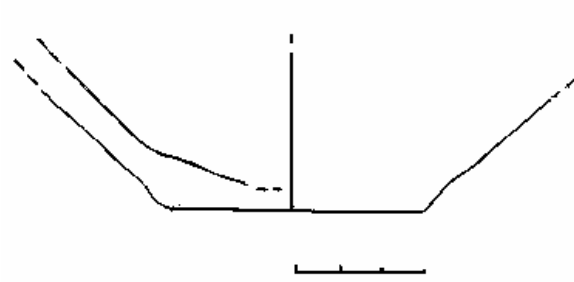
Katkı : Orta kum

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 6 cm.

İşaret : Üç damla



g. Kule işaretliler

1-Kazı No: YAK. 2002 5C 328

Tipi : Testicik

Renk : Açık kahve

Astar : Kırmızı (bianili)

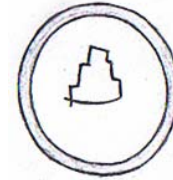
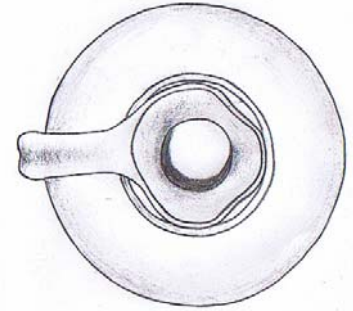
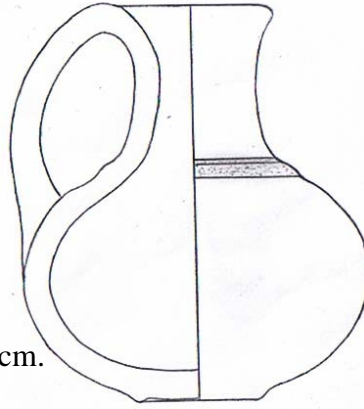
Katkı : İnce kum ,taşçık

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : Ağız:3.9 cm. Dip:3.2 cm.

İşaret : Kule



Benzerleri : Lehman Haupt 1931: 575

Dinçol 1974:110 Res. 17

Payne 2001: 54 Res. 12

Payne 2005: 146, 155 Res.12,22

2-Kazı No: YAK. 1997 GB II / 687

Tipi : Pitos ağız parçası

Renk : Kiremit

Astar : Hamur renginde, siyah
alacalanmalar mevcut

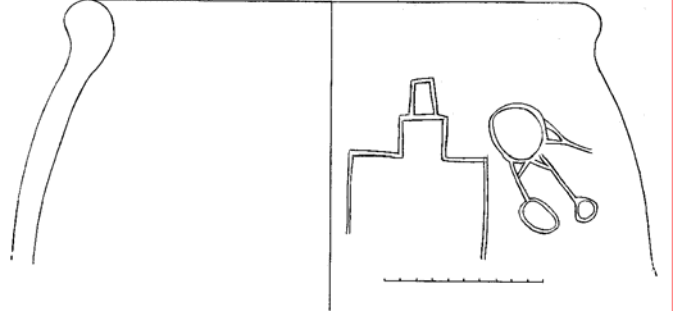
Katkı : Kaba kum, taşçık

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 31cm.

İşaret : Kule ve insan?



h. Diğer İşaretler

1-Kazı No: YAK. 2003 a / 253

Tipi : Meyvelik

Renk : Kırmızımsı sarı (7.5 YR 8/6)

Astar : Kırmızımsı sarı (5 YR 6/6)

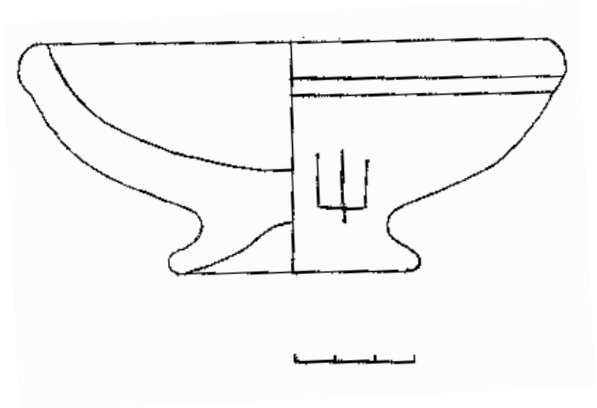
Katkı : İnce kum

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : Ağız:13 cm. Dip:6cm.

İşaret : Yaba veya Hayat Ağacı



Benzerleri: Dinçol 1974: 110 Res. 19

Derin 1999: 91,93 Res.10.103,104

Payne 2001: 89-90 Res. 1,3,5,6

Kozbe 2001: 153 Tablo I. 7,8

Payne 2005:175 Res. 1,3,5,6

2-Kazı No: YAK. 1997 GBT II /1071

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kızıl kahve, dış yüzeyde
Alacalanmalar mevcut

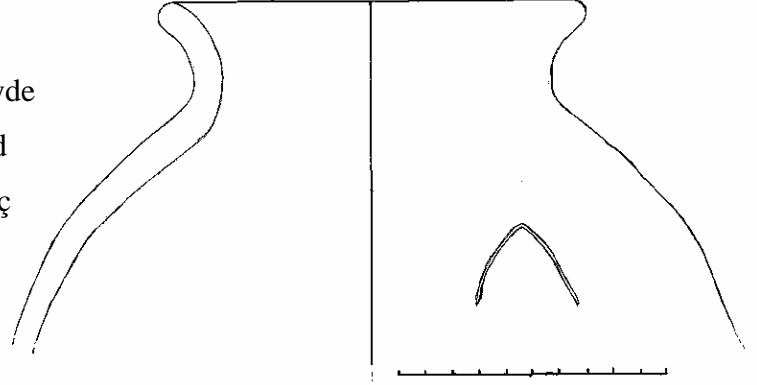
Katkı : Orta kum, taşçık, kireç

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 15 cm.

İşaret : Ters V



Benzerleri: Muscarella 1973: 62,63 Res. 1

Payne 2001: 100 Res.12

Payne 2005: 188 Res.12

3-Kazı No: YAK. 1999 D2 /99

Tipi : Pithos gövde parçası

Renk : Açık kahverengi

Astar : Hamur renginde

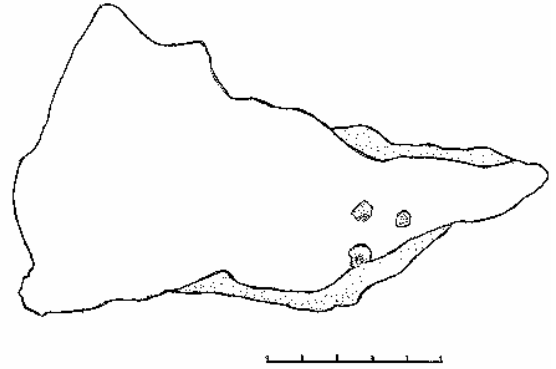
Katkı : Kaba kum, iri taşçık, kireç

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : --cm.

İşaret : Üç nokta



Benzerleri: Derin 1999: 91 Res.80-86

Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001: Tablo 1 Res.33

Payne 2005: 148, 149 Res.1-7

4-Kazı No: YAK. 1997 N 103b / 743

Tipi : Dip parçası

Renk :Kızıl kiremit

Astar : Pembemsi krem, kremden
pembeye doğru alacalanmalar
mevcut

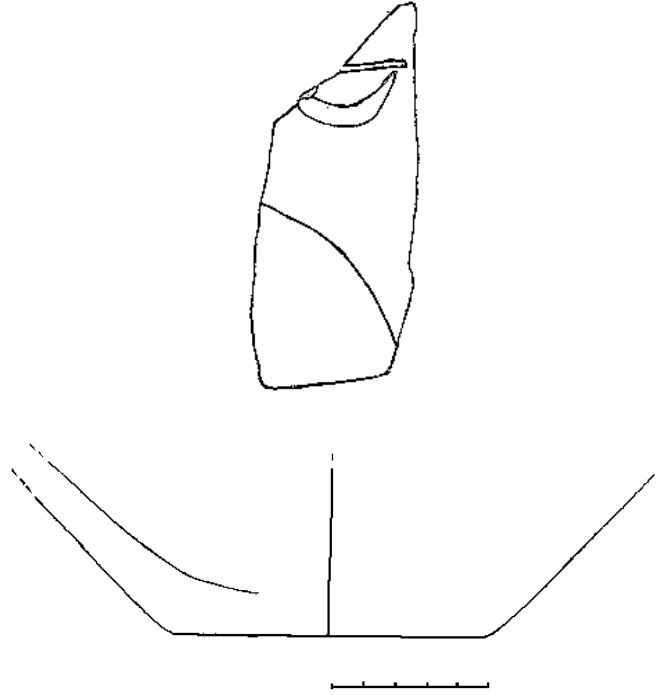
Katkı : Orta kum, taşçık,

Pişme :Orta

Yapım : Çark

Çap : 10cm.

İşaret :Yay ve yatay çizgi?



5-Kazı No: YAK. 1995 / 40

Tipi :Dip parçası

Renk :Açık kahve

Astar : Hamur renginde, devetüyünden
kahverengiye doğru alacalanmalar mevcut

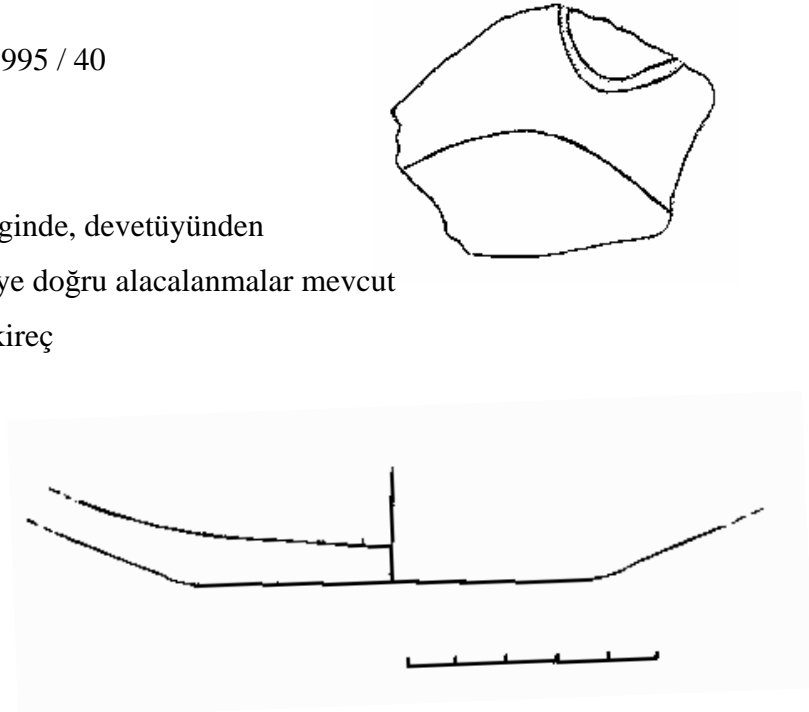
Katkı : Orta kum,kireç

Pişme :Orta

Yapım : Çark

Çap : 8cm.

İşaret :Yay ?



Benzerleri: Payne 2001: 99 Res.10,11

Payne 2005: 183 Res. 10,11

6- Kazı No: YAK. 1994 02 / 50

Tipi : Pitos ağız parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde, siyah alacalanmalar
mevcut

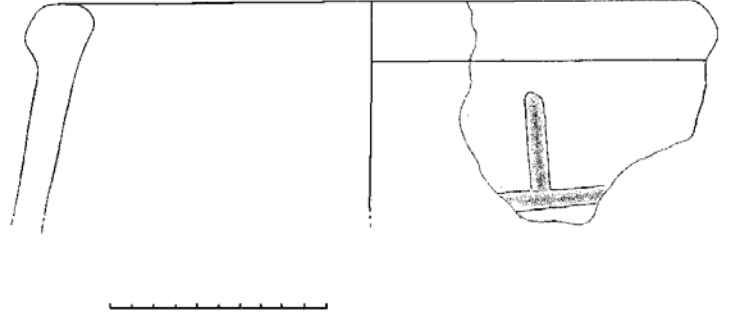
Katkı : Kaba kum, taşçık, kireç

Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 30 cm.

İşaret : Stel



7-Kazı No: YAK. 2003 12 / 155

Tipi : Çanak ağız parçası

Renk : Pembe

Astar : Hamur renginde

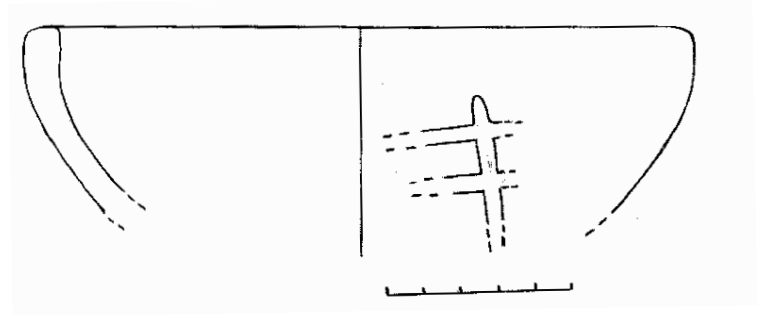
Katkı : Orta kum, taşçık

Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 17cm.

İşaret : Yol



8-Kazı No: YAK. 1995 D / 85

Tipi : Pitos gövde parçası

Renk : Kızıl pembe

Astar : Hamur renginde

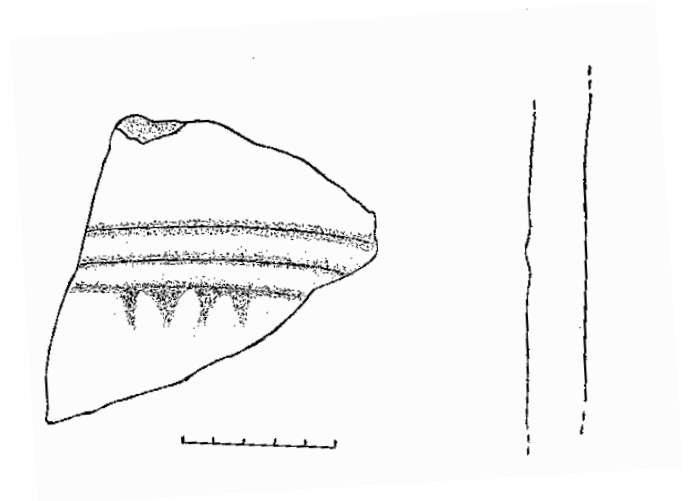
Katkı : Kalın kum

Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : --cm.

İşaret : Üç tepe



9 Kazı No: YAK. 1999 M / 86

Tipi : Çömlek ağız parçası

Renk : Kiremit

Astar : Açık kahve, siyah
alacalanmalar mevcut

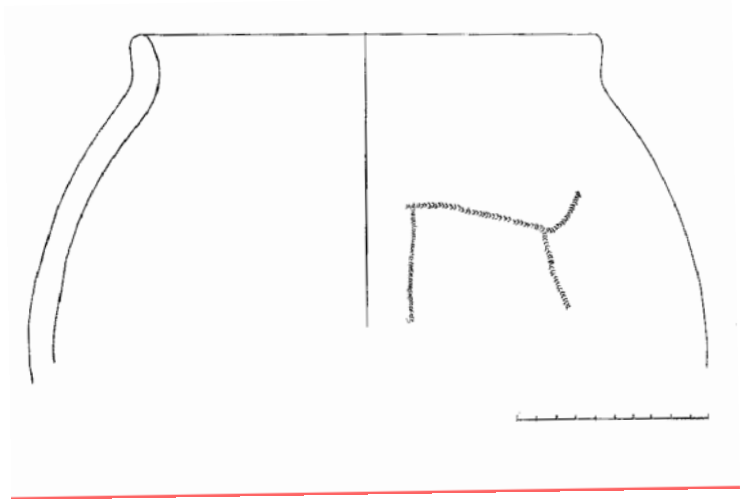
Katkı : Orta kum, taşçık

Pişme :Orta

Yapım : Çark

Çap : 24cm.

İşaret :Çadır ?



Benzerleri: Bulunamamıştır.

B-ÇANAK, ÇÖMLEKLER ÜZERİNE PİŞİRİLDİKTEN SONRA YAPILAN İŞARETLER, GRAFİTİLER

1. Hacim Belirten Grafitiler

1-Kazı No: YAK. 2000 D 4 / 238

Tipi : Testi (Yonca ağızlı)

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı(bianili)

Katkı : İnce kum, kireç

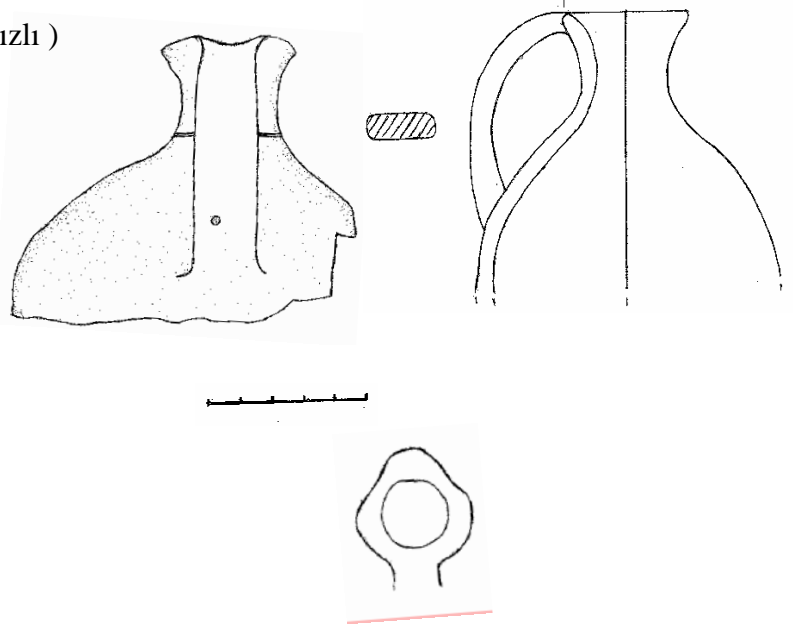
Pişme : İyi

Yapım : El

Çap : 5 cm.(ağız)

Açkı : Açkılı

İşaret : Tek nokta



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

2-Kazı No: YAK.1997 GB II. / 503

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı(bianili)

Katkı : Orta kum

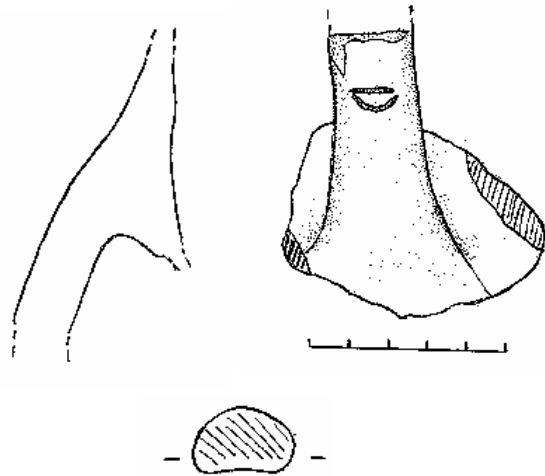
Pişme : İyi

Yapım : El

Çap : -- cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : Bardak (veya kâse)



3-Kazı No: YAK.2000 D4 / 78

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı(bianili)

Katkı : İnce kum, ince kireç

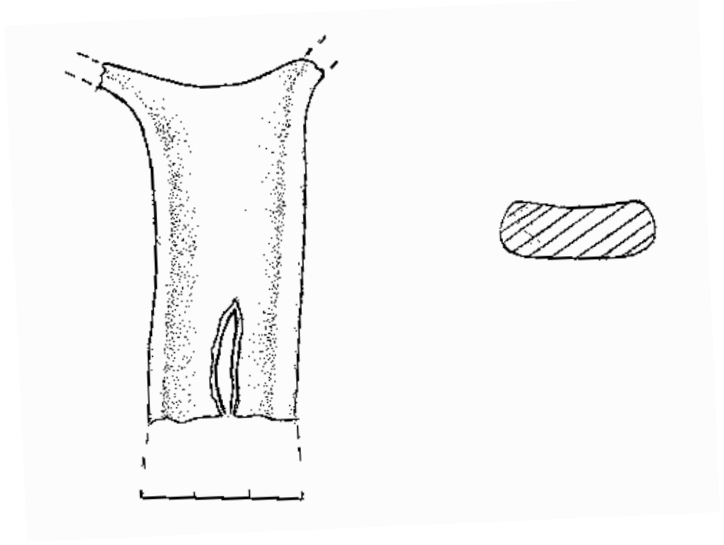
Pişme : Orta

Yapım : El

Çap : --cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : Bardak (veya kâse)



Benzerleri: Dinçol 1974:111; Res.23

Lehmann-Haupt 1932:475

Payne 2001:113 Res. 1-8

Payne 2005:194-195 Res. 4,6-7

4-Kazı No: YAK.1995/59

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı(bianili)

Katkı : İnce kum, ince taşçık

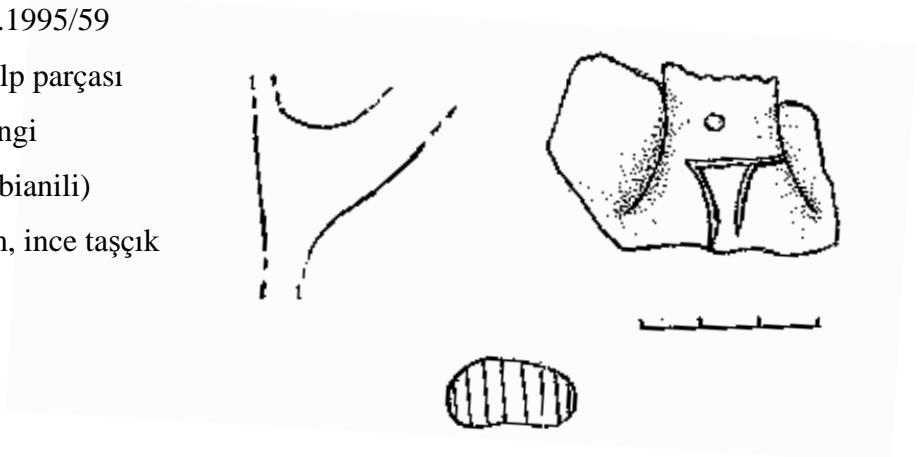
Pişme : Yanmış

Yapım : El

Çap : -

Açkı : Açkılı

İşaret : Bardak (veya kâse) ve en az bir nokta



Benzerleri: Kroll 1979: 221-224 Res .1/1
Kroll 1979: 221-224 Res. 1/2
Kroll 1979: 221-224 Res. 1/4
Lehman-Haupt 1931:475
Dinçol 1974: 111 Res. 1/23
Çavuştepe Ç.T 90 .277,V.M.0291
(Van Bölgesi Tarih ve Araştırma Merkezi)
Payne 2001: 117-119 Res. 1-13

5-Kazı No: YAK.1998 M/ 147

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde

Katkı : İnce kum, kireç

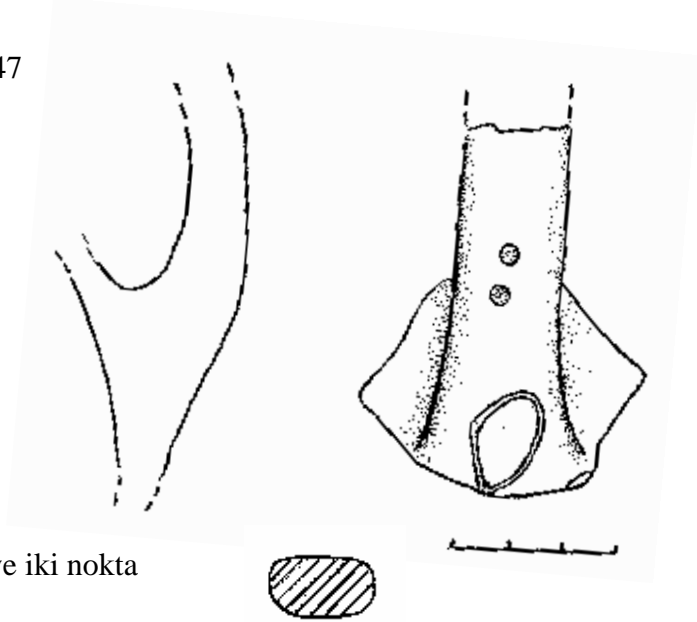
Pişme : Orta

Yapım : El

Çap : -

Açkı : Açıklı

İşaret : Bardak (veya kâse) ve iki nokta



Benzerleri: Lehman-Haupt 1931:475

Kroll 1972a: Lev.19/6

Kroll 1979: 221-224 Res .1/3

Schuler 1970: 103-104,106 Res. 4

Schuler 1972: 119,129 No. 6

Payne 2001: 121-126 Res. 1-24

Payne 2005 : 201-207 Res.1-31

Çavuştepe Ç.T. 90. 161 (Van Bölgesi Tarih ve Araştırma Merkezi)

Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001 :135 Lev. IV /19

6-Kazı No: YAK. 2000 D4 199

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı (bianili)

Katkı : İnce kum, kireç

Pişme : Kötü

Yapım : El

Çap : -

Açkı : Açıklı

İşaret : En az üç nokta



Benzerleri:Çavuştepe Ç.T. 90 .221; Ç.T. 90. 264, V.M. 0296

Ç.T.90. 262,V.M. 0299; V.M. 0305

Karagündüz Höyüğü, KG Höy. 151 Bd. 235

Dinçol 1974: 110 Res. 1/5, 1/7, 1/26, 1/27. 1/30

Kroll 1972a: Lev.19/7, 8 ,11 ,14

Kroll 1979: 221-224 Res .1/11

Kroll 1988:170-171 Res. 7/1, 8/8

Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001:153 Tablo I 63, 70,71

Lehmann-Haupt :1931:475

Schuler 1970: 103-104,106 Res. 4

Schuler 1972 119,129,130 , No. 8, 9, 11

Vayman 1978:101 Res. 3d

Payne 2001: 129-135

Payne 2005 : 207-213 Res.1-28

7-Kazı No: YAK.1997 M 101 c / 465

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kızıl kiremit

Astar : Hamur renginde

Katkı : İnce kum, kireç

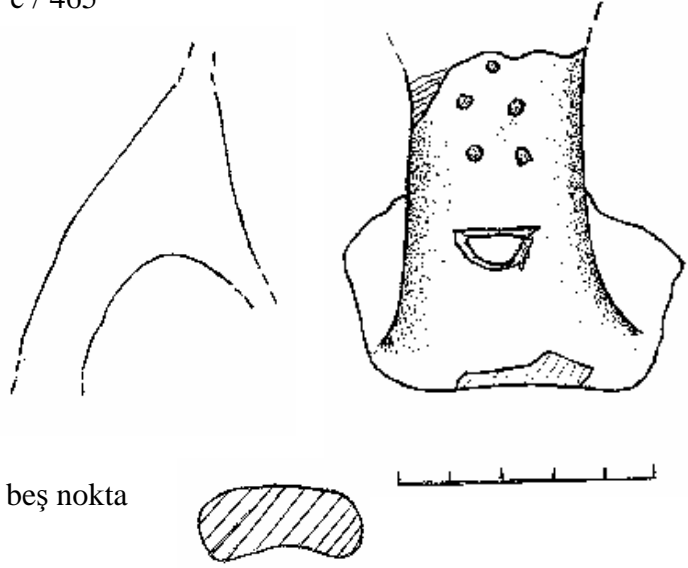
Pişme : İyi

Yapım : El

Çap : -

Açkı : Açıklı

İşaret : Bardak (veya kâse) ve beş nokta



Benzerleri: Çavuştepe (Ç.T.90 260 V.M 293)

(Van Bölgesi Tarih ve Araştırma Merkezi)

Dinçol 1974: 110 Res. 1/3, 1/9

Kroll 1979: 221-224 Res .1.7

Kroll 1988:166-167 Res. 1/5

Schuler 1970: 103-104,106 Res. 4

Payne 2001: 129-135

Payne 2005 : 207-213 Res.1-28

8-Kazı No: YAK.1994 / 02 59

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : İnce kum, kireç, ince taşçık

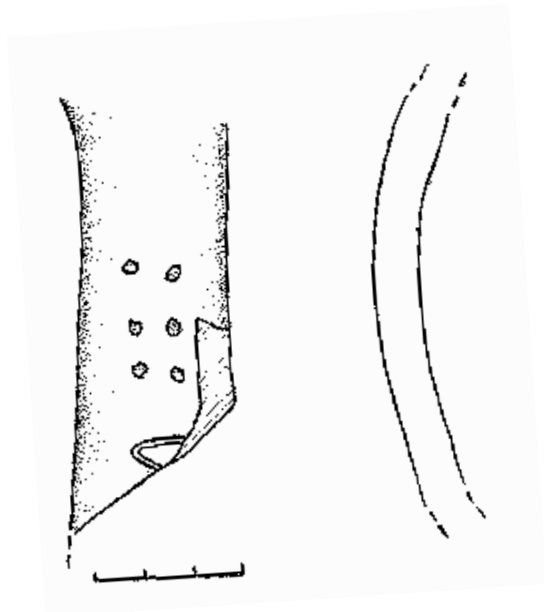
Pişme : Orta

Yapım : El

Çap : -

Açkı : Açıklı

İşaret : Bardak (veya kâse) ve altı nokta



Benzerleri:Lehmann-Haupt :1931:475

Dinçol 1974: 110 Res. 1/10

Kroll 1979: 221-224 Res .1.8

Schuler 1970: 103-104,106 Res. 4

Çavuştepe (Ç.T.90 263 V.M 303)

(Van Bölgesi Tarih ve Araştırma Merkezi)

Payne 2001: 144-146 Res.1-10

Payne 2005 : 220-222 Res.1-10

2. Başak Biçimindeki Grafitiler

1-Kazı No: YAK.1994 02 / 64

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : Orta kum, kireç

Pişme : Orta

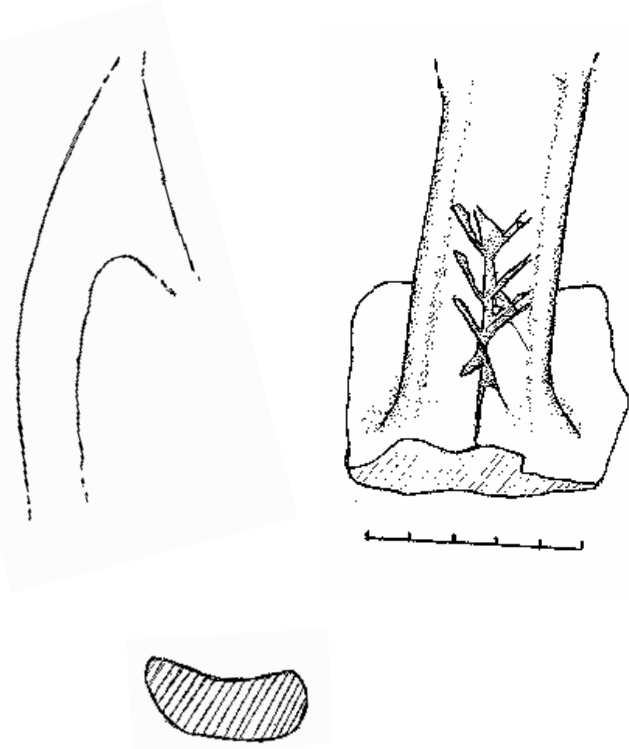
Yapım : El

Çap : -

Açkı : Açıklı

İşaret : Başak veya

Hayat Ağacı



2-Kazı No: YAK.1997 GBT 1 / 585

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : İnce kum, kireç, ince taşçık

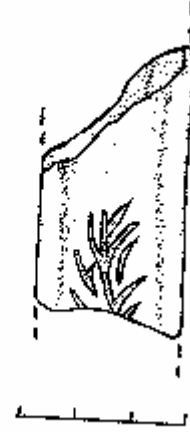
Pişme : İyi

Yapım : El

Çap : -

Açkı : Açkılı

İşaret : Başak veya Hayat Ağacı



Benzerleri: Kroll 1972a: Lev.18/3, 19/3, 15

Kroll 1972b:295

Schuler 1972: 119,129,130 , No. 1, 2, 12

Lehmann-Haupt :1931:578-579

Dinçol 1974: 110 Res. 1 /2,12

Kroll 1988:171-173 Res. 8/8

Kroll 1979: 221-224 Res .1.8

Vayman 1978:101 Lev. 23

Salvini 1995:205 res.16b/m

Piotrowski 1969 lev.101 3/b

Derin1999: 91,93 Res 10.106; 110 Res.1.2

Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001:135 Lev. IV /2,-4

Payne 2001: 151-156 Res.1-20

Payne 2005: 226-230 Res.1-20

3.Ok Biçimindeki Grafitiler

1-Kazı No: YAK.1994 02 / 105

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : Orta kum, kireç

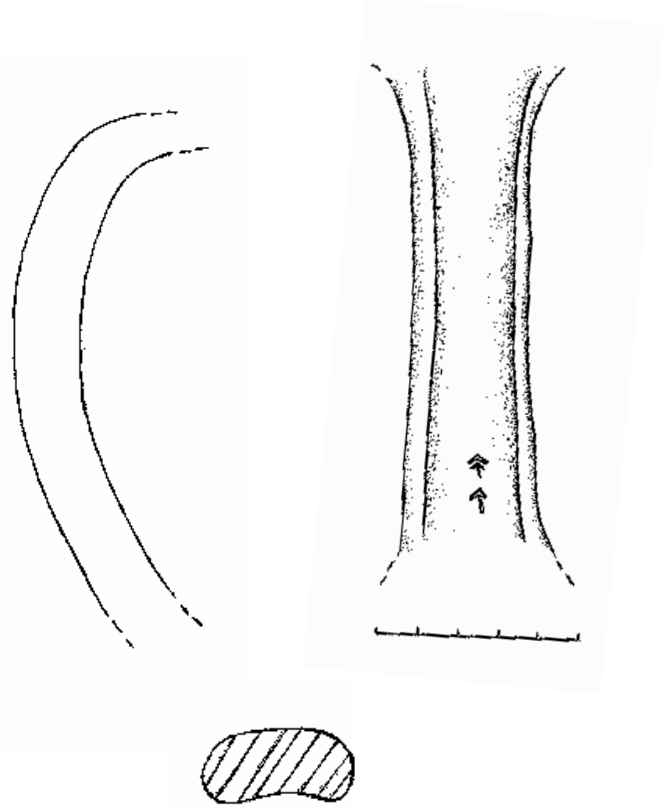
Pişme : İyi

Yapım : El

Çap : -

Açkı : Açıklı

İşaret : Üst üste dikey iki ok



2-Kazı No: YAK.1997 a-100 / 51

Tipi : Testi kulp parçası

Renk : Açık kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : Orta kum, kireç

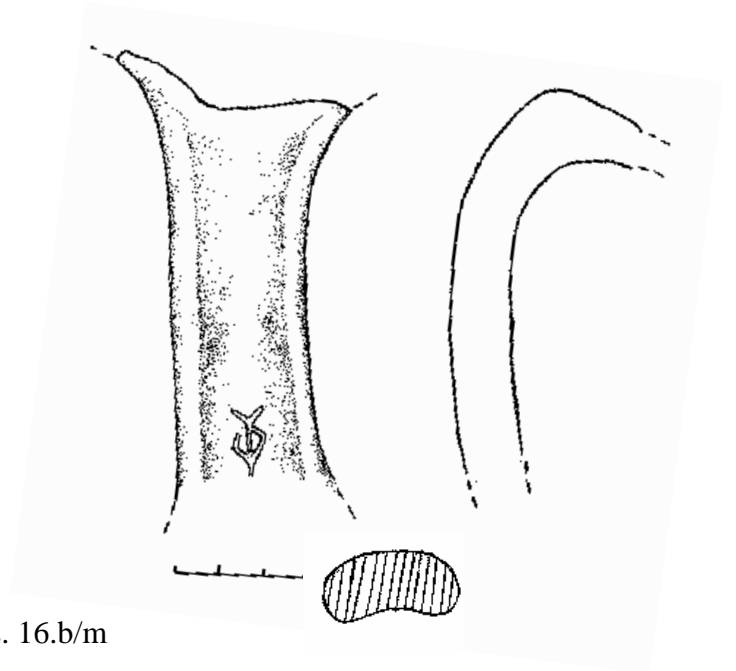
Pişme : Orta

Yapım : El

Çap : -

Açkı : Açıklı

İşaret : Aşağıya bakan ok



Benzerleri: Salvini 1995: 205 Res. 16.b/m

Marturobian 1974: 120 Res.2,5,6; 130 Res.1

4. “V” ve “^” Biçimindeki Grafitiler

1-Kazı No: YAK.1997 GB II / 719

Tipi : Çanak ağız parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : İnce kum, kireç

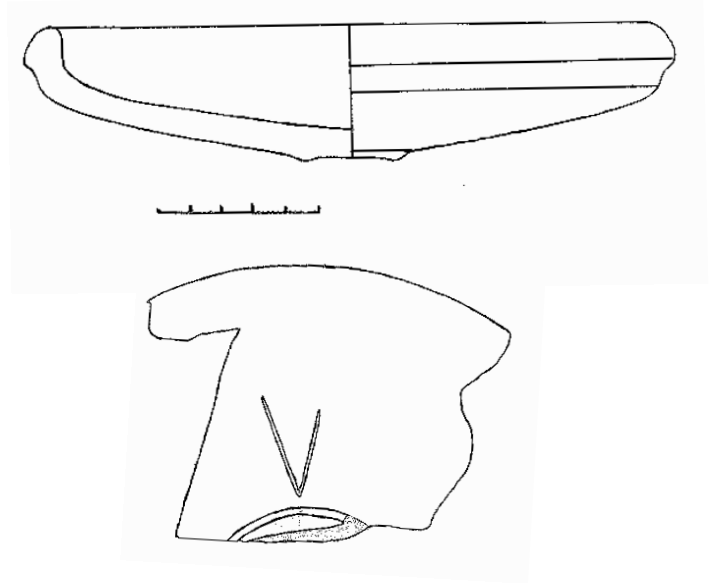
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 22 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : “ V “



2-Kazı No: YAK.1995 / 150

Tipi : Çanak dip parçası

Renk : Açık kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : İnce kum, kireç

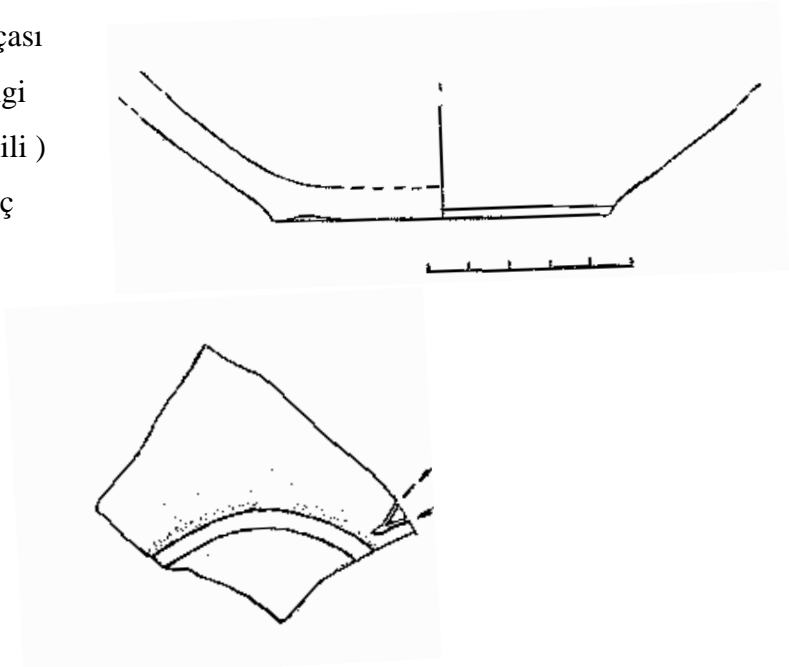
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 8 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : “ V “ ?



Benzerleri: Lehmann Haupt 1931: 578 (2 Adet V)

Marturobian 1974: 118 Res.2

Payne 2001: 180 Res.14 (2 Adet V)

Payne 2005: 188 Res.9 (2 Adet V)

3- Kazı No: YAK.1994 O2/113

Tipi : Çanak ağız parçası

Renk : Kızıl kahve

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : Orta kum, kireç, taşçık

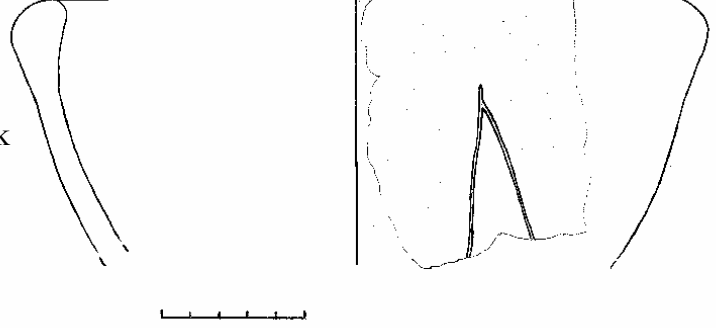
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 22 cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : “ ^ “ (Ters V) ?



4- Kazı No: YAK.1997 KBY 9 / 133

Tipi : Dip parçası

Renk : Açık kahverengi

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : İnce kum, kireç

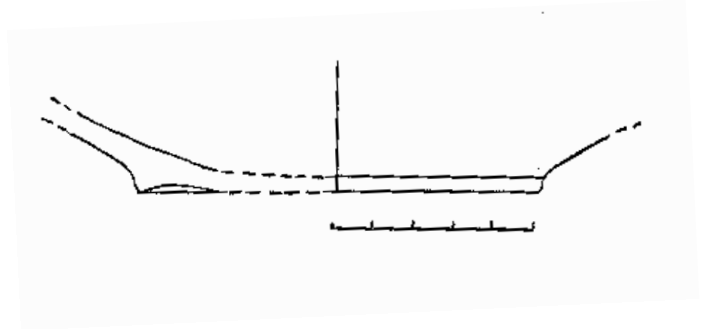
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 10 cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : “ ^ “ ?



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

5. Yıldız Şeklindeki Grafitiler

1-Kazı No: YAK.1997 N 103 / 35

Tipi : Pitos ağız ve gövde parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kiremit

Katkı : Kaba kum, taşçık

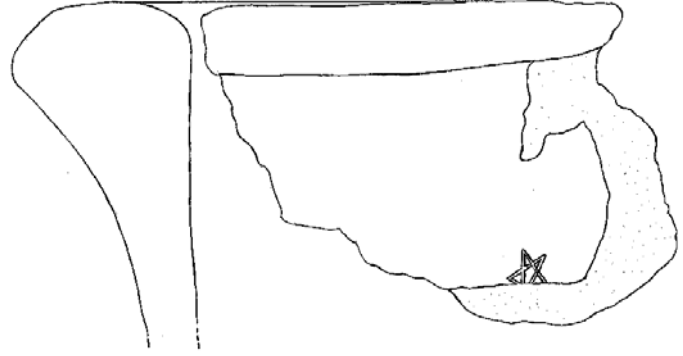
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : -- cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Yıldız



2-Kazı No: YAK.1997 G.B. II. / 499

Tipi : Tabak dip parçası

Renk : Açık kahverengi

Astar : Kızıl kahve

Katkı : İnce kum

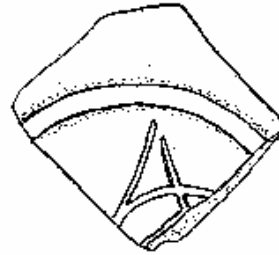
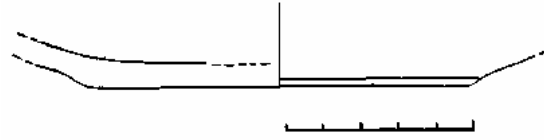
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 10 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Yıldız



Benzerleri: Dinçol 1974:110 Res.1, 18

Kroll 1988:171-173 Res. 8/6

Payne 2001: 157-161 Res.1-18

Payne 2005 : 230-233 Res.1-18

Schuler 1972: 119,129,130 , No. 1, 2, 12

6. “X” Şeklindeki Grafitiler

1-Kazı No: YAK.1997N 103/28

Tipi : Büyük bir kaba ait gövde parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Kızıl kahve

Katkı : Orta kum, kireç

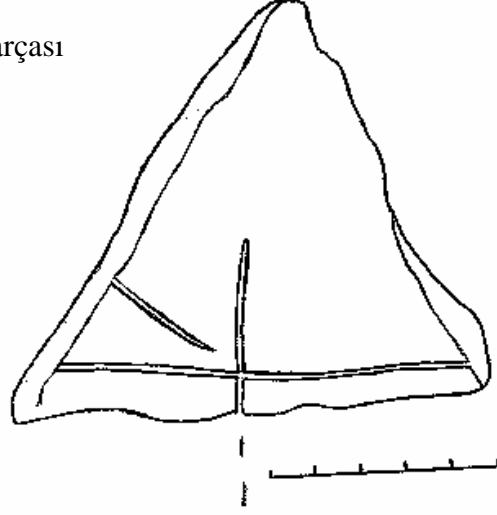
Pişme :Orta

Yapım : Çark

Çap : -- cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : “ x “ ?



2-Kazı No: YAK.1997N 103/28

Tipi : Pitos ağız parçası

Renk : Kahverengi

Astar : Hamur renginde astarlı

Katkı : Kaba kum, taşçık

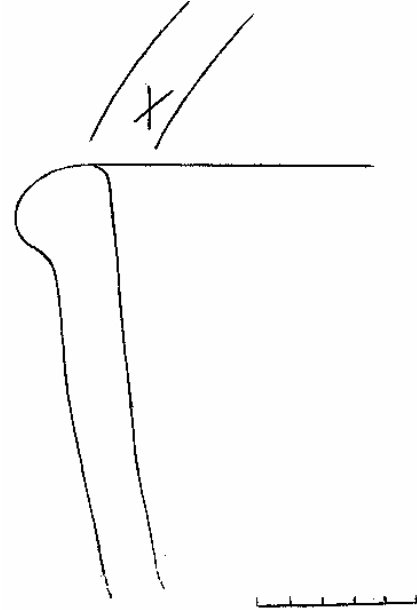
Pişme :Orta

Yapım : Çark

Çap : 46 cm.

Açkı : Açkılı

İşaret : “ x “



Benzerleri: Lehmann-Haupt 1931:577,579

Kroll 1972: Lev.19.15

Schuler 1972 119,130 , No.12

Kroll 1979: 221-224 Res .1.8

Payne 2001: 157-161 Res.1-18

Payne 2005 : 230-233 Res.1-18

7. Diğer Grafitiler

1-Kazı No: YAK.1997 M 101 C / 419

Tipi : Dip parçası (kaideli)

Renk : Açık kahverengi

Astar : Hamur renginde

Katkı : Orta kum, taşçık

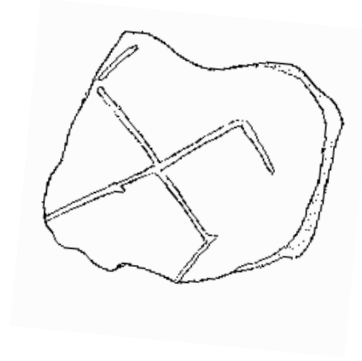
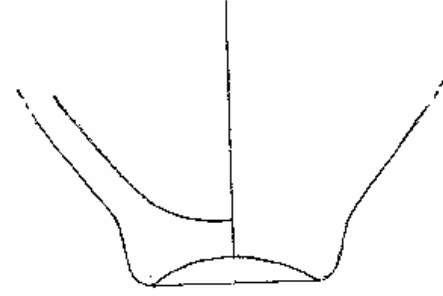
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : 5 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Gamalı haç



Benzerleri: Kozbe -Çevik-Sağlamtimur 2001 :147 Lev. XVI /2,

153 Tablo I.13-14

Derin 1999:90,92 Res 9.88

2- Kazı No: YAK.1998 M 174

Tipi : Form vermeyen amorf parça

Renk : Kiremit

Astar : Hamur renginde

Katkı : İnce kum

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : ...cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : Çengel ?



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

4-Kazı No: YAK.1998 M. 146

Tipi : Dip parçası

Renk : Açık kiremit

Astar : Kırmızı (Bianili)

Katkı : İnce kum

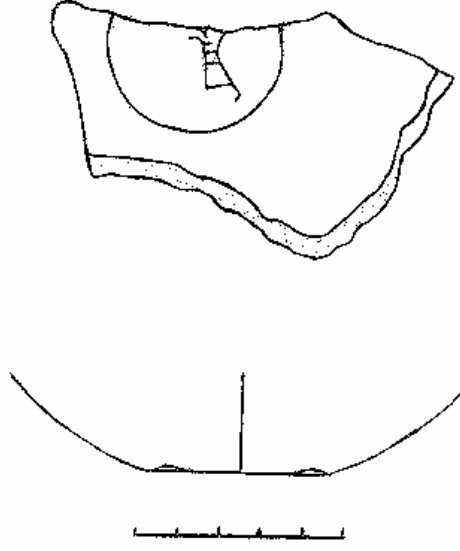
Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : 4,2 cm.

Açkı : Açıklı

İşaret : İnsan figürü



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

5Kazı No: YAK.1997. 100d. 202

Tipi : Pitos gövde parçası

Renk : Kiremit

Astar : Hamur renginde

Katkı : Kaba kum,taşçık , kireç

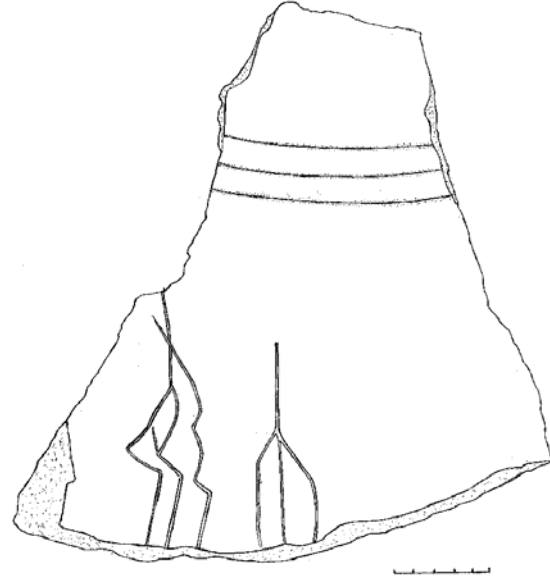
Pişme : Orta

Yapım : Çark

Çap : --

Açkı : Açıklı

İşaret : Yaba veya hayat ağacı
ve bilinmeyen işaret



Benzerleri: Lehmann-Haupt 1931:579

Dinçol 1974:111 Res.1.24

Derin 1999: 90-92 9/89-92 , 10/103, 104

Kozbe -Çevik-Sağlamtimur 2001 :147 Lev. XVI /3,20
149 Lev.XVIII/1,3

Payne 2001: 175-179 Res.1-17

Payne 2005 : 162-164 Res.1-9

6-Kazı No: YAK. 2003 K10 /25

Tipi : Testicik

Renk : Açık kırmızı (2.5 YR 7/6)

Astar : Kırmızı (10 R 5/8),
kahverengiyedönük
alacalanmalar mevcut

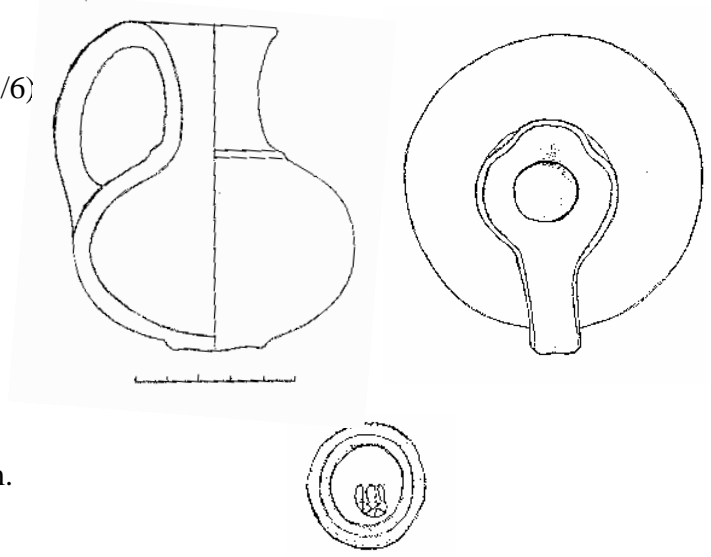
Katkı : İnce kum

Pişme : İyi

Yapım : Çark

Çap : Ağız:4.3cm. Dip:2.7cm.

İşaret : Üçlü Stel



Benzerleri: Bulunmamaktadır.

III – İŞARETLİ VE ÖLÇEKLİ ÇANAK, ÇÖMLEKLERİN MEKÂNLARA GÖRE DAĞILIMI

Yukarı Anzaf Kalesi'nde ortaya çıkarılan işaretli ve ölçekli çanak, çömlekler üzerinde yapılan incelemeler neticesinde bu keramiklerin yoğunlukla kalenin hangi bölümlerinde bulunduğu ve bu bölümlerin birbirleri ile ilişkileri saptanmaya çalışılmıştır.

Yukarı Anzaf Kalesi'nde işaretli çanak ve çömlek parçalarına en çok rastladığımız kısım hiç kuşkusuz ki mutfak ve depo yapılarıdır. Ancak bu yapılar dışındaki mekanlarda da işaretli keramiklere rastlanmıştır.

A-DOĞU KAPISI, KUZEY KAPI VE İÇ AVLUSU:

Kalede 1994 yılında –Büyük kule'nin hemen batı yüzünde yer alan – kalenin kuzey kapısında ve iç avluda sürdürülen çalışmalar sırasında¹⁰ bu mekandan yedi adet işaretli, bir adet ölçekli keramik ortaya çıkarılmıştır. Bu keramiklerin ikisinde çizilerek yapılan kelebek, bir tanesinde yan yana üç damla, bir tanesinde ters t işaretleri, kazınarak yapılmış başak, ok ve ters v işaretleri ile ölçek olan altı nokta ve bardak işaretleri bulunmaktadır.

B-GÜNEY BATI DEPO YAPILARI 1 - 2 :

Kalede 1995 yılındaki çalışmalarda Aşağı Kent Doğu Kapısı, Tapınak Avlusu ve Kuzeybatı yapıları, Kuzey kapısı, Teras ve Güneybatı yapılarında sürdürülmüştür.¹¹ Ancak bu mekanlar arasında sadece “Güneybatı depo yapıları” olarak nitelendirilen bu mekanda işaretli veya ölçekli keramiklere rastlanmıştır; Aşağı Kent Doğu Kapısında ve Tapınak Avlusu, Kuzeybatı yapılarında ise işaretli keramiklere rastlanmamıştır.

Kalenin batı sur duvarına bitişik olarak yapılan Güneybatı depo yapıları olarak adlandırılan bu mekanda biri 9.80x 20.00 m. boyutlarında olan ve dikdörtgen bir plan diğeri ise 9.80x11.00 m. boyutlarında kareye yakın bir plan gösteren iki oda

¹⁰ Oktay Belli,“1994Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı”**XVII. K.S.T./1**,1995,385-390

¹¹ Oktay Belli,“1995YılıAşağı veYukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı”**XVIII. K.S.T./1**,1996,380-388

ortaya çıkarılmıştır.Bu odaların her ikisinde de işaretli veya ölçekli keramiklere rastlanmıştır.Kare plan gösteren – mutfak olduğu düşünülen-bodrum katı da bulunan- odada işaretli keramikler taban üzerine serilmiş kül tabakasının içerisinde kırık mutfak kaplarıyla birlikte ortaya çıkarılmıştır.

1 ve 2 no.lu güneybatı depo odalarında on bir adet işaretli keramik ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan iki tanesinde baskı tekniği ile yapılmış işaret bulunmaktadır. İşaretlerden biri yuvarlak başlı insan diğeri de ne olduğu oval baskılı bir işarettir. İşaretlerin yedi tanesi ise çizilerek yapılmıştır. Bunlardan iki tanesi X, bir tanesinde yay bir tanesinde çift çentik, bir tanesinde paralel üç çizgi, bir tanesinde üç tepecik işareti bulunmaktadır. Ayrıca kazınarak yapılmış iki işareten biri V diğeri ise hacim belirtmek amacıyla yapılan bardak ve tek noktadır.

C-TAPINAK VE KUZEYBATI YAPILARI:

1996 yılı kazı çalışmaları Tapınak avlusu ve Kuzeybatı yapılarında sürdürülmüştü. 1995 yılındaki çalışmalarda işaretli keramiğe rastlanılmayan bu mekanda bu yıl iki adet işaretli keramiğe rastlanmıştır. Bunlardan biri dört dik çizgi altında bir yatay çizgi işaretli diğeri ise X işaretlidir.

D-GÜNEY BATI DEPO YAPILARI 3- 4 -5:

1997 yılı çalışmalarının ilk bölümü 1995 yılında 1ve 2 no.lu odaları ortaya çıkarılan kalenin batı sur duvarına bitişik olarak yapılmış güney batı depo odalarında sürdürülmüştür. Bu çalışmalar sırasında 2 no.lu depo odasının hemen bitişiğinde, kuzeyinde yer alan 10x17 m. boyutlarında olan 3 no.lu depo odası ve hemen kuzeyinde yer alan 4 no.lu depo odası ortaya çıkarılmıştır.¹

3 no.lu depo odasında dokuz adet işaretli keramiğe rastlanmıştır. Bu işaretlerden iki tanesi baskı tekniği ile hamur henüz pişirilmeden önce yapılmış biri oval başlı diğeri ise dikdörtgen başlı insan işaretlidir. Dört tanesi ise yine hamur pişirilmeden önce

¹Oktay Belli,“1997Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı”XX. K.S.T./1,1999: 508-511

izilerek yapılmış X işaretlidir. Diğer uç işaret kap hamuru astarlanıp pişirildikten sonra kazınarak yapılmışlardır. Bunlardan ikisi X, bir tanesi ise yıldız işaretlidir.

4 no.lu depo odasında beş adet işaretli keramiğe rastlanmıştır. Işaretlerin beşi de hamur pişirilmeden uince çizilerek yapılmışlardır. Bir tanesi baskı tekniği ile yapılmış oval başlı insan işaretlidir. Diğer dördü ise çizilerek yapılmış uç adet X işaretli ve bir tanesi ise yaya ve uzerinde yatay çizgi işaretlidir. 5 no.lu depo odasında işaretli veya uekli keramiğe rastlanamamıştır.

E-KUZEYBATI AT AHIRI:

1997 yılı çalışmalarının ikinci bölümü kalenin kuzeybatısında 5 no.lu depo yapısının 60m. Doğusunda Kuzeybatı At Ahırı olarak isimlendirilen alanda srdrlmştir.

Bu bölümdeki çalışmalar sırasında bir adet işaretli keramik ortaya çıkarılmıştır. Pithos ağız parçası uzerindeki işaretin bulunduğu bölüm tahrip olduğundan tam olarak tanımlanamamış dörtlü rozet veya yonca işaretli denmiştir.

F-TERAS YAPILARI:

1997 yılı çalışmaların unc bölümü kalenin batı yönüne doğru dik ve eğimli olan kuzeybatı bölümünde bulunan ve güney yönüne doğru uzanan batı terasında srdrlmştir. Kalenin akropolnde yükselen birden çok katlı yapıların batı yönüne doğru şiddetli bir şekilde kayması sonucunda doğudaki yapılardan aşağı doğru sürüklenen pithos parçaları ve knkler bu yapıların mutfak ve depo yapıları olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle de bu alanda işaretli ve uekli çanak, çömlek parçaları bulunmuştur.

Bu bölümdeki çalışmalar sırasında dokuz adet işaretli keramik ortaya çıkarılmıştır. Bu işaretlerden iki tanesi baskı tekniği ile yapılmış biri dörtlü rozet, diğer i ise dikdörtgen başlı insan işaretlidir. U adet keramik uzerinde çizilerek yapılmış işarete rastlanmıştır. Bunlardan ilki uç paralel çizgi ve uç nokta ikincisi kule ve insan

üçüncüsü ise ters v (^) işaretlidir. Diğer dört işaret ise kap hamuru astarlanıp pişirildikten sonra kazınarak yapılmış tır. Bu işaretler V, yıldız, başak ve hacim belirtmek amacıyla yapılmış bardak işaretleridir.

G – DEPO - MUTFAK YAPILARI:

1997 yılı çalışmalarının dördüncü bölümü kalenin kuzey ve batı yönüne doğru devam eden ve bir köşe yapan teras duvarlarının hemen doğusunda Mutfak ve depo olarak kullanılan alanlarda sürdürülmüştür.¹

Bu mekandaki çalışmalarda altı adet işaretli keramiğe bir adet ölçekli kulp parçasına rastlanmıştır. Bu işaretlerden baskı tekniği ile yapılmış birbirine paralel uzanan iki sıra beş nokta işaretli bir, çizilerek yapılan tek çentik ve X işaretli iki, kazınarak yapılan gamalı haç, aşağı bakan ok, yaba ve bilinmeyen bir işaret, bardak ve beş nokta ölçekli dört keramik ortaya çıkarılmıştır.

1998 yılı kazı çalışmaları Güneybatı Depo odaları olarak isimlendirilen mekanda 4 no.lu depo odasında sürdürüldü. Ancak burada işaretli veya ölçekli keramiğe rastlanılmadı.

Çalışmaların bir bölümü ise Haldi tapınağının kuzey doğusunda yer alan “depo-mutfak” yapıları olarak adlandırılan mimari yapılarda sürdürülmüştür.² Çalışmalar sırasında Mutfak mekanında İki adet işaretli keramiğe bir adet ölçekli kulp parçasına rastlanmıştır. Bu keramiklerden ilki bardak ve iki nokta ölçekli, ikincisi insan, üçüncüsü ise çengel işaretlidir.

1999 yılı çalışmaları yine Haldi Tapınağının kuzey doğusunda yer alan ve “depo-mutfak” yapıları olarak adlandırılan alanda devam etmiştir. Mutfak mekanında biri tek çentik diğeri ne olduğu bilinmeyen iki adet işaretli keramiğe rastlanmıştır. Böylece Mutfak mekanında 1997, 1998, 1999 yıllarında sürdürülen çalışmalarda toplam on iki adet işaretli keramik ortaya çıkarılmıştır.

¹Oktay Belli, “1997Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı” **XX. K.S.T./1**, 1999, 511-512

²Oktay Belli, “1998Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı” **21. K.S.T./1**, 2000a, 454-456

2 no.lu depo odasında ise bir adet üç nokta işaretli pithosa ait gövde parçası bulunmuştur.

Mutfak mekanının güney doğusunda sürdürülen çalışmalarda bir adet çift çentik işaretli çömlek ağız parçası bulunmuştur.

Aynı yıl yüzey de bir adet baskı tekniği ile yapılmış iki sıra yedi noktacık işareti bulunan kulp parçası bulunmuştur.

H - DEPO ODALARI, KORİDOR VE BÜYÜK SALON:

2000 yılı kazı çalışmaları Haldî Tapınak alanının kuzey yamacında kuzeybatı uç noktasında sürdürülmüştür. Burada pithoslu ve pithossuz beş depo odası ortaya çıkarılmıştır. Batıdan doğuya doğru numaralandırılan odalardan 1ve 2 no.lu odalarda pithoslar bulunmaktadır. Diğer odalar ise depo amaçlı kullanılmıştır.

Bu beş depo odasından 1 ve 4 no.lu depo odalarında işaretli çanak ve çömlek parçalarına rastlanmıştır.

1 no.lu depo odasında bir adet baskı tekniği ile yapılmış dikdörtgen başlı insan işaretine rastlanmıştır.4 no.lu depo odasında ise on iki adet işaretli çanak ve çömlek parçasına rastlanmıştır. Bu işaretlerden baskı tekniği ile yapılmış olanların sayısı üçtür. İşaretler altı noktacık, iki sıra dört noktacık ve üç tane iç içe geçmiş çift halkadır. Çanak ve çömlekler pişirilmeden çizilerek yapılan işaretlerin sayısı ise sekizdir. Bunlardan iki tanesi birbirine zıt çift çengel, bir tanesi yıldız, iki tane iki çizgi ve bir tanesi de X işaretlidir.

2001 yılı kazı çalışmaları 2000 yılında ortaya çıkarılan beş depo odasının güneyinde yer aldığı sanılan odalar topluluğunun ortaya çıkarılması amacıyla sürdürülmüştür. Çalışmalar sırasında beş koridor ortaya çıkarılmıştır. Bu koridorlar batıdan doğuya doğru 1, 2, 3, 4, 5 no.lu koridorlar olarak numaralandırılmış ancak daha sonra depo odaları ile bağlantıları saptanarak devamı şeklinde 6, 7, 8, 9, 10 no.lu koridorlar

olarak yeniden numaralandırılmıştır. Bu koridorların güney duvarları ve hangi odalara açıldıkları ise o yıl tespit edilememiştir.¹

Devam eden çalışmalar sırasında bu beş koridorda da işaretli çanak ve çömlek parçasına rastlanamamıştır.

2002 yılı çalışmaları 2001 yılında ortaya çıkarılan beş koridorun güney duvarlarının tespit edilmesi amacıyla sürdürülmüş 8 ve 9 no.lu koridorların güney duvarları ortaya çıkarılmış 6, 7, 10 no.lu koridorların duvarlarına ulaşamamıştır. 10 no.lu koridorun batıya açılan kapısından ilerlenilerek dikdörtgen planlı bir salon ortaya çıkarılmıştır. 8 ve 9 no.lu koridorların güney duvarlarından bir kapı ile buraya açıldıkları görülmüştür. Bu salona 11 no.lu salon adı verilmiştir.²

Bu mekanlardaki çalışmalar sırasında 10 olarak numaralandırılan 5. koridorda zarf işaretli bir meyvelik ve bir sürahicik, X işaretli bir sürahicik, kule işaretli bir testicik bulunmuştur. 2003 yılındaki çalışmalar sırasında da 10 no.lu koridorda birbirine paralel uzanan iki sıra beşer noktacık işaretli bir testicik ile stel işaretli ikinci bir testicik ve X işaretli bir tabak ortaya çıkarılmıştır. Böylece 10 no.lu koridorda toplam yedi adet işaretli kapı bulunmuştur.

2003 yılı kazı çalışmaları 1 ve 2 no.lu pithoslu depo odalarının güneyinde bulunan 2001 yılı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılmış ancak güney duvarına ulaşamamış 6 ve 7 no.lu odalarda - güney duvarının ortaya çıkarılması amacıyla - , 11 no.lu büyük salonda ve 10 no.lu ana koridorda sürdürülmüştür.³ 11 no.lu büyük salondaki çalışmalar sırasında X işaretli tüm bir çanak, üç paralel çizgi işaretli tüm bir testicik ve yaba işaretli tüm kase bulunmuştur. Bu salonda 2004 yılında devam eden çalışmalar sırasında ise paralel üç çizgili tüm bir tabak ve kelebek işaretli tüm bir meyvelik daha bulunmuş böylece 11 no.lu salonda toplam beş adet işaretli tüm kapı ortaya çıkarılmıştır.

¹Oktay Belli, "2001 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı" **24. K.S.T./2**, 2002, 395-398

²Oktay Belli, "2002 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı" **25. K.S.T./2**, 2003a, 30-34

³Oktay Belli, "2003 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı" **26. K.S.T./1**, 2004: 176-179

2004 yılı kazı çalışmaları 10 no.lu ana koridorun doğuya açılan kapılarında sürdürülmüştür. Bu kapıların açıldığı diğer mekanlar sırasıyla 12, 13, 14 no.lu odalar olarak isimlendirilmiştir.

Bu bölümde yer alan çalışmalar sırasında 12 no.lu odada ise baskı tekniği ile yapılmış ancak ne olduğu anlaşılamayan bir adet işaretili tüm çanak ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca 2003 yılı çalışmalar sırasında da 12 no.lu odada üzerinde yol işareti bulunan çanak ağız parçası bulunmuştur. Böylece 12 no.lu odada toplam iki adet işaretili keramiğe rastlanmıştır. Çalışmaların devamında 14 no.lu odada da paralel üç çizgi işaretili bir testiciğe rastlanmıştır.

13 no.lu odada ise işaretili çanak ve çömlek parçasına rastlanamamıştır.

SONUÇ

Yukarı Anzaf Kalesi'nde ortaya çıkarılan seksen dokuz adet işaretli çanak ve çömlek parçası üzerinde yapılan incelemeler neticesinde, bu işaretlerin iki farklı türde yapıldığı görülmüştür.

I. türde yapılan işaretler, çanak ve çömlekler pişirilmeden önce hamur henüz nemli iken yapılan işaretlerdir. Bu işaretlerde kendi içinde iki şekilde yapılmışlardır. İlk bölümü baskı tekniği (mühür) ile ikinci bölümü ise muhtemelen sivri uçlu bir aletle çizilerek yapılmışlardır.

I. türün ilk bölümünün, yani baskı tekniği ile yapılanların sayısı 18'dir ve işaretli keramiklerin ~ % 20' sini oluşturmaktadır. Bu işaretler arasında dörtlü rozet (katalog no: IIA 1.1); birbirine paralel dört, beş, altı, yedi noktacık (katalog no: IIA 1.10-14) ; idol (katalog no: IIA 1.3-9); bir adet 8 işareti (katalog no IIA 1.16); 1 adet oval baskılı (katalog no: IIA 1.17)ve 1 adet ne olduğu anlaşılamayan mühür baskılı işaret (katalog no: IIA 1.15) bulunmaktadır.

Bu işaretlerden dörtlü rozet benzerlerine Çavuştepe (Payne 2001: 1,2,6-8), Van – Tuşpa Nekropolü (Sivas 1998: 156 lev.57b, 136 lev.431; Payne 2001: 3 res.7-9) Toprakkale (Lehmann Haupt 1931: 573,575), Bastam (Kroll 1979: 221-24 no.6) ve Ayanis'te (Derin 1999: 84 res.3.1,3,4,6,7) rastlanmıştır. Yukarı Anzaf Kalesi'nde tek olan bu rozet baskısının Çavuştepe'de ikiye (Payne 2001: 6-8 res.22-30), Toprakkale'de ise üçe (Lehmann Haupt 1931: 575) çıktığı görülmektedir. Yukarı Anzaf Kalesi'ndeki rozet diliminin dört olmasına karşın Çavuştepe'de bulunan rozet dilimlerinin sekize kadar çıktığı görülmektedir (Payne 2001: 13-15 res.16-21).

Yukarı Anzaf Kalesi'nde ortaya çıkarılan beş adet birbirine paralel olarak uzanan iki sıra dört, beş, altı ve yedi noktacıklı işaretler (katalog no: IIA 1.10- 14) kapların değişik bölümlerinde omuzda, kulpta, dipte, dibin hemen üstünde bulunmaktadır. Bu işaretlerin benzerlerine bugüne kadar hiçbir merkezde rastlanamamıştır. Bununla beraber yine idol baskılı işaretlere de hiçbir merkezde rastlanamamıştır. Kesin olmamakla birlikte, beş adet noktacıklı ve yedi adet idol baskılı işaretlerin Yukarı Anzaf Kalesi'ne özgü olduğu düşünülmektedir.

I. türün ikinci bölümünün, hamur nemliyen muhtemelen sivri uçlu bir aletle çizilerek yapılanların sayısı 46 'dır. Bu işaretler işaretli keramiklerin ~ % 51.69'sını yani en büyük bölümünü oluşturmaktadır. Bu işaretlerden 14 adeti "X" (katalog no: IIA 2a.1-14), 5 adeti "kelebek" (katalog no: IIA 2b.1-5), 2 adeti "tek çentik" (katalog no: IIA 2c.1,2), 2 adeti " çift çentik" (katalog no: IIA 2c.3,4) , 2 adeti birbirine zıt çengel (katalog no: IIA 2d.1,2) , 1 adeti "yıldız" (katalog no: IIA 2e.1), 9 adeti çizgili işaret (katalog no: IIA 2f.1-9), 2 adeti " kule" (katalog no: IIA 2g.1,2), 1 adeti "yaba veya hayat ağacı" (katalog no: IIA 2h.1), 1 adeti "ters v" (katalog no: IIA 2h.2), 1 adeti "üç nokta" (katalog no: IIA 2h.3), 1 adeti yay ve yatay çizgi? (katalog no: IIA 2h.4), 1 adedi yay? (katalog no: IIA 2h.5), 1 adedi "stel" (katalog no: IIA 2h.6) 1 adedi yol? (katalog no: IIA 2h.7), 1 adedi "üç tepecik" (katalog no: IIA 2h.8), 1 adedi çadır? (katalog no: IIA 2h.9) işaretine sahiptir.

Çizilerek yapılan işaretler arasında en fazla "X" işaretli bulunmaktadı. "X" işareti çanak çömleklerin üç değişik bölümünde omuz (katalog no: IIA 2a.1-7), dip (katalog no: IIA 2a.11-14) ve dibin hemen üstünde (katalog no: IIA 2a.8-10) görülmektedir. Omuzda görülen 7 adet "X" işaretinin 5 adeti çömlek omzunda (katalog no: IIA 2a.1-5) görülmüştür. 1 tanesi çanak (katalog no: IIA 2a.7), 1 tanesi de pitos omzunda (Katalog no: IIA 2a.6) bulunmaktadır. Dipte görülen 5 adet "X" işaretinin bulunduğu tüm kaplar kırmızı (biainili) astarlıdır (katalog no: IIA2a.11-14).

Kelebek işaretleri genelde omuzda görülmüş, sadece birinde kulpta rastlanmıştır. Bu işaretin benzerine (1 adet) Çavuştepe'de rastlanmıştır (Payne 2001: 79 res.3, Payne 2005:169 res.3).

Çentik işaretlerin tümüne kapların omuzlarında rastlanmıştır. Bu işaretler yine en çok çömleklerde, çömlek omuzlarında görülmüştür. 4 adet işaretin üçü çömlek omzunda (katalog no: IIA 2c.1,2,4), biri de pithos omzunda (katalog no: IIA 2c.3) bulunmaktadır.

Çizilerek yapılan işaretler arasında "X" işaretlilerden sonra en fazla görülen çizgili işaretlerdir. Bu işaretler dipte, dibin üstünde ve kulpta görülmektedir. 9 adet çizgili işaretten üçü dipte (katalog no: IIA 2f.1-3), beşi dibin üstünde (katalog no: IIA 2f.5-

9), biride kulpta (katalog no: IIA 2f.4) yer almaktadır. Çizgili işaretlerin benzerlerine en çok Toprakkale’de rastlanmaktadır (Lehmann Haupt 1931: 578,579).

II. türde yapılan işaretler ise Çanak ve çömlek hamurları astarlanıp pişirildikten sonra muhtemelen sivri uçlu bir aletle kazınarak yapılmış işaretlerdir. Bu işaretlerin sayısı 25’dir.İşaretili keramiklerin % ~ 28.09’ini oluşturmaktadır. Bunlar arasında kulplara kazınarak yapılmış 8 adet ölçek işareti (katalog no: IIB 1.1-8) bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla tek nokta, bardak, bardak, bardak ve bir nokta, bardak ve iki nokta, üç nokta, bardak ve beş nokta, bardak ve altı noktadır. Yukarı Anzaf Kalesinde görülen nokta sayısı en fazla altıdır (katalog no: IIB 1.8). Diğer merkezlerde bu nokta sayısı sekize kadar yükselmektedir (Payne 2001: 149 res.1-4). Ölçek olan bu işaretlerin genellikle kırmızı astarlı kapların kulplarında buldukları söylenebilir. 8 adet işareten 1 adeti dışında (katalog no: IIB 1.7), tüm işaretler biainili astarlı kulplarda bulunmaktadır. Bu grupta ölçek işaretleri dışında kulpa kazınarak yapılmış iki adet başak veya hayat ağacı (katalog no: IIB 2.1,2), iki adet ok (katalog no: IIB 3.1,2) şeklindeki grafitiler bulunmaktadır. Bu işaretlere de de kırmızı astarlı kapların kulplarında rastlanmıştır. İki adet “V” biçimindeki iki işaretin (katalog no: IIB 4.1,2) her ikisi de kırmızı astarlı kap üzerinde yer almaktadır.

Urartu çanak, çömlek, şişe ve pithosları üzerinde görülen çivi yazısı olmayan bu işaretlerin hiyeroglif bir yazı olup olmadıkları konusunda tartışmalar sürmektedir. Barnett, Urartuların Hititlerin hiyerogliflerine oldukça benzer bir yazıya sahip olduğunu, bunun yeni bir keşif olmadığı, buna Lehmann-Haupt tarafından ilk kez kısaca değinildiği, fakat onun geniş ve tutarsız çalışmasında dikkate alınmadığı görüşündedir (Barnett 1974: 43).

Burney, Kayalidere pithosları üzerinde bulunan işaretler için piktogram ve hiyeroglif sözcüklerini kullanmakta, bunların ancak kabın içeriğini türünü ve ölçüsünü göstermek için uygun olduğu ve bir yazı sistemi olmadığı görüşündedir (Burney 1966: 83).

Klein, Urartu hiyeroglif yazıtlarının çoğunluğunun piktografik olması, metinlerin az sayıda ve kısa olması gibi nedenlerden dolayı onların büyük bir olasılıkla fonetik bir yazı sistemine ait olmadıkları görüşündedir (Klein 1974: 77).

Zimanski, Urartu hiyerogliflerinin hacimlerden başka bir amaçla kullanılmadığını, ayrıca kullanılma nedenlerinin bilinmediğini yazıtlardan somut bir bilgi edinilemediği görüşündedir (Zimanski 1985: 6).

Van Loon, Toprakkale' deki çalışmalarda kalenin batısında bulunan kap parçalarının hiyeroglif rakamlar içerdiğini, Karmir Blur'da bulunan kırmızı cilalı kap parçalarının ve çömlek saplarının altında kapların kapasitesini gösteren hiyeroglif göstergeler olduğunu belirterek bunları hiyeroglif rakam olarak tanımlamaktadır. Çömleklere fırınlanmadan önce hilaller, rozetler ve çapraz işaretlerin yapıldığını belirtmekte ancak bununla ilgili işaret sözcüğü dışında herhangi bir tanımlamada veya yorumda bulunmamaktadır (Van Loon 1966: 32,35).

Erzen, Çavuştepe 1975 yılı çalışmalarında hemen hemen her pithosun içerisinde kırık parçalar üzerinde çivi yazılı ve kısmen piktografik şekiller bulunan pithos parçaları ele geçirildiğini belirterek bunları piktogram olarak tanımlamaktadır. Ayrıca aynı yılki çalışmalarda 29 no.lu pithosun içinde 21 adet kırmızı astarlı kap el geçirildiğini, bunların 5 adedinin ayaklı kâse, 16 adedinin çeşitli boylarda yonca ağızlı testi olduğunu belirtmektedir. Bu testilerin kulpları altında pişimden sonra kap yüzeyine kazınarak işlenmiş işaretlerin olduğunu belirterek bunları “ölçü işaretleri” olarak tanımlamaktadır (Erzen 1976: 712).

Dinçol, Çavuştepe kazılarında ortaya çıkan hiyeroglifli malzeme içinde en fazla sayıyı kulpları yazıtlı yonca ağızlı testilerin oluşturduğunu, bunların dışında yuvarlak gövdeli çömleklerin ağız kenarı, karın ve diplerinde bu işaretlerin görüldüğünü belirtir. Diğer işaretlerin anlamlarını tespit etmenin şimdilik imkânsız olduğunu, bunların hiyeroglif bir yazı sistemi olup olmadığının henüz tartışmaya açık bir konu olduğunu, Urartu hiyeroglif yazısının hece işaretlerine değil logogramlar yani kelime işaretlerinden kurulu bir sisteme dayandığı görüşünde olduğunu belirtir (Dinçol 1974: 109).

Derin, Ayanis Kalesi'nde ortaya çıkarılan işaretli çanak, çömleklerle ilgili çalışmasında sayısal ya da hiyeroglif olarak tanımladığı işaretli kapları çalışmasına dâhil etmemiş, çalışma kapsamına aldığı işaretleri ise çömlekçi işareti olarak isimlendirmiştir. Çalışmasında işaretleri 1-Baskı (mühür) işaretler, 2-İşleme işaretler olmak üzere iki gruba ayırmıştır. 2. gruba dâhil ettiği işaretlerden özellikle hayat ağacı motifi olarak yorumladığı işareti, kaplar üzerine fırınlanmadan önce veya sonra yapılmasını dikkate almayarak ayırma gereği duymamış ve aynı gruba dâhil etmiştir. Urartu çömlekçilerinin çoğu kaplarını fırınlamadan önce işledikleri ya da damgaladıklarını, bu işaretleri anlamsız olarak yorumlamanın yanlış olduğunu savunmuştur. İşaretlerin kabın içindeki maddenin miktarı hakkında, tanımlaması ile ilgili ya da kabın sahibi hakkında bilgi veriyor olabilirler mi? hipotezlerini de ortaya atmakta ve doğal olarak bu sorulara kesin bir cevap vermenin zor olduğunu belirtmektedir. 1. grupta incelediği baskılı işaretlerin, sembolik ve dini bir anlamı olabileceğini veya mühürlerdeki sahnelerde bulunan bir kişiyi, kralı temsil etmelerinin de mümkün olabileceğini söylemektedir (Derin 1999: 81,82). Ayrıca kırmızı cilalı kaplar üzerindeki mühürlerin II. Rusa döneminde kapları belgelemek için resmi olarak damgalandıklarını, bu damgaların rasgele seçilmediğini fakat basit işaretlerden çok kutsal karakterli motifler ve sembollerin tasvir edildiğini söylemektedir (Derin 1999: 94).

Ayanis baskılı çömlekleri arasında 4 -5 dilimli rozetlerin bulunduğunu, bu işaretlerin güneş diski tipi diye adlandırılan Assur glyptic sanatında karşılaşılan örneklerle benzeşen çizgilerle bölündüğünü, işaretlerin belki Tanrı Şamaş bağlantılı basit disk şeklinden oluştuğunu, Urartu'ların Assur'lar gibi Güneş Tanrısını benzer stilde sembolize ettiklerini düşünebiliriz demektedir. Ayanis baskılıları arasında güneş motifine benzeyen ve bir örnekten oluşan yonca şekilli baskının bulunduğunu belirtmektedir (Derin 1999: 84). Bu baskının bir benzeri de çalışmamızda bulunmaktadır (Katalog no: IIA 1.1).

Derin, çalışmasında nokta veya daire damgalılar ile ilgili fırınlamadan önce yapıldıkları ve kapların omuz kısmı gibi rahatça görülen yerlerine yapılmasını dışında işaretle ilgili bir yorumda bulunmamıştır (Derin 1999: 90). Bu işaretin bir

benzeri de bizim çalışmamızda yer almaktadır ancak pithos parçasının dış yüzeyinde tahribatlar olduğundan işaretin baskı olup olmadığı net olarak anlaşılammıştır Bu nedenle de çizilerek, işlenerek yapılmış işaretler arasına dâhil etmeyi uygun bulduk (Katalog no: IIA 2h.3).

Derin'in 2. grupta işleme işaretlileri incelemiş, bunlardan X veya + işaretinin Dilcaya'daki Urartu çömleklerinde, Gordion'daki demir çağ kaplarında, Tarsus'ta geç bronz çağı çömleklerinde görüldüğünü, işaretin kapların gövdelerine ve fırınlamadan önce yapıldığını belirtmiştir. Bu işaretlerinde benzerleri çalışmamızda bulunmaktadır (Katalog no: IIA 2a.1-8). Bu gruba dâhil ettiği bir başka işaret ise, dikey bir çizginin iki tarafından dallarla temsil edilen ağaç motifleridir. Bu ağaç motiflerinin kaplar fırınlanmadan önce veya sonra yapıldıklarını örneğin I no.lu pithosun gövdesine fırınlanmadan önce yapılırken, yonca ağızlı testilerin kırılmış sapları üzerine fırınlamadan sonra işlendiklerini belirtir. Dalların sayısının 4 ila 8 arasında değiştiğini fakat bu değişikliğin kapasite veya kaliteye bağlanacak bir özellikte görülemeyeceğini, 4 dalın yonca ağızlı testi veya bir pithosta görülürken aynı ölçüdeki kaplarda değişik dal sayılı ağaçlar olabilir demek ve dal sayısının kaliteye ve kapasiteye bağlanabileceği görüşünü reddetmektedir. Urartu glyptik ve plastik sanatı düşünüldüğünde Ayanis kaplarındaki bu ilkel kesiklerin, yarıkların dini sanatın büyük bir parçasını oluşturduğu, ağaç motifinin dini bir işaret olup Urartu sanatında alışıldık olmayan bir motif olduğunu belirtmektedir. Ay ve güneş motifleri ile birleştirilen hayat ağacının Urartu mühürlerinde, mühür damgalarında, duvar resimlerinde ve taş rölyeflerde çok yaygın olduğunu söylemektedir. Hayat ağacının genellikle dalların uç kısımlarıyla kaplarda resmedildiğini, Armavir'de, Bastam'da, Van Müzesinin satın aldığı bir kaptaki bu motifin görüldüğünü belirtir. Bu basit hayat ağacının kuruluşundan yıkılışına kadar tüm Urartu tarihi boyunca görüldüğünü belirtmektedir. Sık sık Urartu sanatında görülen ve Urartu-Assur kültürleri arasındaki etkileşimin oluşturduğu bu manzaraların, ölüm sonrası ebedi hayatın ve yeniden dirilişin geleneksel inanışların kanıtı olduğunu söylemektedir. Bu geleneksel inanışların, bereket sembollerinin yiyeceklerin konulduğu pithos ve küplerinin bolluğu için ifade edildiğini belirtmektedir. Ayanis kaplarında hayat ağacı motiflerinin çömlekçiler tarafından iki farklı yolla uygulandığını, birinci grupta

kutsal ağacın birçok dalla gösterilirken, ikinci grupta ise basit bir şekilde ve şematik bir yolla gösterildiğini belirtir (Derin 1999: 90,91).

Payne, çalışmasındaki katalogda, birkaç kap üzerinde bardak işaretinin başak işareti ile birlikte bulunduğunu belirterek, bir olasılıkla başak tanelerinin sayısının testinin hacmine bağlanmasının düşünülebileceğini, ancak bazı başak tanelerinin sayılamayacak kadar dikkatsiz ve sık çizilmesi nedeniyle bu varsayımın reddedilmesi gerektiğini belirtir. Derin'in dal sayısının kapların kapasitelerine bağlanamayacağı görüşüne katılır. Ancak Derin'in hayat ağacı görüşünden farklı olarak bu işareti başak biçimli işaret olarak tanımlar ve işaretin genel olarak testi kulplarında yer almasının, zaman zaman bardak ve noktalarla birlikte bulunmasının, testilerin içerikleriyle ilişkisine bağlanabileceğini belirtir. İşaretin, kabın içindekilerin tahıl ya da tahıldan yapılmış bira olabileceğini göstermesinin mümkün olduğunu ifade eder. Yeni Assur döneminde Nimrud'da bulunan istihkak listelerinde, istihkak olan maddelerin hazır içecek ve ekmek türünden olduğu için bu işaretin tahıldan çok tahıldan yapılmış bir içkiyi göstermesinin mümkün olduğunu belirtir (Payne 2001: 33,34). Bizde çalışmamızda her iki görüşü dikkate alarak benzer işaretleri başak veya hayat ağacı olarak belirttik (Katalog no: IIB 2.1,2).

Kozbe, Çevik ve Sağlamtimur, Ayanis Kale'si İşlemeli ya da Baskılı Çanak Çömlekleri ile çalışmalarında bu işareti Derin'den farklı olarak ince dal olarak tanımlarlar. Bu işaretlerin, kırmızı astarlı kapların (biainili) hem altında, hem de kulplarında bulunduğunu ancak değişik oyuklardan oluşan bu ince dalların büyük kaplar ve pithosların kenarlarında da bulunduğunu belirtirler. Aynı boy kaplarda değişik sayılarda ince dal bulunduğundan, kabın kapasitesi ile dalların sayısı arasında herhangi bir ilişki kurulamayacağını belirterek, bu konuda Derin'in fikrine katılmaktadırlar (Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001: 103).

Derin, bazı kapların boyun kısmında ise daha basit yapılmış saban tırmığı benzeri damgaların olduğunu, bunların Armavir'de bulunan çömlekçi işaretlerinde olduğu gibi hayat ağacı stilini akla getirdiğini belirtmektedir (Derin 1999: 91). Payne ise çalışmasında benzer işaretleri yaba olarak isimlendirmiştir (Payne 2001: 89-93). Bu

nedenle bizde çalışmamızda bu işareti yaba yada hayat ağacı olarak belirttik (Katalog no: IIA 2h.1).

Kozbe - Çevik – Sağlamtimur, Ayanis Kalesi İşlemeli ya da Baskı İşareti Çanak, Çömlekleri ile ilgili çalışmalarında; kalede ortaya çıkarılan Urartu keramiklerinde görülen çömlekçilik işaretlerini çivi yazılı ve hiyeroglif yazılı olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Bunlardan ikincisinin çoğunlukla piktografik olarak tanımlandığını belirtmektedirler.

İkinci gruba dâhil ettiği hiyeroglifsel ya da piktografik yazıtların, Ayanis'te de diğer Urartu şehirlerinde olduğu gibi çanak ve çömlekler üzerinde çivi yazılı yazıtlardan daha fazla bulunduğunu belirtmektedirler. Kaplar üzerindeki bazı işaretlerin çömlekçi işaretiyle benzememelerine rağmen, hiyeroglifsel ölçü, sayma sistemini tasvir eder biçimde olduklarını belirtirler. Bu işaretlerin iki türde yapıldığını belirterek baskılı işaretlerin, işleme işaretlerinden daha ağırlıkta olduklarını belirtirler. Baskılı olanların kaplar fırınlanmadan önce hamur henüz nemli iken yapıldığını bunlar arasında -bizim çalışmamızda da benzerleri bulunan- dört, beş parçalı rozetler ve çoklu dairesel baskıların bulunduğunu belirtirler. İşleme işaretlerinin ise, baskılıların aksine çoğunlukla fırınlamadan sonra yapılmasına rağmen özellikle kaplardaki derin ve geniş kanallar gibi formların fırınlamadan önce yapıldıklarını belirtirler. Bunlar arasında -bizim çalışmamızda da benzerleri bulunan- gamalı haçlar, saman tırmıklarının yer aldığını belirtirler. Bu işaretlerin manalarını daha iyi anlayabilmek ve bunların fonksiyonu, işlevi konusunda bazı hipotezlere ulaşabilmek için işaretlerin kaplar üzerindeki yerlerini tartışmak gerektiğini belirtirler.

I. bölümden Çömlekçi İşaretleri olarak niteledikleri işaretleri incelerler. Bu işaretlerin çömlekçi atölyelerinde yapıldığını çömlekçinin ya da atölyenin işareti olabileceği gibi, belli tip kaplarda içeriğin çeşidi veya kalitesini göstermek için basılmış olabileceğini söylemektedirler. Ayrıca, işaretli kapların tarım ürünlerinin hem kale içinde hem de idari kontrol bölgesine dağıtım ya da depolanması için kullanılmış olabileceğini belirtmektedirler. Ayanis'den çıkan işaretli çömlek parçalarının bu

hipotezlerin kanıtlamak için yeterli olmadığını belirtmektedirler. Kırmızı astarlı keramiklerin merkezi olarak kontrol edildiği kabul edilirse, keramikleri üretme sorumluluğundaki atölyelerin olacağını, bunlar arasında bir standartlaşma varsa çömlek işaretlerine gereksinim duymamış olabileceklerini ifade etmektedirler. Diğer yandan Urartu Krallığı içinde bazı özel atölyelerin varlığına dair delillerin olduğunu, bu bağlamda çömlek işaretlerinin çeşitliliğini ve birbirleriyle ilişkisiz oluşlarını anlamının mümkün olduğunu söylemektedirler. Ayanis Kalesinde toparlanmış olası markaların her tip örneklerinin sayısının haçlar hariç 10'dan az olduğunu belirterek bunun ne stil ne de boyut olarak bir standartlaşma olmadığını kanıtlamadığını belirtmektedirler. Kaplardaki işaretlerin fonksiyonları yüzlerce markasız kap olduğundan günümüzde de oldukça spekülatif kaldığını belirtirler. Bu şartlar altında Ayanis çömlekçiliğinde belirlenen tüm işaretlerin, çömlekçi ya da atölyenin işareti olarak kabul edilmesi halinde markasız çömlekleri kimin ve de neden yaptığı sorusunun ortaya çıktığını ifade etmektedirler.

İkinci bölümde inceledikleri hiyeroglifsel yazıtların, bu kapların içindeki ürünlerin ağırlığını belirtmek için çizilmiş bir çeşit numaralama sistemi olduğunu düşündüklerini belirterek, ölçüler başlığı altında incelemişlerdir. Şimdiye kadar Ayanis kaplarında kesinlik derecesi yüksek iki piktogram çeşidine rastlandığını belirtirler. Bunlardan ilk grubun içinde katmerli halka baskılar yan yana iken, diğerinde üçgen oyuklar halkalarla birleştirilmiştir. İlk grubun birkaç örnekle çok ender olduğunu küplerin omuz bölümüne fırınlanmadan önce yapıldığını belirtmektedirler –bizim çalışmamızda da büyük bir kaba ait form vermeyen parça üzerinde üç katmerli halka işareti bulunmaktadır- (Katalog no: IIA 1.18). Ancak bu baskıların bir ölçü belirtmek için kullanılıp kullanılmadığının, kesin olarak belli olmadığını ifade ederler. İkinci grup piktogramların üçgenlerle birleştirilmiş halkalardan oluştuğunu ve Ayanis'te en sık görülen tür olduğunu, bunların sadece kırmızı astarlı yonca ağızlı testilerin kulplarında bulunduğunu belirtmişlerdir. Ayanis'te henüz bu desende tam bir örnek bulunmamış olmasına rağmen, Çavuştepe ve Bastam'da bulunan benzer örneklerin; bu tip işaretlerin sadece bu tip testilerde bulunduğunu açıkladığını savunurlar. Ancak çalışmamızda üzerinde ölçü işaretleri bulunan ancak kırmızı astarlı olmayan bir kulp parçası bulunmaktadır (Katalog no:

IIB 1.7). Yapay kase biçimindeki oyulmuş üçgenlerin tüm örneklerde aynı olduğunu belirterek, Ayanis'te halka sayısının 2 - 4 arasında değiştiğini bunların Urartular tarafından kullanılan numaralandırma sistemindeki birimleri, hatta onlukları gösterebileceğini belirtirler. Bu rakamsalların, yaklaşık aynı boyutta olan yonca ağızlı testilerde değişik sayılarda görülmesinden dolayı bu küçük kapların kapasitesinden çok içeriğin miktarını göstermelidir demektedirler. Ölçülü bu kapların, eyalet tarafından çalıştırılan iş gücünün payını, ölçülü miktarda tapınaklara sunumu gösterdiğini ya da resmi ziyaretlerde kullanılan kaplar olduğunu farz edebileceklerini belirtirler. Bu fikirlerden herhangi birinin, bize neden bu işaretlerin Urartu keramik işçiliğinin zirvesini temsil eden, Urartu Eyaleti ve Krallığı ile ilişkisi olması gereken kırmızı astarlı kaplar üzerine yapıldığının açıklanmasına yardımcı olabileceğini belirtmektedirler (Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001: 102-105).

Payne, "Hiyeroglif ve Çivi Yazılı Bulgular Işığında Urartularda Kullanılan Hacim Ölçüleri" adlı doktora tezinin ilk bölümünde, Urartu çanak çömleğinde kap pişirilmeden önce kazıma veya baskı tekniği ile yapılan işaretlere de değinmiş tüm merkezlerde (Yukarı Anzaf Kalesi hariç) bulunan işaretli çanak ve çömlekleri katalog halinde sunmuştur. Bu çalışmada, bu işaretlere bir yazı sistemi oluşturmamakla birlikte anlam taşıdıkları için kısaca değindiklerini, Eskiçağ tarihinde batıda kullanılan çömlekçi markasının bir atölye veya çömlekçinin kendisine özgü bir imzası niteliğinde olduğunu, ancak Eskiçağ'da çömlekçi markasından söz edilmekle birlikte doğulu devletlerde bulunan merkezi idare sistemlerinde bir çömlekçi veya atölyenin bu tür reklamda bulunmasının pek olanaklı olmadığı görüşündedir (Payne 2001: 10).

Payne, ikinci bölümde küçük kaplar (çömlek, testi v.b.) üzerinde kap hamuru pişirildikten sonra yapılan ve grafiti olarak nitelendirdiği işaretleri katalog halinde sunmuştur. Grafitilerin ilk kısmını hacim belirten grafitilere, bardak (veya kâse) ve vazo işaretlerine ayırmıştır.

Payne; bardak işaretlerinin farklı biçimleri ile ilgili olarak da çalışmada tüm araştırmacıların görüşlerine yer vermiştir. Barsegyan'ın Torakkale'de bulunan

işaretler konusunda hazırladığı listede, bardak işaretlerinin her farklı biçiminin ayrı bir işaret olarak listesinde verdiğini ancak kendi kanaatine, bir işaretin pişmiş toprağa (kaba) çizilmesinin oldukça zor olduğu ve farklı kâtiplerin stil değişikliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir. Kroll'un çalışmalarında üçgen, yarım daire ve dikdörtgen bardaklar ile başaklı bardaklar ve yatay çizgilerin aynı miktarda olduğunu ancak üzerinde bulunduğu testilerin farklı kullanım biçimlerini işaretlediğini ifade eder. Ancak Kroll'un içerik farklılıklarını gösteren üç ayrı bardak işareti olsa bile hacim bakımından bu işaretlerin tek sayılabileceğini belirttiğini, kanaatine bu varsayımın istatistiksel olarak yeterince desteklenmediği görüşündedir. Yine kanaatine göre kâtiplerin stil farkları ile pişmiş bir kap üzerine çizmenin kolay olmamasının "normal" sayılan bardak biçiminin bozulmasına neden olabileceğini belirtmektedir. Kataloğunda "bardak olabilecek pek çok işaret bulunduğunu bu nedenle Kroll'un bardak işaretlerinin üç ayrı işaret olma varsayımını kabul etmenin zor olduğunu belirtmektedir (Payne 2001: 30-32).

Payne, çoğunluğu testiler olmak üzere küplerde de karşılaşılan bardak işaretinin birkaç yazılış türü bulunduğunu bunların tek bardak, noktalı bardak ve bardaksız nokta olduğunu belirtmektedir. Çoğu örnekte bir bardak işaretinin kullanılacak olan birimi tanımladığını, o birimin miktarının üzerinde bulunan noktalarla belirtildiğini ifade eder. Bazı örneklerde ise bardak işareti çizilmeden noktaların bulunduğunu, bu örneklerde testinin boyundan ölçü biriminin belli olduğu sanılarak bardak işaretinin çizilmesine ihtiyaç görülmediğini belirtmekte ve Vayman'ın da (Vayman 1978: 104 no.5) bu tür işaretlerin bardak biriminde olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. Payne tam bardak birimi dışında; noktalı bardak, yarıya bölünmüş bardak ve dört çizgi ile beş dilime bölünmüş bardak işaretlerinin ise yarım birimi gösterdiği görüşündedir (Payne 2001: 34-36).

Payne, ölçekli testilerin kullanılışı üzerine iki ayrı varsayımın bulunduğunu, birinci varsayımın testinin bir ölçek olması ve üzerinde bulunan hacim miktarının kendi tam hacmi olması; ikinci varsayımın ise, üzerinde yazılan miktarın istihkak (hakediş) miktarı olduğunu belirtmiştir. Bu iki kullanımı ayırt etmek için ise çalışmasında ölçü kabı ve istihkak kabı terimlerini kullanmıştır. Urartu dilindeki kil tabletlerin az

sayıda olduğunu ve bunların arasında istihkak listesinin olmadığını belirtir. Üzerinde sayı olan ancak bir, iki tablet olduğunu bunların ilkinin Bastam'da bulunan kil tablet olduğunu, diğerinin ise Van Toprakkale'den gelen birkaç çivi yazılı ve bir adet hiyeroglif yazılı tablet ile sınırlı olduğunu, buna rağmen bazı yazarların Urartu Devletinde de istihkaklar beklediğini belirtir.

Payne, çalışmasında ölçülü kapların kullanılışı üzerine araştırmacıların görüşlerine de yer vermiştir. Schuler'in testi kulplarında bulunan işaretleri tahıl gibi kuru maddeler için kullanılan ölçüler olarak kabul ettiğini belirtir. Kanaatince bu işaretlerin daha çok sıvı maddeler için kullanılmış olması gerektiğini, geniş ağızlı kaplar varken tahıllı dar bir ağızdan zorla döktüklerini düşünmenin güç olduğunu belirtir. Nimrud istihkak listelerinde de istihkak olan maddelerin ham maddeler değil, içecek ve tüketilmeye hazır olan ekme türlerinden olduğunu belirtir. Schuler'in Eskiçağ'da testi yapılmasında standart ve tam bir hacmin sürekli üretilmesinin imkânsızlığını vurguladığını, yumuşak madde olan keramik hamurundan sabit bir ölçünün bol miktarda üretilmesinin pek olanaklı olmadığı ve ancak tesadüfen tam ölçüde bir kap üretileceği görüşünde olduğunu belirtir. Bunun için Schuler'in bu testilerin kendileri kulpta verilen hacimde olmaları gerekmez, kuptaki işaret içlerine konan miktarı da gösterebilir kanaatinde olduğunu belirtir (Schuler 1972: 126 no.3a). Payne, Kleiss'in ise bu testilerin ölçü kabı mı yoksa istihkak kabı mı olduğu konusunda tereddüt ettiğini, Kleiss'i destekleyen bir noktanın olduğunu belirtir. İlk olarak yazılı kapların az oluşunun dikkat çekici olduğunu, Toprakkale'den gelen bir kil tabletin gösterdiği gibi bir Urartu merkezinde 5.000 kadar görevli bulunabilirse, kulpları yazılı binlerce testi bulunması gerektiği oysa Çavuştepede 49, Toprakkale'de 33, Bastam'da 34 örnek bulunduğunu belirtir.

Payne, bu kapların ölçü kabı olması halinde kulpta gösterilen miktarın kabın tam hacmini göstermesi gerektiği, çünkü ölçüklerin genellikle ağza kadar doldurularak kullanıldığını belirtir. Bu durumda her bir testiden doğru bir şekilde litre karşılığı öğrenmenin mümkün olduğunu belirtir. Testilerin hacimleri ile üzerinde yazılan ölçüklerin yakın bir uyum içerisinde olması gerektiğini çünkü ölçüler pişirildikten

sonra yazıldıkları için olasılıkla testinin hacmine en yakın miktarın yazılacağını belirtir (Payne 2001: 17-19). Böylece hacimli testilerin ölçek kapları olduğunun kabul edilmesi halinde, testinin aldığı litrenin kulp üzerindeki nokta veya işaret sayısına bölünmesiyle 1 birimin litre karşılığının bulunacağını ve birkaç örnekten ortalama alınırsa kesin bir sonuca varılabileceğini belirtir. Van müzesi'nde bulunan bardak işaretli tüm testiler üzerinde yaptığı çalışmada, hata paylarını da hesaplayarak 1 bardaklık birimin litre karşılığını $1,14 \pm 0,03$ lt olarak hesaplamıştır (Payne 2001: 39-41).

Payne, öte yandan testilerin istihkak kapları olması halinde, kullandığı yöntemle ancak ölçü biriminin azami miktarının öğrenilebileceğini belirtir (Payne 2001: 19).

Kozbe,Çevik ve Sağlamtimur yukarıda değindiğimiz gibi, bu rakamsalların yaklaşık aynı boyutta olan yonca ağızlı testilerde değişik sayılarda görülmesinden dolayı, bu küçük kapların kapasitesinden çok içeriğin miktarını göstermelidir demektedirler. Ancak istihkak konusunda herhangi bir görüş ifade etmezler (Kozbe-Çevik-Sağlamtimur 2001: 105).

Payne, çalışmasının sonuç bölümünde ise Urartu'da yalnızca tek tük işaretlerin olmayıp bir hiyeroglif yazısının olabileceğinin anlaşıldığını, birçok mühür ve mühür baskısında üç beş işaretin bir arada bulunduğunu, bunun Hitit hiyerogliflerinde olduğu gibi hece işaretlerinden oluşan fonetik yazı sistemini andırdığını ifade etmektedir. İşaretlerin çokluğu ve sözcük yazmakta ancak üç beş işaretin gerekli olmasının bu türden bir sisteme uygun geldiğini belirtmektedir (Payne 2001: Sonuç).

Seidl'in, "Boğazköy Kap Markaları" adlı çalışmasında yer alan işaretlerin, Urartu kaplarında görülenlerle benzer olması nedeniyle bu çalışmaya da yer vermeyi gerekli gördük. Seidl, çalışmasında işaretleri iki temel bölüme ayırmaktadır. I.bölümde, mühür baskıları incelemiş ve bunları kendi aralarında üç bölüme ayırmıştır. Büyük yuvarlak mühürleri a, farklı yapıda olanları b, oval baskılı olanları ise c grubuna dâhil etmiştir. Mühürlerin kaplar için önemi nedir? Sorusunda önemli olanın karakter

ve ifadenin yanı sıra yerleştirilme şekilleri olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, mühürlerin özellikle kapların iki farklı yerinde bulduklarını ilk olarak kap kıvrımları ve iyi görülebilen bölgelerde, ikinci olarak da alt kulp eklenti yerlerinde veya daha nadiren eklenti yerinin üzerinde bulduklarını belirtir. Çalışma kapsamına aldığı ve a grubuna dâhil ettiği mühür baskılarının ilk 40 tanesini, krallık işareti olarak nitelendirmiş ve bu işaretlerin kaplar üzerindeki kült işaretleri olabileceğini belirtmiştir. Ancak bu tahminin doğru olması halinde bile, işaretin gelişim sürecinde dekorasyon olarak değişime uğradığının tamamen yadsınamayacağını belirtmektedir. Bu durumun kataloğundaki 49-54 arasında bulunan ve “Rozet” adı altında gelişmiş işaretler içinde olasılık dahilinde görüldüğünü belirtmektedir (Seidl 1972: 79). Bizim çalışmamızda da rozetlerin benzerleri (4’lü) bulunmaktadır (Katalog no: IIA 1.1).

Seidl, b grubuna ait mühürler içerisinde; hieroglif mühür baskılarının, haçların büyük ve küçük hayvan mühürlerinin yer aldığını belirtir. Bu gruba dâhil ettiği birçok mührün efsanesinin henüz okunamadığından; burada resmi veya özel mühürlerden mi söz edildiği, mühürlerin aitlik imgeleri mi olduğu ya da kapların özelliklerini mi ortaya koyduklarının henüz belirlenemediğini belirtir. Mühürlerin yerleştirildikleri yerler ve prensipte okunabilen mühür baskılarının, Filistin ve Yunanistan’daki geç resmi keramik mühürlerinin yakınında bir anlam taşıyabileceklerini belirtmektedir (Seidl 1972: 79).

II. bölümde grafiti olarak isimlendirdiği –hamur henüz pişirilmeden önce çizilerek yapılan-ışaretleri incelemiştir. Grafitlerin fonksiyonlarının, mühürlere göre daha az türde ve daha az tespit edilebilir durumda olduğunu belirtir. Şayet kapların farklı bölgelerdeki işaretlerinin, farklı anlamlar taşıdığı düşünülürse kulp ve eklenti yerlerindeki aralık işaretlerinin kabın içeriği ile ilgili bilgi verdiği kanısına varılabileceğini belirtir. Yatay ve eğimli çizgilerin, aynı zamanda haçların belki de ölçü birimleri olduğunu belirtir (Seidl 1972: 80). Çalışmamızda da bu yatay çizgili işaretler bulunmaktadır (Katalog no: IIA 2f 1.1-4). Seidl, Derin’in çalışmasında hayat ağacı, Payne’nin çalışmasında başak olarak tanımladığı işareti, Kozbe-Çevik-Sağlamtimur’un çalışmasındaki gibi dal olarak tanımlamakta ve dal mühürleri ile

aynı fonksiyona sahip olduklarını belirtmektedir. Kulp eklenti yerlerinde bulunan okların ve benzer işaretlerin ise, içeriği farklı bir biçimde belirleyebileceğini ifade etmektedir. Kulpların üzerinde bulunan çapraz işaretlerin ise, hiyeroglif işaretler gibi aitlik imgeleri olabileceklerini belirtir. Bu işaretlerin, kısmen eski Rum seramikleri üzerine çizilmiş veya kazınmış markalara benzediklerini belirtir (Seidl 1972: 80). Çalışmamızda X olarak tanımladığımız bu işaret sayıca en çok görülen işarettir (Katalog no: IIA 2a.1-15). Seidl, Haçlar ve kaplar üzerindeki hiyerogliflerin kapların kendilerine ait ayrıntılı bilgi verebileceklerini belirtir. Grafitilerin; geldikleri yeri, aitliklerini veya amaçlarını, belki de bir kısmın desen olabileceğini belirtir (Seidl 1972: 80).

Sonuç olarak; kaplar üzerine yapılan bu işaretlerin, çömlekçi markaları olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu işaretlerin kabın içindeki maddenin miktarı, tanımlaması veya kabın sahibi ile ilgili bilgi verebileceği, çömlekçinin ya da atölyenin işareti olabileceği hipotezleri ise henüz tartışma konusudur. Araştırmacılar kaplar pişirildikten sonra yapılan genellikle testi kulplarında görülen üçgen ve nokta, yarım daire ve noktaların ölçü işaretleri olduğu konusunda ortak bir görüşe sahipken, bu işaretlerin kabın kapasitesini (hacmini) mi gösterdikleri yoksa içinde bulunan ürünlerin miktarlarını mı belirttiği konusunda ise farklı görüşlere sahiptir.

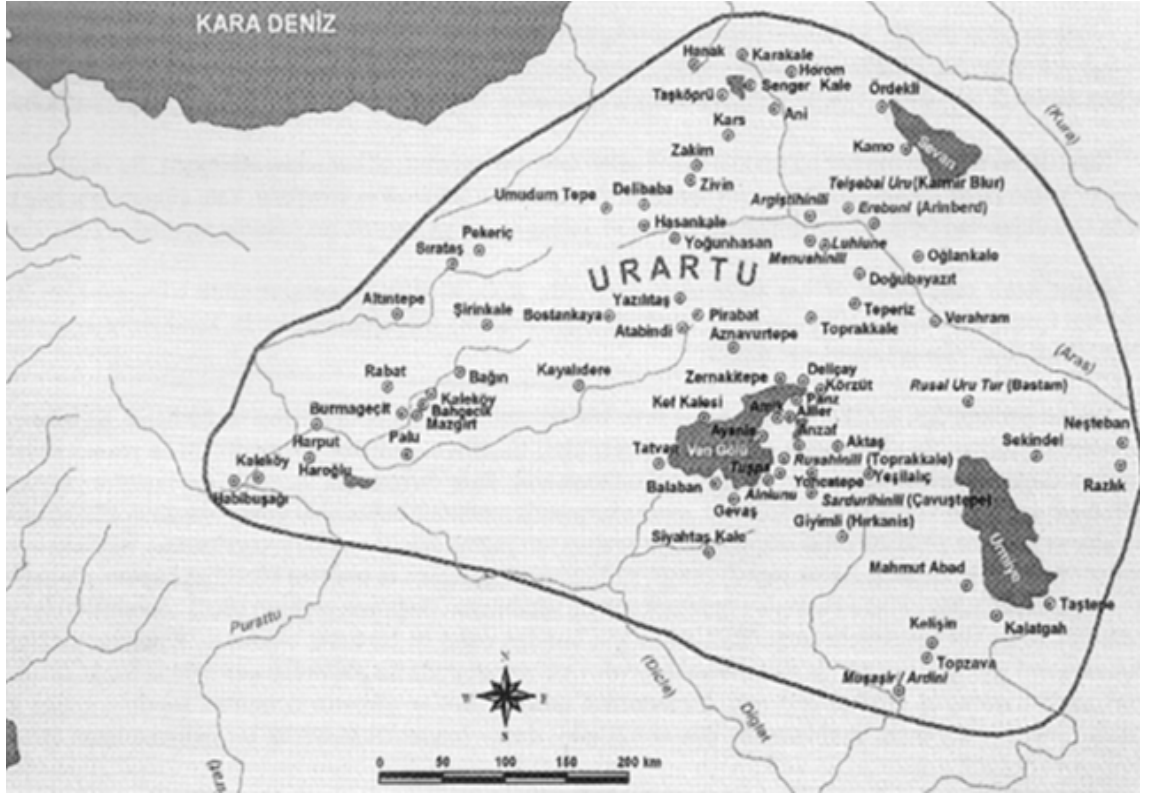
BİBLİYOGRAFYA

- Barnett, R.D.: “The Hieroglyphic Writings of Urartu” **Anatolian Studies Presented to Hans Gustav Güterbock on the occasion of his 65th Brithday**, K.Bittel, Ph.H.J.Houwink ten Cate ,E.Reiner (ed.),İstanbul, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut: 1974, 43-55
- Belli, O.: “1994 yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı” **XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı I.** 1995, 379 - 408
- Belli, O.: “1995 yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı” **XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I.** 1996, 379 - 409
- Belli, O.: **Doğu Anadolu’da Urartu Sulama Kanalları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları,1997
- Belli, O.: “1997 yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı” **XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I.** 1999, 507 - 525
- Belli, O.: “1998 yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazı ve Onarım Çalışmaları” **21. Kazı Sonuçları Toplantısı I.** 2000a, 449 – 466
- Belli, O.: “Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı” **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi** (ed.) Oktay Belli 2000b, 201-208
- Belli, O.: “2001 yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı” **24. Kazı Sonuçları Toplantısı 2**, 2002, 393 – 404

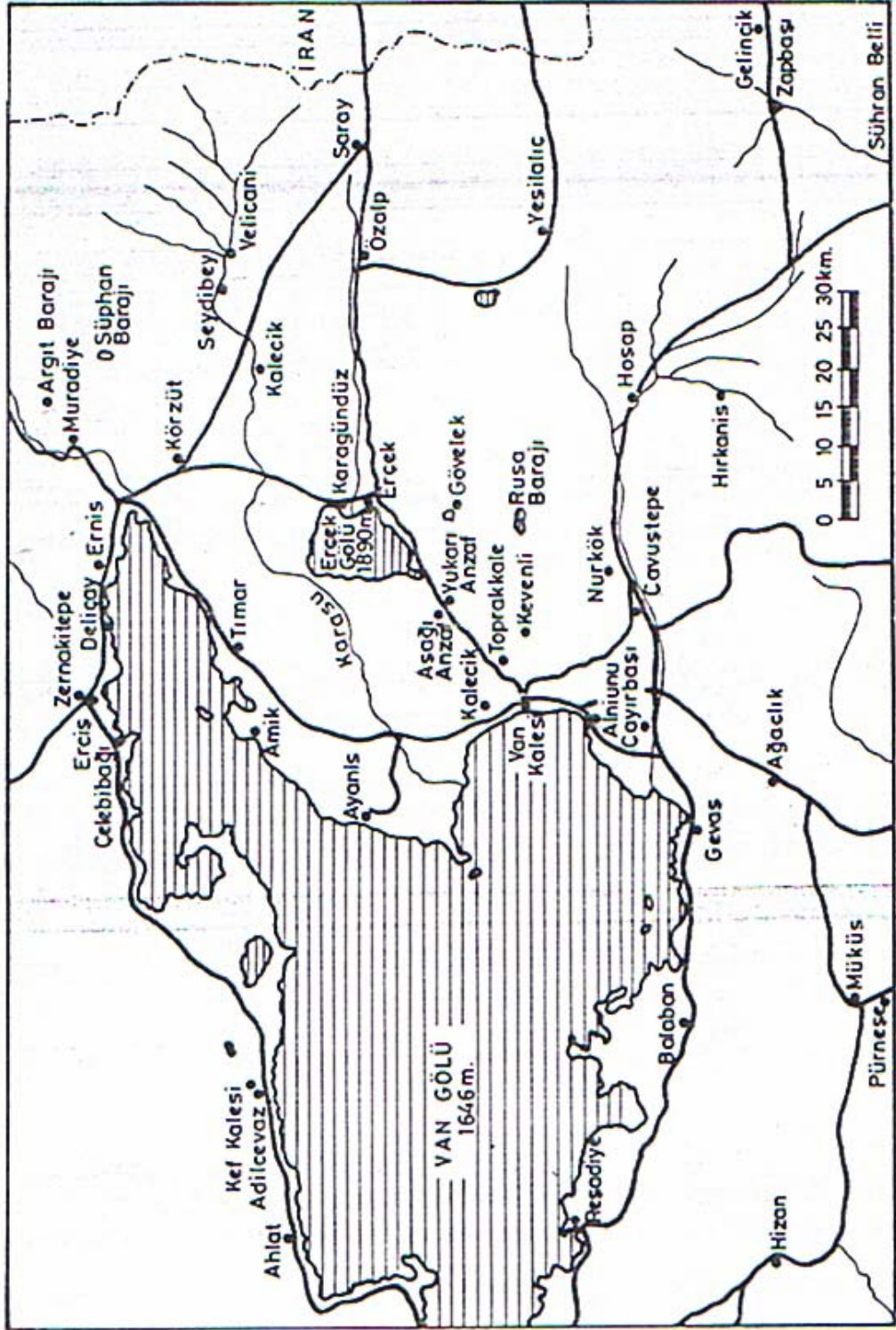
- Belli, O.: “2002 yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı” **25. Kazı Sonuçları Toplantısı 2**, 2003a, 29 - 40
- Belli, O.: “Van-Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı: Bir Ara Değerlendirme (1991-2002)”, **Colloquium Anatolicum II**, 2003b, 1-49
- Belli, O.: “2003 yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı” **26. Kazı Sonuçları Toplantısı 1**, 2004, 175 - 188
- Belli, O.: “Van ve Urartular, **I. Van Gölü Havzası Sempozyumu** (ed) Oktay Belli 2006, 17-29
- Burney, C.A.: “A First Season of Excavations at the Urartian Citadel of Kayalidere” **Anatolian Studies XVI** , 1966, s.55-112
- Çilingiroğlu ,A.: **Urartu Tarihi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Bornova, 1994
- Derin , Z.: “Potter’s Marks of Ayanis Citadel, Van” in:A.Çilingiroğlu and R.J. Matthews (ed.), **Anatolian Iron Ages 4** (Mersin 1997), **Anatolian Studies XLIX**, 1999, Ankara, 81-100
- Dinçol ,A.: “Çavuştepe Kazısında Çıkan Küçük Yazılı Buluntular – I” **Anadolu XVIII**, 1974,105 -113
- Erzen, A.: “Çavuştepe Kazısı 1975 Çalışmaları” **Belleten 160**, 710-715
- Erzen, A. : **Doğu Anadolu ve Urartular**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992

- Klein, J.J.: "Urartian Hieroglyphic Inscriptions from Altuntepe"
Anatolian Studies XXIV,1974, s.77 - 94
- Kozbe,G.-Çevik,Ö.: Pottery With Incised or Impressed Marks, **Ayanis 1**, Roma ,
Sağlamtimur, H. 102 - 153
- Kroll, S. : "Die Keramik aus Bastam, 1970", **Archäologische
Mitteilungen aus Iran 5**, 1972a, 69 - 95
- Kroll, S. : "Excavations at Bastam " **Archaeology 25**, 1972b,292 – 297
- Kroll, S. : "Gefässmarken in Urartäischer Hieroglyphen-Schrift und
Keilschrift aus Bastam", in:W. Kleiss (ed.),**Bastam I.
Ausgrabungen in den Urartäischen Anlagen 1972 - 1975**
1979, Berlin ,221-228
- Kroll, S. : "Die Keramik" W.Kleiss (ed), **Bastam II. Ausgrabungen in
den Urartäischen Anlagen 1977–78**, 1988, Berlin, s.165-173
- Lehmann-Haupt,C. F.:**Armenien einst und jetzt: Reisen und Forschungen 3**, 1931
- Marturosiyan , A.A.: **Argıştihinili** , Erevan, 1974
- Muscarella, O.W.: "Excavations at Agrab Tepe" Iran " **Metropolitan Museum of
Art Journal 8**",1973, 47-76
- Payne, M.: "Hiyeroglif ve Çivi Yazılı Bulgular Işığında Urartularda
Kullanılan Hacim Ölçüleri", Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Basılmamış Doktora Tezi, 2001,İstanbul
- Payne, M.: **Urartian Measures of Volume**, Ancient Near Eastern Studies
Suplement Series 16, Peeters Press Leuven , 2005

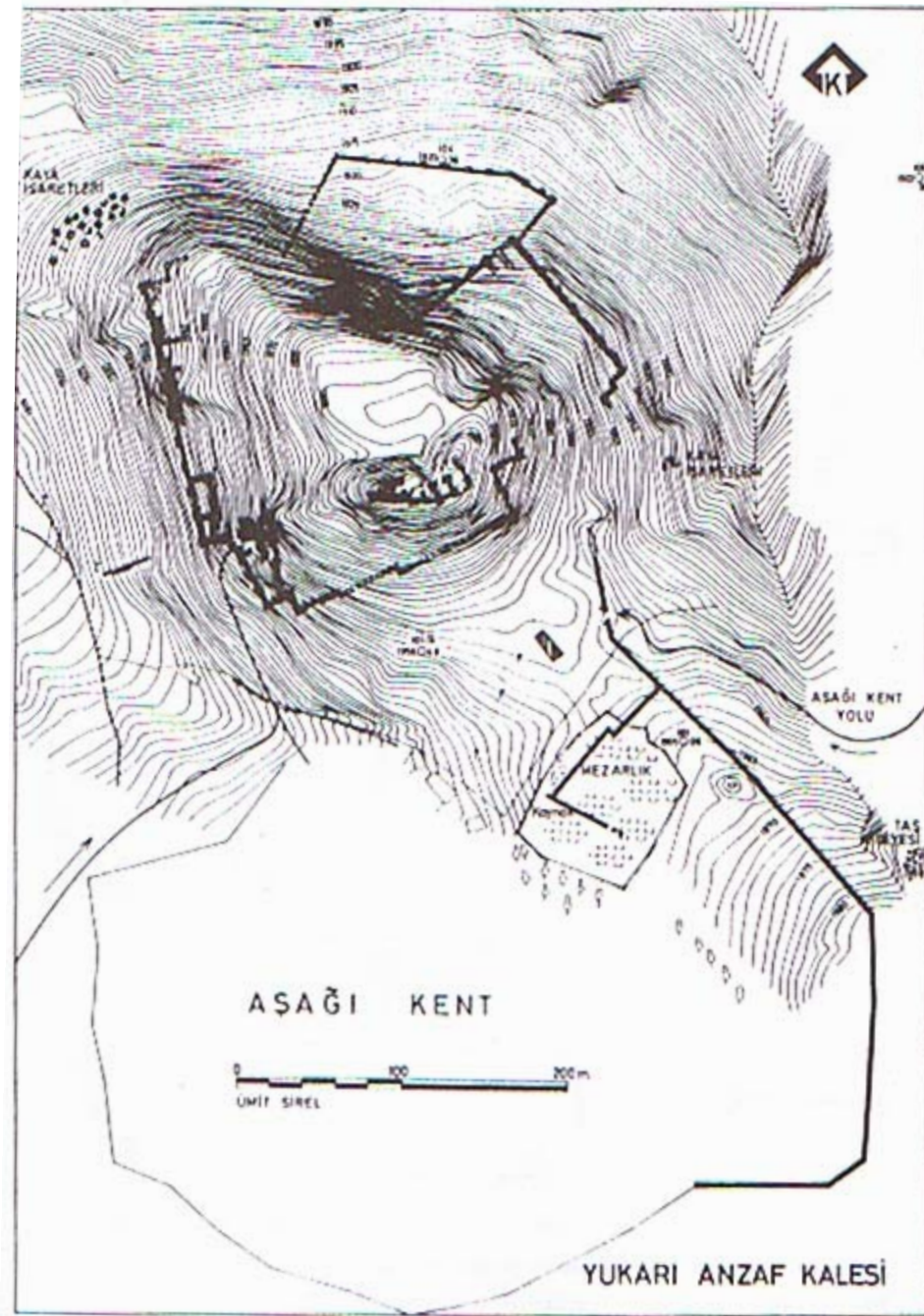
- Piotrovskii, B.B.: **Karmir Blur II**, Erevan ,1952
- Piotrovskii, B.B.: **Karmir Blur III**:Rezultaty raskopak 1951-1953 godav,
Erevan,1955
- Salvini, M. : **Geschichte Und Kultur der Urartäer**, Darmstadt,
Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1995, 203 - 206
- Seidl, U. : **Gefässmarken von Boğazköy, Boğazköy-Hattuša VIII**,
Berlin, 1972
- Sevin,V.– Özfirat,A.:“ 1997 – 1998 Van Altintepe Urartu Nekropolü
Kavaklı, E. Kazıları “ **21.Kazı Sonuçları Toplantısı 1**, 421 - 434
- Sivas, H.: “Urartu Çanak Çömleği Üzerine Yeni Gözlemler(Tuşpa,
Karagündüz ve 1998 Ayanis Kazıları ışığında)”, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1998,İstanbul
- Tarhan, T -Sevin, V.:”Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları1991”,
Kazı Sonuçları Toplantısı XIV – I ,1992, Ankara, 423
- Van Loon, M.N.: **Urartian Art** ,1966, İstanbul
- Von Schuler, E.: “Urartäische Inschriften aus Bastam I”,
Archäologische Mitteilungen aus Iran 3,1970, 93 – 105
- Von Schuller, E.: “Urartäische Inschriften aus Bastam II”,
Archäologische Mitteilungen aus Iran 5,1972, 117 - 134
- Zimanski, P. : **Ecology and Empire : The Structure of the Urartian State**,
Chicago, The Oriental Institute, 1985



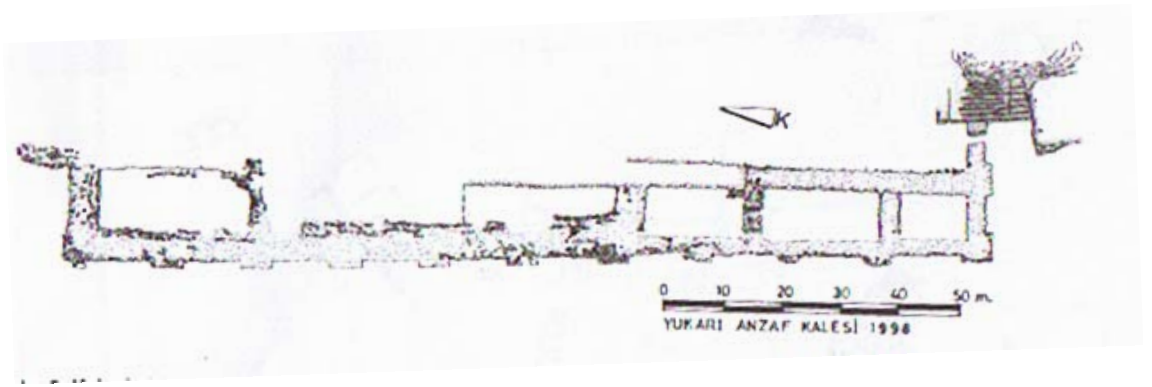
Harita 1



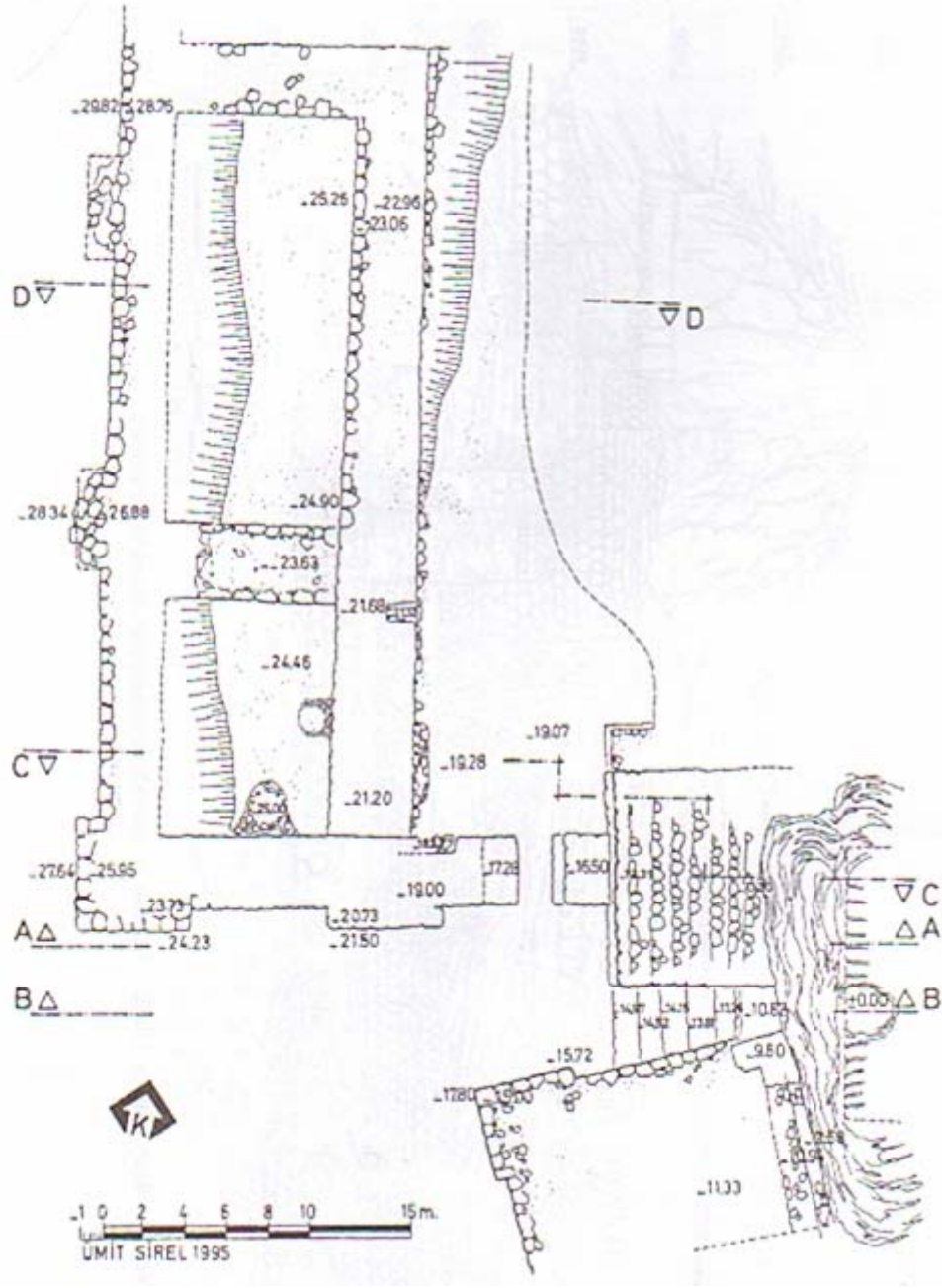
Harita 2



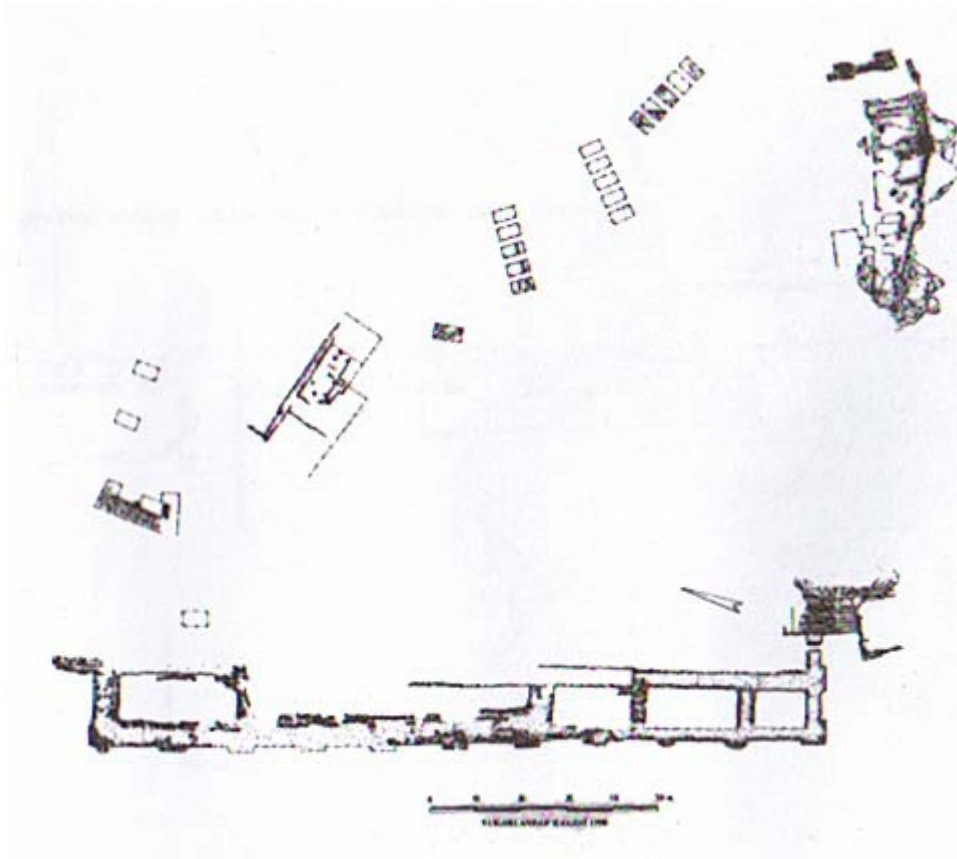
Çizim 1



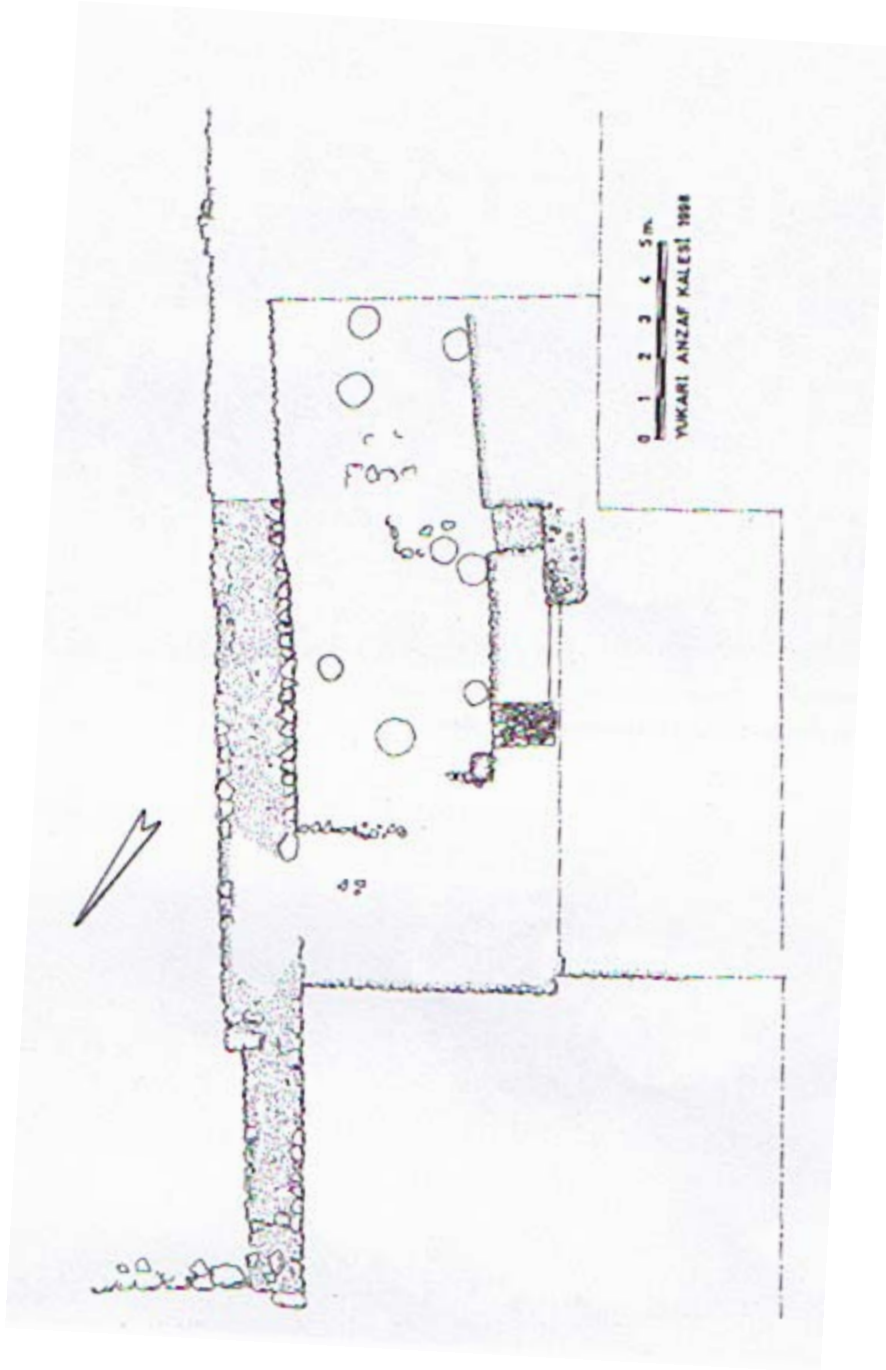
Çizim 2



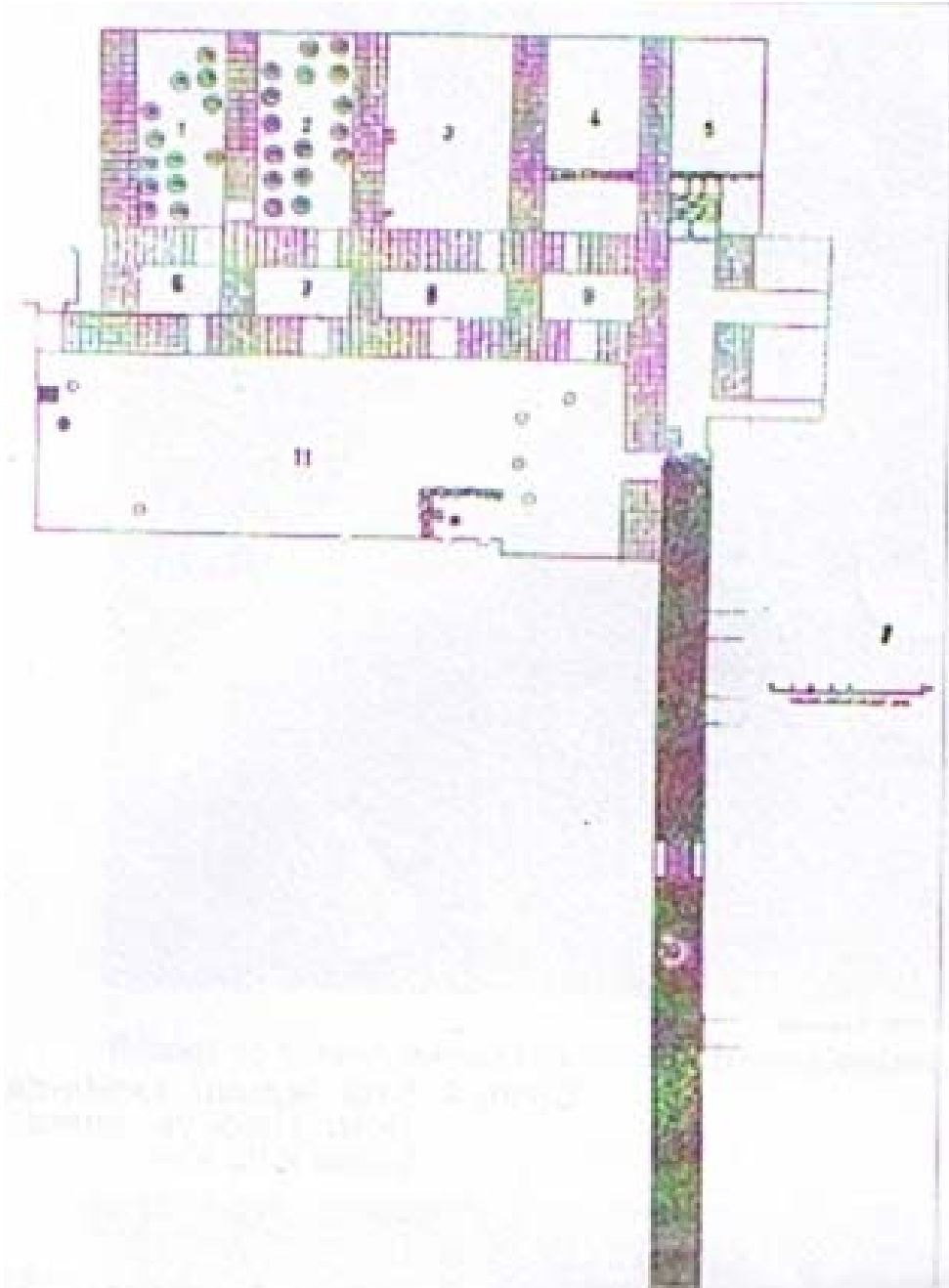
Çizim 3



Çizim 4

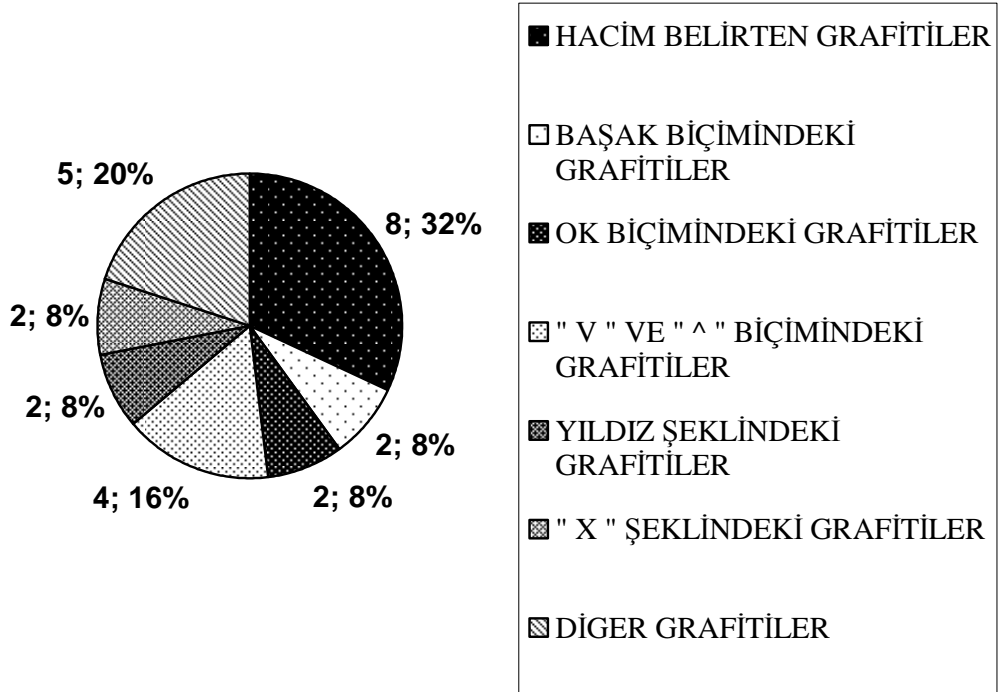


Çizim 5



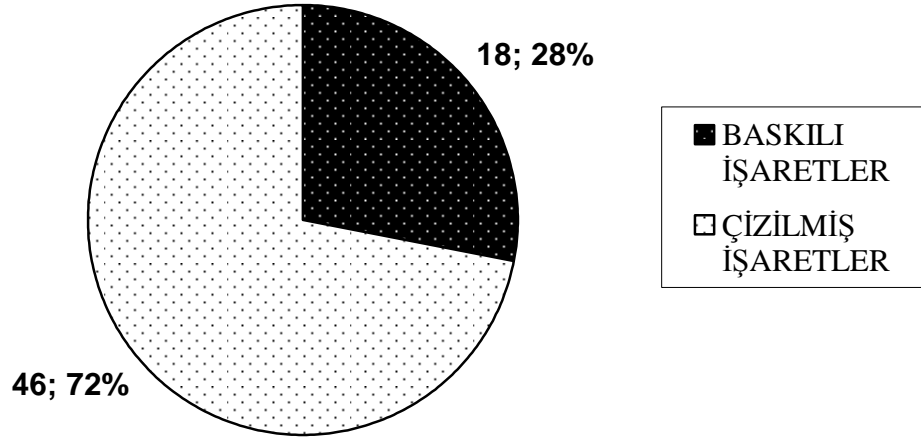
Çizim 6

ÇANAK, ÇÖMLEKLER PİŞİRİLDİKTEN SONRA YAPILAN İŞARETLER



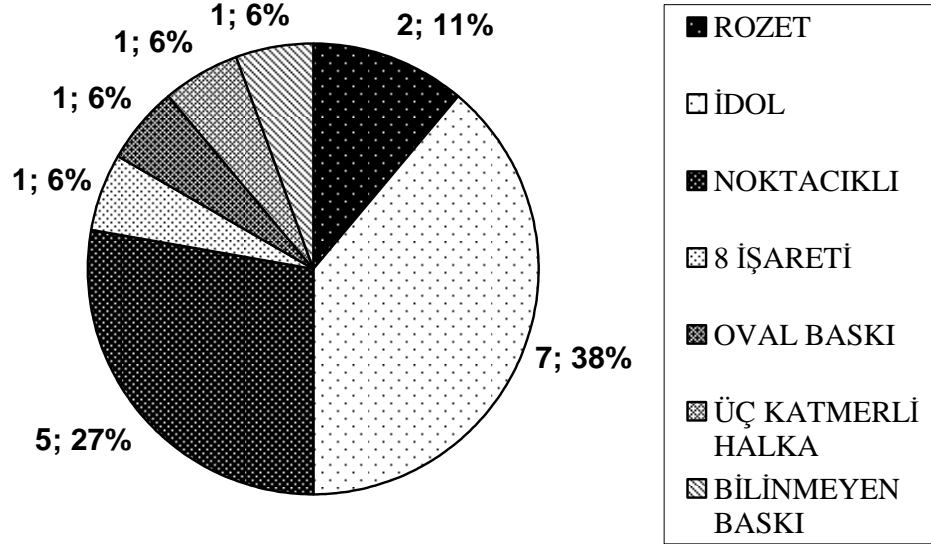
GRAFİK 1

**ÇANAK, ÇÖMLEKLER ÜZERİNE
PIŞİRİLMEDEN ÖNCE YAPILAN İŞARETLER**



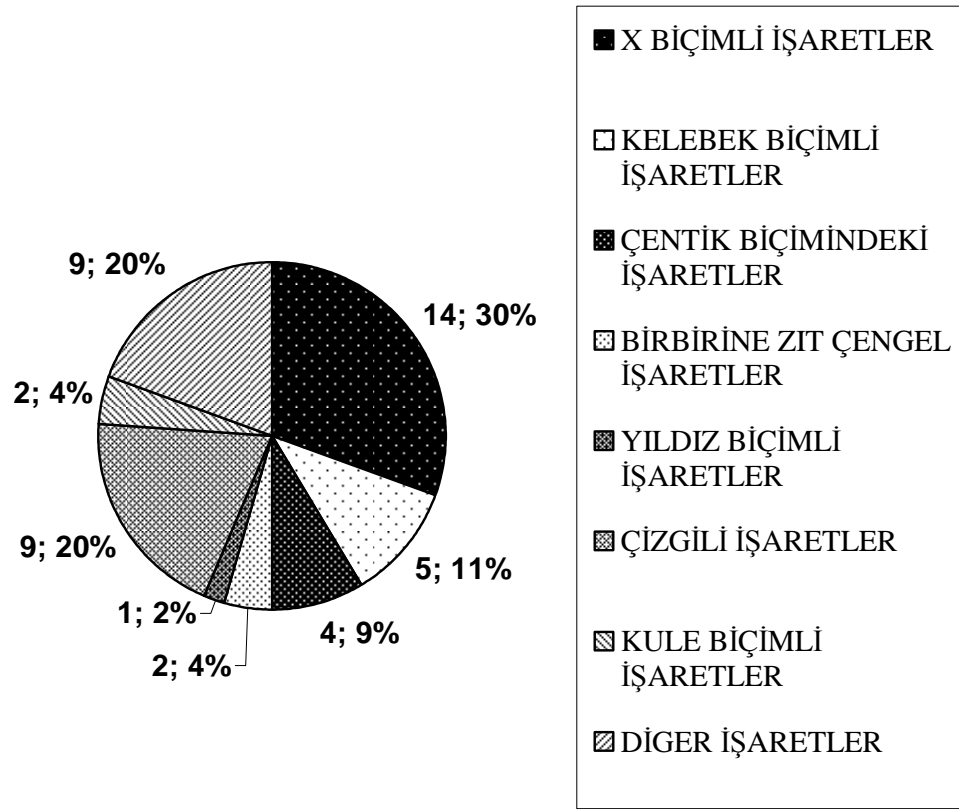
GRAFİK 2

BASKILI İŞARETLER



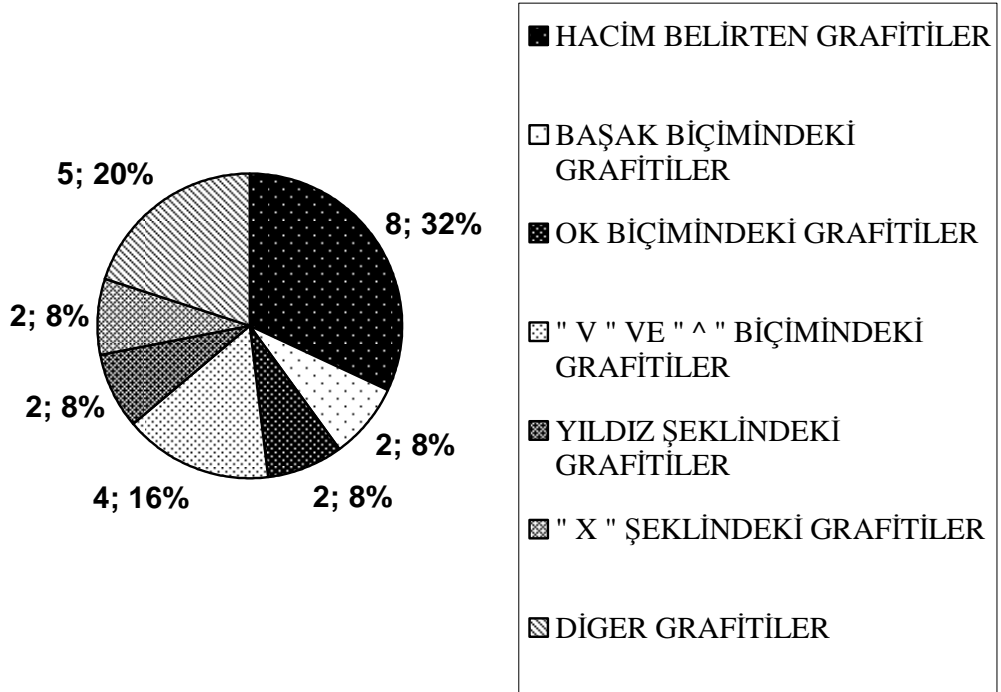
GRAFİK 3

ÇİZİLMİŞ İŞARETLER



GRAFİK 4

ÇANAK, ÇÖMLEKLER PİŞİRİLDİKTEN SONRA YAPILAN İŞARETLER



GRAFİK 5

